

E-ISSN: 2548-0545

**Artuklu
İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**

**TEMMUZ / JULY
2022**

Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi /
Artuklu Human and Social Science Journal (HSSJ)

Cilt/Volume: 7 Sayı/Issue: 1

E-ISSN: 2548-0545

Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi,
Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki
kere yayınlanan uluslararası hakemli ve
açık erişimli bir dergidir.

Artuklu Human and Social Science Journal
is an international peer-reviewed and
open access journal published twice a
year, in July and December.

SOBIAD, Idealonline, Acarindex, Crossref
ve Google Scholar indeksleri tarafından
taranmaktadır.

Indexed by SOBIAD, Idealonline,
Acarindex, Crossref and Google Scholar

Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi
Owner on Behalf of Mardin Artuklu University, Faculty of Letters

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Editör / Editor

Prof. Dr. Feridun BİLGİN

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Dr. Öğretim Üyesi Durmuş ERSUN

Redaksiyon / Proofreading

Arş. Gör. Bülent AYANOĞLU (Türkçe)

Arş. Gör. Yunus MAVİŞ (English)

Mizanpaj / Layout

Arş. Gör. Mehmet Ali DOĞAN

Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisine gönderilmiş yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal, hukuksal, ekonomik ve etik sorumluluk, söz konusu yazı yayımlanmış olsa bile yazarlarına aittir. Dergi herhangi bir yükümlülük kabul etmez.

Editör Kurulu / Editorial Board

- Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU (Arap Dili ve Edebiyatı, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Emrullah YAKUT (Türk Dili ve Edebiyatı, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gökben AYHAN (Sanat Tarihi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR (Arkeoloji, Ege Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Ali AKIN (Eğitim Yönetimi ve Teftiş Planlaması, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR (Psikoloji, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Kürt Dili ve Edebiyatı, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Zafer DUYGU (Süryani Dili ve Edebiyatı, Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Ass. Prof. Esmail SHAMS (Department of Language & Literature, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran)
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YEŞİL (İslam Tarihi ve Sanatları, Sakarya Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ACAR (Antropoloji, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Berna KAVAZ KINDİĞİLİ (Arkeoloji, Erzurum Atatürk Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Bülent ALAN (İngiliz Dili ve Edebiyatı, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Caner YELBAŞI (Tarih, Mardin Artuklu Üniversitesi)
- Dr. Öğr. Üyesi Halil KARADAŞ (Çocuk Gelişimi Programı, Mardin Artuklu Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Abdurrahman ADAK, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Abdurrahman EKİNCİ, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Anila KAMAL, Quaid-i Azam University, Pakistan
- Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Beyhan KANTER, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Emin ÇELEBİ, İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Gürbüz DENİZ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. İbrahim KAVAZ, Fırat Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Mehmet Nesim DORU, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Miguel Luis LÓPEZ-GUADALUPE MUÑOZ, Granada Üniversitesi, İspanya
- Prof. Dr. Mustafa ÖZER, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Mücahit KAÇAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Nerin YAYIN, Ege Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ufuk EGE UYGUR, Ankara Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Zülküf KARA, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Andreas SCHACHER, Universität Würzburg, Germany
- Doç. Dr. Eldar HASANOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ergül KODAŞ, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Faysal ÖZDAŞ, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye

- Doç. Dr. Hayrullah ACAR, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İdris GÖKSU, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Zafer DUYGU, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Ass. Prof. Esmail SHAMS (Department of Language & Literature, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran)
- Dr. Öğr. Üyesi Erdinç BURULDAĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Halit ALKAN, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Haluk SAĞLAMTİMUR, Ege Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt DEDE, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Şükran YAŞAR, Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziyaettin TURAN, Uşak Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Aslan HABİBOV, Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan
- Dr. Miriam Deborah EZZANİ, University of North Texas, USA

Hakemler / Referees (Vol: 7, Issue:1)

- Prof. Dr. Yunus CENGİZ, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Doç. Dr. Aydın GÖRMEZ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Doç. Dr. Aykut KÜÇÜKPARMAK, İnönü Üniversitesi
- Doç. Dr. Hıdır APAK, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Doç. Dr. Hüseyin AKAR, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Adnan DEMİR, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Deniz İŞIKER BEDİR, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Halit ALKAN, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Meryem ŞAHİN, Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Mürüvvet TÜRKEN ÇAKIR, Mardin Artuklu Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Necati ÇOBANOĞLU, İnönü Üniversitesi
- Dr. Arş. Gör. Metin ERDEM, Bingöl Üniversitesi
- Dr. İbrahim Halil YILMAZ, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Öğr. Gör. Bilal ABİR, Düzce Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES		Sayfalar/Pages
1. Editörden		I
1. Öğretmenlerin Örgütsel Destek Algıları ile Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki Ümit Kahraman ve Osman Tayyar Çelik		1-17
2. Suriyeli Öğretmenler: Eğitimdeki Roller ve Karşılaştıkları Sorunlar Mehmet İhsan Özdemir ve Wissam Aldien Aloklah		18-35
3. Teolojik Yaklaşımların Arap Gramerine Etkisi Mehmet Emin Arpacık		36-53
4. Heidegger Felsefesinde Celp Eden Vicdan İdris Kılıç		54-71
5. Survival in Jack London's <i>The Call of the Wild</i> and <i>White Fang</i> Yunus Maviş ve Erdinç Durmuş		72-85
6. Evli Bireylerin Bağlanma Stillerinin Benliğin Ayrışması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi Yusuf Günay		86-103
KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEWS		
1	Bosnalı Sâmî'î Divanı Özgür Arsu	104-107

Editörden...

Aklın, bilginin ve erdemin hayatını şekillendirdiği sevgili okurlarımız,

Yolumuzu, yaşımızı “yedi”ledik ve huzurunuzda **Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi**'nin on ikinci sayısıyla çıkıyoruz. Her yeni sayı, akademik yolumuzu ve maceramızı daha da zenginleştiriyor, pekiştiriyor. Bizler de akademik metinlerini, ürettiklerini dergimizle paylaşan yazarlarımızın heyecanını ve azmini sizlere bihakkın ulaştırmak için çok çabalıyoruz. Disiplinler arası ilişkileri öne çıkaran ve sosyal bilimlerin her alanına yönelen kimliği ile dergimiz, birbirinden esaslı yazıları akademik dünyanın ilgisine sunuyor.

Özgün perspektiflerin şekillendirdiği makalelerin olduğu *bu sayımızda*; ilk yazımız göçün birçok sonuçlarından birine odaklanıyor. Sayıları milyonlarla ifade edilen Suriyeli göçmenlerin eğitiminde yer alan kendisi de aynı uyruğa bağlı gönüllü eğitimciler ve onların sorunlarına odaklanıyor. Psikolojik bir araştırmanın ürünü olan bir sonraki yazıda, evli bireyler ve bağlanma stillerini irdeliyor. Bir çift olmanın kişilerde oluşturduğu bağlanma ve ayırma boyutlarını psikometrik yöntemlerle ele alıyor. Filoloji ve ilahiyatın iç içe girdiği bir diğer yazının konusu, teolojik yaklaşımların Arap gramerine etkilerini araştırıyor ve bu yazı mezhepsel/inanca dair tutumların dile etkilerini ilginç örneklerle göz önüne seriyor. Felsefi bakışın bu sayıdaki gözü, 20. asrın en büyük filozoflarından Martin Heidegger'in önemli kavramlarından “Dasein”e “celp eden/çağırın vicdan” açısından bakıyor. Benlik, varlık, varoluş gibi demir leblebi mefhumlar, yazının bel kemiğini oluşturuyor. Eğitimbilimi merkeze alan bir başka yazıda, farklı okul kademelerinde görev yapan öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Bu yazıda öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşları cinsiyet, okul türü ve aynı okulda çalışma süreleri açısından ele alınıyor. Bu sayının son araştırma makalesi, Amerikalı yazar Jack London'ın ekolojik dikkatlerle yoğunlaştığı ve yabancılaşmanın başat meselelerden biri olarak yer aldığı iki romana yoğunlaşıyor. Bu sayıdaki kitap değerlendirme yazısı, Mustafa Sefa Çakır'ın Bosnalı Sâmi'î Dîvanı'nı edisyon kritik yöntemiyle neşrini ele alıyor.

Eğitim, psikoloji, dilbilim, ilahiyat, felsefe, edebiyat... Bu sayının başlıca araştırma alanlarıydı. On ikinci sayı böylece hülasa edilmiş oldu. Artık bizi on üçüncü sayımızın telaşı ve gayreti sarmış durumda. Bitirirken yine söylemek isteriz ki; akademik yazılarınızı, çalışmalarınızı dergimizde değerlendirmek isteriz.

Gönlünüz ve gözünüz bizimle kalsın...

Düzeltilme: Bir önceki sayımızda (2021/6[2]) Nazlı Ağgün tarafından kaleme alınan “*Bilingualism and the Brain*” adlı yazı, dizgi metinlerinde hataen “araştırma makalesi” olarak adlandırılmıştır. Bu dizgi hatasını düzeltir ve yazının türünün “**derleme**” olduğunu belirtmek isteriz.

Öğretmenlerin Örgütsel Destek Algıları ile Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki¹

Ümit Kahraman² Osman Tayyar Çelik³

Öz

Bu araştırmada farklı okul kademelerinde görev yapan öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Ayrıca araştırmada öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşları cinsiyet, okul türü ve aynı okulda çalışma süresi açısından incelenmiştir. Çalışma ilişkisel tarama modelindedir. Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Uşak ilinde görev yapan 4494 öğretmen örneklemini ise tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen 374 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin analizinde t testi, ANOVA, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ve çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşlarının yüksek düzeyde olduğu, erkek öğretmenlerin örgütsel destek algılarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı ancak okul türü ve aynı okulda çalışma süresine göre anlamlı farklılık göstermediği, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermezken okul türü ve aynı okulda çalışma süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu, örgütsel destek algısının psikolojik iyi oluşu pozitif yönde anlamlı şekilde yordadığı ve psikolojik iyi oluştaki varyansın yaklaşık %43'ünün örgütsel destek algısıyla açıklanabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

1

Anahtar Sözcükler: Örgütsel destek algısı, psikolojik iyi oluş, öğretmen

¹ **Atıf/Citation©:** Kahraman, Ü. & Çelik, O. T. **Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki**, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2022/7 (1), 1-17

² Dr. Öğr. Üyesi Ümit Kahraman, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, drumitkahraman@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4547-6753

³ Doç. Dr. Osman Tayyar Çelik, İnönü Üniversitesi, otayyar44@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3951-7261

Geliş/Received: 22 Haziran 2022, **Kabul/Accepted:** 26 Temmuz 2022

The Relationship Between Teachers' Perceptions of Organizational Support and Their Psychological Well-Being

Abstract

This study focused on the relationship between the perceptions of organizational support and psychological well-being of teachers working at different school levels. In addition, teachers' perceptions of organizational support and psychological well-being were examined in terms of gender, school type and working time in the same school. The research designed as correlational study. The universe of the research consists of 4494 teachers working in Uşak in the 2021-2022 academic year, and the sample of 374 teachers determined by random sampling method. In the analysis of the data, t test, ANOVA, Pearson Product Moments Correlation Coefficient and multiple linear regression analysis were used. As a result of the research, teachers' perceptions of organizational support and psychological well-being are high, male teachers' perceptions of organizational support differ significantly according to gender, but there is no significant difference according to school type and working time in the same school, while teachers' psychological well-being does not differ significantly according to gender, school type and same school. It was determined that there was a significant difference in terms of working time at school. In addition, it has been concluded that there is a highly significant relationship between teachers' perceptions of organizational support and their psychological well-being, that organizational support perception positively predicts psychological well-being, and that approximately 43% of the variance in psychological well-being can be explained by organizational support perception.

Anahtar Sözcükler: Perception of organizational support, Psychological well-being, teacher

GİRİŞ

Belirli bir amaç için bir araya gelmiş insan topluluğu örgüt olarak adlandırılabilir. Örgütlerin hedeflerine ulaşmalarında örgüt üyelerinin performansları önemli faktörlerden birisidir. Alanyazın incelendiğinde (Akdoğan ve Polatçı, 2013; Çankır ve Şahin, 2018; Wright, Cropanzano & Bonett, 2007) performansı etkileyen faktörlerden birisinin de psikolojik iyi oluş olduğu görülmektedir. Eğitim açısından bakıldığında ise etkili bir eğitim-öğretim sürecinin öğretim programı, kaynaklar gibi değişkenlerin yanı sıra öğretmen etkililiği ve öğretmen performansı ile de yakından ilgili olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin motivasyonlarının yüksek olması, psikolojik açıdan rahat olmaları gibi faktörler de öğretmen performansı ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla okulların amaçlarına ulaşabilmesinde de öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle son yıllarda psikolojik iyi oluş ile ilgili çalışmalarda (Çankaya, 2020; Göçen, 2019; Gustem, Calderon, Batalla & Esteban, 2018; Holliman, Revill-Keen & Waldeck, 2020; Kinman & Johnson, 2019; Oğuz Duran ve Çalışkan, 2020) artış olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin iyi oluşunun, öğrenci başarısı ve bireysel iş çıktıları (Price & McCallum, 2015), pozitif örgütsel davranış değişkenleriyle ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Öğretmen iyi oluşunun çıktılar üzerindeki etkisine yönelik ampirik araştırmalar daha çok iş doyumunu, tükenmişlik gibi iş tutumlarına odaklanmıştır (Katıtaş, Karadaş & Coşkun, 2022; Weilland, 2021). İyi oluşu etkileyen örgütsel, çevresel ve bireysel faktörlere ilişkin literatür ise oldukça geniştir (Aldrup, Klusmann, Lüdtke, Göllner & Trautwein, 2018; Göçen, 2019; Yusof, Hashim ve Ariffin, 2015). Son yıllarda öğretmen iyi oluşu üzerine yapılan araştırmalardaki artışın sebebi günümüzdeki hızlı değişimlerin eğitim süreçlerine etkisi ve öğretmenlerin okul ve öğrenci başarısı üzerinde anahtar öğe olmasındadır.

Teknolojik gelişmeler, çevresel faktörler ve gelişen yeni anlayışlar öğretmenleri değişime zorlamakta, oluşan bu baskı iyi oluş, stres ve tükenmişlik gibi psikolojik faktörleri etkileyebilmektedir. Böyle bir çevrede özellikle öğretmenlerin iyi oluşları üzerinde etkili olabilecek örgütsel uygulamalara ve yönetsel araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim örgütsel destek ve buna ilişkin öğretmen algısı, psikolojik iyi oluştaki değişimi açıklayabilecek bir değişken olabilir. Bu kapsamda araştırmada öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ile örgütsel destek algıları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel davranış literatüründe önceki çalışmalarda daha çok çatışma, tükenmişlik ve stres gibi olumsuz değişkenlere odaklanılmıştır. Ancak son yıllarda psikoloji alanındaki gelişmelerle birlikte eksikliklerin ve olumsuz niteliklerin araştırılmasından ziyade olumlu insan niteliklerine odaklanan pozitif psikoloji yaklaşımı benimsenmeye başlanmıştır (Csikszentmihalyi & Seligman 2000). Bu yaklaşım içerisinde mutluluk, umut, esenlik gibi pozitif kavramları barındırır. Alan yazında zaman zaman öznel iyi oluş kavramıyla birlikte kullanılan psikolojik iyi oluş da pozitif psikolojinin temel kavramlarından biridir. Her ne kadar öznel iyi oluş ve psikolojik iyi oluş birbirlerinin yerine kullanılsa da bu iki kavram aynı olmamakla birlikte büyük oranda benzerdir ve bu kavramlar insanların olumlu işlevselliği ve mutluluğu sağlayan koşullarla ilişkilidir (Tuzgöl Dost, 2004). Ryan ve Deci'nin (2001) iyi oluş kavramına getirdiği açıklık bu iki kavramın farkını ortaya koymaktadır. İyi oluş mutluluğa odaklanan; iyi oluşu haz elde etme ve dertten kaçma perspektifinden açıklayan hedonik iyi oluş ve kendini gerçekleştirmeye odaklanan; insanın güçlü yanlarına vurgu yapan eudaimonik iyi oluş olarak iki ayrı bakış açısından ele alınabilir (Ryan & Deci, 2001). Öznel iyi oluş (hedonik); iyi oluşu genel yaşam doyumunu olarak ifade ederken; psikolojik iyi oluş (eudaimonik) ise insani gelişim ve hayatın varoluşsal zorlukları üzerine yoğunlaşmaktadır (Keyes, Shmotkin & Ryff, 2002). Diğer bir ifadeyle hedonist görüş, iyi oluşu mutluluk ve insan arzularının başarılı bir şekilde aranması ve karşılanması ile açıklar. Olumlu

duyguların yaşanmasına odaklanan bu yön öznel iyi oluş olarak adlandırılabilir (Diener, 2000). Bununla birlikte, eudaimonik bakış açısı ise kişinin değerlerine uygun yaşadığında ve kişisel gelişim fırsatı bulduğunda mutlu olduğunu varsayar. Bu ise psikolojik iyi oluşla ilgilidir (Lipińska-Grobelny, & Narska, 2021).

Psikolojik iyi oluş bireyin fiziksel ve zihinsel sağlığına ilişkin yargısı ile ilgilidir ve çeşitli psikososyal faktörlerden etkilenir. Bunun yanında psikolojik iyi oluş yalnızca mutluluk ve memnuniyet duygularını değil, aynı zamanda ilgi, bağlılık, güven ve şefkat gibi duyguları da içerir. Psikolojik anlamda iyi oluş kişinin potansiyelini gelişimini, kişinin yaşamı üzerinde bir miktar kontrol sahibi olmasını, bir amaç duygusuna sahip olmasını ve olumlu ilişkiler deneyimlemesini içerir (Huppert, 2009). Öğretmenlik mesleği açısından değerlendirildiğinde ise literatür iyi oluşu, belirli çevresel faktörlerin toplamı ile öğrencilerin kişisel ihtiyaç ve beklentileri arasındaki uyumun sonucu olan öğretmenlerdeki olumlu bir duygusal durum olarak tanımlar (Engels, Aelterman, Van Petegem & Schepens, 2004).

Öğretmen tükenmişliği, stresi ve yabancılaşması birçok araştırmaya konu olmuştur. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşu ile ilgili araştırmalarda da mesleğin bu olumsuz yönü psikolojik iyi oluşa odaklanmanın gerekçesi olarak ileri sürülmüştür (Helms-Lorenz, & Maulana, 2016; Lipińska-Grobelny, & Narska, 2021; McInerney, Ganotice, King, Morin & Marsh, 2015). Öğretmenlik bağlamsal koşulların yanında doğası gereği bazı zorlukları da barındırır. Yoğun insani ilişkiler, iş yükü, maddi imkânlar ve fiziki koşullar, mesleğin azalan statüsü bunlardan bazılarıdır. Cherkowski (2018) öğretmenlerin iyi oluşunun mesleğin zorluklarına bir kalkan olmaktan öte öncelikli bir kavram olarak ele alınmasına dikkat çekmiştir. Nitekim öğretmenlerin iyi oluşu öğrencilerin iyi oluşu ve akademik performanslarıyla ilişkilidir (Bentea, 2015; Briner ve Dewberry, 2007). Bu kapsamda öğretmenlerin psikolojik iyi oluşunun bireysel ve örgütsel çıktılar üzerinde iyileştirici bir etkisinin olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin iyi oluşları ile mutluluğu arasında pozitif yönlü iş stresleriyle negatif yönlü & Sheena., 2019; Poormahmood, Moayedi & Alizadeh, 2017) öğretmen bağlılığıyla pozitif yönlü (McInerney, Ganotice, King, Morin & Marsh, 2015) anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin iyi oluşu üzerinde etkili olabilecek değişkenlere odaklanmak öncelikli hale gelmiştir.

Seligman'ın (2011) iyi oluş teorisinin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar ilişki ve olumlu duygular, anlam, katılım ve başarıdır. Okul ortamında bu üç unsuru desteklemek öğretmen iyi oluşuna katkı sağlar. Bu kapsamda örgütsel destek teorisi öğretmen iyi oluşunu destekleyecek bir çerçeve sunar. Örgütsel destek teorisi, sosyal mübadele kuramı çerçevesinde Eisenberger ve arkadaşları tarafından (Eisenberger, Huntington, Hutchison & Sowa, 1986; Eisenberger, Lynch, Aselage & Rohdieck, 2004) geliştirilmiştir. Alan yazında “örgütsel destek” ve “algılanan örgütsel destek” kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılır. Ancak bu iki yapı birbirinden farklıdır. Örgütsel destek çalışanların refahı için örgüt tarafından sunulan imkânları ifade ederken algılanan örgütsel destek ise çalışanların örgüt tarafından ne düzeyde desteklendiklerine ilişkin algılarını ifade etmektedir.

Örgütsel destek algısı çalışanların, kuruluşlarının katkılarını ne kadar yüksek düzeyde düşündükleri ve refahlarını ne ölçüde desteklediğine ilişkin algıdır (Eisenberger ve diğerleri, 1986). Nayır'a (2014) göre ise algılanan örgütsel destek, çalışanların örgütte varlıklarını hissetmesi ve örgütün de çalışanın farkında olmasıdır. Çalışanların desteklendiklerini algıladıklarında rahat, huzurlu ve güvende hissederler. Bireyler genellikle örgütleriyle etkileşimlerini rasyonelleştirme eğilimindedir. Bu kapsamda çalışanlar örgüte yapmış oldukları yatırımlarla elde ettikleri kazançları karşılaştırırlar ve buna bağlı olarak yatırımlarını arttırır veya azaltırlar (Bogler & Nir, 2012). Algılanan örgütsel destek, çalışanların kuruluşun amaç ve hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için kendilerini zorunlu hissettikleri ve kuruluş adına artan çabaların daha büyük ödüllere yol açmasını bekledikleri bir sosyal değişim sürecini başlatır. Ayrıca destek algısı çalışanların sosyo-

duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına, örgütsel özdeşleşmeye ve psikolojik iyi oluşa katkı sağlar (Kurtessis, Eisenberger, Ford, Buffardi, Stewart & Adis, 2017).

Rhoades ve Eisenberger'in (2002) yaptıkları meta analiz çalışmasıyla örgütsel destek algısının oluşması için gerekli öncülleri ortaya koymuşlardır. Bu öncüller “yönetim desteği”, “örgütsel adalet”, “örgütsel ödüller ve iş koşulları”dır. Bunun yanında örgütsel destek algısının altında yatan birtakım psikolojik süreçler bulunmaktadır. Eisenberger ve diğerlerine (1986) göre ilk olarak karşılıklılık normu temelinde, algılanan örgütsel destek, örgütün refahını önemsemek ve örgütün amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmak için hissedilen bir zorunluluk ortaya çıkarmalıdır. İkinci olarak, sunulan destek çalışanların sosyal ve psikolojik birtakım ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Üçüncü olarak ise çalışanların iyi performansın örgüt tarafından ödüllendirildiğine ilişkin inanç geliştirmelidir. Bu durum hem örgüt hem de çalışanlar için olumlu sonuçlar ortaya çıkarır.

Pazy'e (2011) göre örgütsel destek algısının altında yatan iki temel yapı vardır. Örgüt desteği ve yönetici desteğidir. Örgüt desteği kurumun çalışanların düşüncelerine değer vermesi, onların ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alması ve özel sorunlarına destek olmasıyla ilgilidir. Bunun yanında yöneticiler örgütün doğrudan temsilcileri olarak algılandıklarından davranışları örgüte genellenmektedir. Dolayısıyla yöneticinin sıcak ve samimi davranışları, çalışanlara ilgilisi, problem çözücü olması örgüt tarafından sunulan bir destek olarak algılanır. Bu çalışmada da Pazy (2011) tarafından örgütsel destek algısına yönelik yapılan bu kavramsallaştırma benimsenmiştir.

Örgütsel destek algısının öncülleri ve ardıllarına yönelik çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalarda örgütsel destek algısının iş yeri çatışması (Caesens, Stinglhamber, Demoulin, De Wilde, & Mierop, 2019), iş stresi ve tükenmişliği (Masoom, 2021; Xu, & Yang, 2021), örgütsel adalet algısı (Bostancı, 2013), örgütsel güven (Fariba, Mostafa, & Jashveqani, 2019), iş doyumu (Bogler & Nir, 2012), işten ayrılma ve örgütsel özdeşleşme (Uzun, 2018), akademik performans (Ahmed, Ismail, Amin & Islam, 2014) ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde örgütsel destek algısının olumlu ve olumsuz iş çıktılarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda örgütsel destek algısının öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarını yordayabileceği düşünülmektedir.

Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları performansları, okul iklimi ve öğrenci başarısı üzerinde etkili olabilecek bir değişkendir. Bunun yanında birçok çevresel faktör öğretmen tükenmişliği ve stresi üzerinde hızlandırıcı bir işlev görmektedir. Nitekim öğretmen atama sistemi, reformlar, ekonomik gelişmeler ve buna bağlı olarak yetersiz maaşlar, toplum ve velilerin öğretmen performansına yönelik yüksek beklentileri, öğretmen iş yükü, problemler öğrenci davranışları, idari ve ders dışı görevler öğretmen iyi oluşunu olumsuz yönde etkilemektedir. Bu kapsamda öğretmen iyi oluşunu destekleyecek mekanizma ve uygulamalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle çalışmada öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluş düzeyleri cinsiyet, okul kademesi ve aynı okulda çalışma süresine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Öğretmenlerin örgütsel destek algıları psikolojik iyi oluşlarını yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve verilerin analiz süreçleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan bu araştırma ilişkisel tarama modelinde bir araştırmadır. Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşlarını cinsiyet, okul türü ve okulda çalışılan süre açısından ele alması yönüyle çalışma karşılaştırma türü ilişkisel tarama araştırmasıdır. Karşılaştırma türü ilişkisel tarama araştırmalarında araştırmacıların müdahalesi olmaksızın farklı grupların bağımlı değişken üzerindeki etkisi incelenir (Kumandaş Öztürk, 2019). Araştırma örgütsel destek algısı ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi ele alması yönüyle korelasyonel bir araştırmadır. Korelasyonel araştırmalarda değişkenlerin birlikte değişip değişmediği değişiyorsa bu ilişkinin nasıl olduğu ortaya konur (Kumandaş Öztürk, 2019).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Uşak ilinde görev yapan 4494 öğretmen oluşturmaktadır. Gerekli örneklem bulunması için örneklem hesaplama formülü (Balcı, 2011) kullanılmıştır. Formüle göre hesaplama yapıldığında %95'lik güven düzeyi $\alpha=.05$ anlamlılık ve %5'lik hoşgörü düzeyi için örneklem büyüklüğü 354 öğretmen olarak hesaplanmıştır. Veriler basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle araştırmacılar tarafından 394 öğretmenden toplanmış, uygun doldurulmayan ya da boş soru bulunan 20 ölçek araştırmadan çıkarılmıştır. Örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Örnekleme ait kişisel bilgiler

Değişken	N	%
Cinsiyet	Kadın	162 43,3
	Erkek	212 56,7
Okul Kademesi	Anaokulu-İlkokul	92 24,6
	Ortaokul	176 47,1
	Lise	106 28,3
Kıdem (Yıl)	1-5 yıl	81 21,7
	6-10 yıl	61 16,3
	11-15 yıl	92 24,6
	16-20 yıl	76 20,3
	21 yıl ve üzeri	64 17,1
Okuldaki çalışma süresi (Yıl)	1-3 yıl	176 47,1
	4-6 yıl	113 30,2
	7 yıl ve üzeri	85 22,7

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğunu erkek öğretmenler (N=212; %56,7) oluşturmaktadır. Okul kademesine göre incelendiğinde araştırmaya ortaokullarda çalışan (N=176; %47,1) öğretmenler katılmıştır. Örneklemdeki öğretmenlerin daha çok 11-15 yıl kıdeme (N=92; %24,6) sahip oldukları ve aynı okuldaki çalışma süresi 1-3 yıl olan (N=176; %47,1) öğretmenlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Veri toplama araçları

Araştırma verileri “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği”, “Örgütsel Destek Ölçeği” ve cinsiyet, okul düzeyi ve aynı okulda öğrenim görme süresini belirlemek amacıyla hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılarak toplanmıştır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği: "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" Diener vd., (2009) tarafından geliştirilmiş ve Telef (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçeğin orijinal formu 7'li Likert tipi bir ölçektir. Bu çalışmada “(1) Hiç katılmıyorum” ve “(5) Tamamen katılıyorum” şeklinde 5'li likert olarak uygulanmıştır. Telef'in (2013) çalışmasında ölçeğin Cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0.87 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmada ise 0.91 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin örnekleme uygunluğunu belirlemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizden elde edilen uyum değerleri ($\chi^2 / df = 2.56$; RMSEA = 0.064; GFI = 0.98; CFI = 0.99; NFI = 0.98; NNFI (TLI) = 0.98; IFI = 0.99) ölçeğin doğrulandığını göstermektedir.

Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği: Araştırmada Pazy (2011) tarafından geliştirilen ve Bozkurt Bostancı (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Algılanan Örgütsel Destek Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal formu 7'li Likert tipi bir ölçektir. Bu çalışmada “(1) Hiç katılmıyorum” ve “(5) Kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5'li likert olarak uygulanmıştır. Bozkurt Bostancı'nın (2013) çalışmasında ölçeğin Cronbach's alpha güvenirlik katsayısı 0.74, bu çalışmada 0.89 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri ($\chi^2 / df = 3.42$; RMSEA = 0.076; GFI = 0.86; CFI = 0.91; NFI = 0.92; NNFI (TLI) = 0.92; IFI = 0.91) ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Örnekleme dahil edilen okullar araştırmacılar tarafından okullar ziyaret edilerek toplanmıştır. Öğretmenler çalışmanın amacı hakkında araştırmacılar tarafından bilgilendirilmiştir. Gönüllü öğretmenlerden ölçek formlarını doldurmaları istenmiştir. Veriler toplandıktan sonra kullanılacak analizleri belirlemek için verilerin normallik dağılımları ve çarpıklık-basıklık katsayıları incelenmiştir (Tablo 3). Literatürde kabul edilen (George & Mallery, 2010; Karagöz, 2016) çarpıklık ve basıklık katsayısı sonuçları +2 ile -2 arasında olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanmış ve parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmada kişisel değişkenlere göre öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığı t-testi ve ANOVA kullanılarak incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler için korelasyon ve regresyon testleri uygulanmıştır. Regresyon analizinin ön koşullarından biri, değişkenler arasında çoklu korelasyon olmamasıdır. Bunun için bağımsız değişkenlerin özdeğerleri, tolerans ve VIF değerlerine bakılmış; analiz sonucunda tolerans değerinin 0,1'den büyük, VIF değerinin 10'dan küçük olduğu ve bağımsız değişkenlerin en yüksek varyansları farklı bir özdeğere yüklendiği için çoklu bağlantı sorunu olmadığı sonucuna varılmıştır (Çokluk, 2010). Ölçeklerden elde edilen puanların yorumlanmasında Tablo 2' de belirtilen düzeyler esas alınmıştır. Puan aralıklarının hesaplanmasında $n-1/n$ formülü kullanılmıştır.

Tablo 2: Ölçek puan aralıkları

Puan Aralıkları	Düzye
4,21 – 5,00	Çok Yüksek
3,41– 4,20	Yüksek
2,61 – 3,40	Orta Düzey
1,81 – 2,60	Düşük
1,00 – 1,80	Çok düşük

BULGULAR

Bu kısımda betimsel analiz, varyans analizleri ve ilişki test sonuçları ele alınmıştır. Tablo 3'te değişkenlere yönelik betimsel istatistik ve normallik analizi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 3: Öğretmenlerin örgütsel destek algı ve psikolojik iyi oluş düzeyleri

Değişkenler	n	$\bar{X}$	S	Çarpıklık	Basıklık
Algılanan Destek	374	3,93	1,08	-0,85	-0,38
Örgüt Desteği	374	3,88	1,18	-0,85	-0,47
Yönetici Desteği	374	3,99	1,05	-0,85	-0,27
Psikolojik İyi Oluş	374	3,76	0,81	-0,95	0,68

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre öğretmenlerin örgüt desteği ($\bar{x}=3,88$) ve yönetici desteği ($\bar{x}=3,99$) algıları ile psikolojik iyi oluşları ($\bar{x}=3,76$) yüksek düzeydedir. Algılanan örgütsel desteğin tamamına bakıldığında da öğretmenlerin algılarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonuç öğretmenlerin okullarında meslektaşları ve okulun diğer paydaşlarından yeterince destek aldığı ve okul yöneticilerinin de öğretmenleri desteklediği şeklinde yorumlanabilir.

Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşlarının cinsiyete göre farklılaşma durumları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmenlerin örgütsel destek algı ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin cinsiyete göre incelenmesine yönelik t-testi sonuçları

Değişkenler	Kategori	n	$\bar{X}$	S	t	sd	p
Örgüt Desteği	Kadın	162	3,74	1,24	-2,04	372	0,04
	Erkek	212	3,99	1,12			
Yönetici Desteği	Kadın	162	3,86	1,10	-2,05	372	0,04
	Erkek	212	4,08	0,99			
Algılanan Destek (Toplam)	Kadın	162	3,79	1,15	-2,10	372	0,03
	Erkek	212	4,02	1,03			
Psikolojik İyi Oluş	Kadın	162	3,72	0,86	-1,11	372	0,27
	Erkek	212	3,83	0,76			

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları [$t_{372} = -1,11$; $p > 0,05$] cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Örgüt desteği [$t_{372} = -2,04$; $p < 0,05$] ve yönetici desteği [$t_{372} = -2,05$; $p < 0,05$] boyutları ve algılanan desteğin tamamında [$t_{372} = -2,10$; $p < 0,05$] ise cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre destek algılarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşlarının okul kademesine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğine yönelik analiz sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Öğretmenlerin örgütsel destek algı ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin okul kademesine göre incelenmesine yönelik ANOVA sonuçları

	Okul Kademesi	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Fark
Örgüt Desteği	Anaokulu-İlkokul	92	3,92	1,13	1,35	0,26	Yok
	Ortaokul	176	3,93	1,17			
	Lise	106	3,78	1,22			
	Toplam	374	3,88	1,18			
Yönetici Desteği	Anaokulu-İlkokul	92	4,11	0,94	1,65	0,19	Yok
	Ortaokul	176	4,01	1,06			
	Lise	106	3,84	1,11			
	Toplam	374	3,99	1,05			
Algılanan Örgütsel Destek (Toplam)	Anaokulu-İlkokul	92	3,99	1,02	0,94	0,39	Yok
	Ortaokul	176	3,96	1,09			
	Lise	106	3,81	1,14			
	Toplam	374	3,93	1,08			
Psikolojik İyi Oluş	Anaokulu-İlkokul (1)	92	3,94	0,74	3,81	0,02	1-3
	Ortaokul (2)	176	3,76	0,78			
	Lise (3)	106	3,62	0,87			
	Toplam	374	3,76	0,81			

KT: Kareler toplamı

sd: Serbestlik derecesi

KO: Kareler ortalaması

Tablo 5'e göre öğretmenlerin örgüt desteği ($F_{2,371}=0,571$; $p>0,05$), yönetici desteği algılarında ($F_{2,371}=1,657$; $p>0,05$) ve örgütsel destek algılarının ($F_{2,371}=0,939$; $p>0,05$) tümünde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Öğretmenlerin örgütsel destek algılarının çalıştıkları okul kademesine göre benzerlik gösterdiği söylenebilir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinde ($F_{2,373}=3,810$; $p<0,05$) ise okul kademesine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Okul kademesi yükseldikçe öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri düşmektedir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için varyansların homojen olduğu, örneklemin eşit olmadığı durumlarda kullanılabilen (Kayri, 2009) çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda anaokulu-ilkokulda görev yapan öğretmenler ile liselerde görev yapan öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının farklılaştığı söylenebilir. Anaokulu ve ilkokullarda öğretmenlerin tek bir sınıfla ilgilenmesi ve sorumlu olması, liselerde sorumlu olunan yaş gruplarının öğretmenleri daha fazla zorlaması ve sınavlardan dolayı akademik başarı baskısının daha yüksek olması buna neden olmuş olabilir.

Tablo 6'da öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin aynı okuldaki çalışma süresine analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6: Öğretmenlerin örgütsel destek algı ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin aynı okuldaki çalışma süresine göre incelenmesine yönelik ANOVA sonuçları

	Aynı Okuldaki Çalışma Süresi	n	$\bar{X}$	ss	F	p	Fark
Örgüt Desteği	1-3 yıl (1)	176	3,81	1,24	0,69	0,50	Yok
	4-6 yıl (2)	113	3,93	1,17			
	7+ yıl (3)	85	3,97	1,06			
	Toplam	374	3,88	1,18			
Yönetici Desteği	1-3 yıl (1)	176	3,92	1,06	0,71	0,49	Yok
	4-6 yıl (2)	113	4,05	1,03			
	7+ yıl (3)	85	4,04	1,05			
	Toplam	374	3,99	1,05			
Algılanan Örgütset Destek (Toplam)	1-3 yıl (1)	176	3,86	1,13	0,72	0,49	Yok
	4-6 yıl (2)	113	3,98	1,07			
	7+ yıl (3)	85	4,0028	1,02			
	Toplam	374	3,93	1,09			
Psikoloji k İyi Oluş	1-3 yıl (1)	176	3,60	0,85	7,99	0,00	1-2 1-3
	4-6 yıl (2)	113	3,84	0,68			
	7+ yıl (3)	85	4,0029	0,80			
	Toplam	374	3,76	0,81			

KT: Kareler toplamı

sd: Serbestlik derecesi

KO: Kareler ortalaması

Tablo 6'ya göre öğretmenlerin örgüt desteği ($F_{2-371}=0,690$; $p>0,05$), yönetici desteği algılarında ($F_{2-371}=0,710$; $p>0,05$) ve örgütsel destek algılarının ($F_{2-371}=0,724$; $p>0,05$) tümünde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Öğretmenlerin örgütsel destek algılarının aynı okuldaki çalışma süresine göre benzerlik gösterdiği söylenebilir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinde ($F_{2-371}=7,982$; $p<0,05$) ise aynı okuldaki çalışma süresine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Öğretmenlerin aynı okuldaki çalışma süreleri arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyleri artmaktadır. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için varyansların homojen olmadığı durumlarda (Kayri, 2009) kullanılabilen çoklu karşılaştırma testlerinden Tamhane's T2 uygulanmıştır. Bunun sonucunda anlamlı farklılığın okuldaki çalışma süresi 1-3 yıl ile 4-6 yıl olan öğretmenler ve 1-3 yıl öğretmenler ile 7 yıl ve üzeri olan öğretmenler arasında olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin psikolojik durumlarının okuldaki farklı değişkenlere göre değiştiği söylenebilir. Aynı okulda çalışma süresi arttıkça meslektaşlar ve yöneticilerle kurulan iyi ilişkiler ve bunu sonucunda oluşan olumlu çalışma ortamının buna neden olduğu düşünülebilir.

Tablo 7'de öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon sonuçlarına yer verilmiştir. Korelasyon, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve +1 ile -1 arasında bir değer alır (Taşpınar, 2017). Korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0,70-1,00 arasında olması yüksek, 0,70-0,30 arasında olması orta, 0,30-0,00 arasında olması da düşük düzeyli bir ilişki olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2012).

Tablo 7: Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki korelasyon

Değişkenler	Örgüt Desteği	Yönetici Desteği	Algılanan Örgütsel Destek
Psikolojik İyi Oluş	0,642**	0,629**	0,656**

** <0,01 düzeyinde anlamlı

Öğretmenlerin örgüt desteği, yönetici desteği algıları ve algılanan örgütsel destek ile psikolojik iyi oluşları arasında pozitif yönlü ve orta düzey ilişki vardır. Öğretmen adaylarının özyeterlik düzeylerinin mesleki kaygı düzeylerini yordamasına ilişkin yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Öğretmen örgütsel destek algılarının psikolojik iyi oluş düzeylerini yordamasına ilişkin regresyon sonucu

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken: Psikolojik İyi Oluş				
	B	Standart Hata	β(Beta)	t	p
Sabit	1,853	0,125		14,875	,00
Örgüt Desteği	0,270	0,057	0,394	4,703	,00
Yönetici Desteği	0,216	0,065	0,281	3,347	,00
R= ,656	R²=,430				
F_(2,371)= 139,935	p= .000				

Tablo 8’de görüldüğü gibi yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi sonucu kurulan model istatistiksel olarak anlamlıdır ($F_{(2,371)}= 139,935$, $p= .00$). Buna göre öğretmenlerin örgüt desteğine ilişkin algılarının ($\beta= .394$, $p=.00$) ve yönetici desteğine ilişkin algılarının ($\beta= .281$, $p= .00$) psikolojik iyi oluşlarını pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. Diğer bir ifadeyle öğretmenlerin örgüt desteği algılarındaki 1 birimlik bir artışın psikolojik iyi oluşlarındaki .27 birimlik bir artışa, yönetici desteği algılarındaki 1 birimlik bir artışın ise psikolojik iyi oluşlarındaki .216 birimlik bir artışa karşılık geldiği ifade edilebilir. Beta katsayıları incelendiğinde örgüt desteğine ilişkin öğretmen algılarının yönetici desteğine ilişkin algıya göre modele katkısının daha yüksek olduğu söylenebilir. Bunun yanında örgüt desteği ve yönetici desteğine ilişkin öğretmen algısı öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarındaki varyansın yaklaşık %43’ünü açıklayabilmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmenlik mesleği zorlu bir meslek olup sosyal, ekonomik ve teknolojik değişimler birtakım mesleki sorunları da beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak mesleki tükenmişlik, hayal kırıklığı ve stres öğretmenlerin deneyimlediği olumsuz duyguların başında gelmektedir. Olumsuz duygularla baş etmede öğretmen psikolojik iyi oluşu önemli işlevler görmektedir. Ayrıca öğretmenlerin psikolojik iyi oluşu olumsuz duygularla baş etmenin yanında meslektaş ve öğrencilerle ilişkilerde, öğretmen performansında ve dolayısıyla öğrenci çıktılarında pozitif yönde bir etkiye sahiptir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarını olumlu yönde etkileyecek örgütsel ve yönetsel uygulamalara odaklanmak önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda araştırmada öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ile örgütsel destek algıları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nayır (2011), Çobanoğlu ve Derinbay (2016) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenlerin örgütsel destek algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nayır & Taşkın (2017) tarafından yapılan başka bir araştırmada ise öğretmenlerin örgütsel destek algıları önceki araştırmalara göre düşük düzeyde bulunmuştur. Örgütsel destek algısındaki bu düşüşün nedeni araştırmacılar tarafından yeni yönetsel kararlar ve uygulamalar olarak ifade edilmiştir. Örgütsel destek algısındaki araştırma sonuçlarındaki bu farklılık destek algısının kavramsallaştırılması ve buna bağlı olarak gözlenen uygulamalardaki farklılıktan kaynaklanmış olabilir. Nayır & Taşkın (2017) tarafından yapılan araştırmada daha çok standart örgütsel uygulamalar üzerinden destek algısı belirlenirken bu araştırmada yöneticilerin ve örgütün rutin iş görevleri dışındaki destek uygulamaları üzerinden öğretmen görüşleri belirlenmiştir. Dolayısıyla örgüt gereklilikleri ve yöneticilerin rolleri dışındaki destek uygulamalarının mübadele için daha fazla kaynak sağlayacağı ve öğretmenlerin destek algısını arttıracığı ifade edilebilir. Bu sonuçlara dayalı olarak öğretmenlerin okul müdürleri tarafından desteklendiği, yönetsel uygulamalarda öğretmen görüşlerinin dikkate alındığı söylenebilir. Bu araştırmadaki sonuçlara benzer şekilde önceki araştırmalarda da (Ertürk, Keskinçelik Kara & Zafer Güneş, 2016; Kanbur ve Mazioğlu, 2021) öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda genel olarak öğretmenlerin işlerini anlamlı bulduğu okul düzeyinde olumlu ilişkilere sahip olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin örgütsel destek algıları cinsiyet, okul kademesi ve okuldaki çalışma süresi açısından incelenmiştir. Analizler sonucunda öğretmenlerin örgütsel destek algılarının örgüt desteği, yönetici desteği ve ölçeğin geneli için cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği, erkek öğretmenlerin örgütsel destek algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Nayır & Taşkın (2017) tarafından yapılan araştırmada kadınlar lehine anlamlı fark bulunurken Gökyer & Türkoğlu (2018), Çobanoğlu & Derinbay'ın (2016) araştırmasında cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Cinsiyet değişkeni açısından araştırmalar çok farklı sonuçlar ortaya koymakta olup meta analitik çalışmalarla bu sonuçların değerlendirilmesi, bunun yanında bağlamsal koşulların da dikkate alınarak incelenmesi alana katkı sağlayacaktır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Yakut ve İ.Yakut (2018) tarafından yapılan araştırmada cinsiyete göre öğretmen iyi oluş düzeylerinde anlamlı farklılık bulunmazken Ertürk ve diğerleri (2016) tarafından yapılan araştırmada kadınlar lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Sonuç olarak öğretmenlerin örgütsel destek algıları ve psikolojik iyi oluşlarını cinsiyet değişkeni açısından ele alan araştırmalarda farklı sonuçların ortaya konduğu ve alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Okul kademesine göre yapılan karşılaştırma sonucunda öğretmenlerin örgütsel destek algılarında anlamlı farklılığın olmadığı belirlenirken ilkököl/anaokulu kademesinde görev yapan öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının lise kademesinde görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ertürk ve diğerleri (2016) tarafından yapılan araştırmada ise öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının okul

kademisine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Okul kademelerine göre öğretmen iş yükleri karşılaşılan problemlili öğrenci davranışları akademik başarı baskısı değişmektedir. Nitekim genel olarak değerlendirildiğinde tüm öğretim kademelerinde disiplin sorunları görülmekle birlikte yaş döneminin getirdiği gelişimsel özellikler nedeniyle öğrenci yoğunluğunun daha çok olduğu liselerde problemlili öğrenci davranışları daha sık görülmektedir (Toytok & Yıldırım, 2018). Bunun yanında ilkökul kademesinde merkezi sınavların olmaması öğretmenler üzerindeki akademik baskının daha az olmasına da yol açmaktadır. Bu durumlar birlikte değerlendirildiğinde öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkileyecek koşulların daha az olması ilkökul/anaokul kademesinde öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının lisede görev yapan öğretmenlere göre daha yüksek olmasına yol açmış olabilir. Öğretmenlerin örgütsel destek algıları aynı okulda çalışma süresine göre değişmezken aynı okulda çalışma süresinin artmasıyla birlikte öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları da artmaktadır. Farklı okullarda göreve yeni başlayan öğretmenlerin yaşadıkları uyum problemleri psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha düşük çıkmasına neden olmuş olabilir. Tüm okul kademelerinde öğretmenler belirli bir süre çalıştıktan sonra tercihlerine göre yer değişikliği yapabilmektedir. Meslektaş ilişkileri, veli öğretmen ilişkileri ve okul çevresinden memnun öğretmenler daha uzun yıllar aynı okulda çalışmaya devam etmektedirler. Dolayısıyla bu durumun da aynı okulda çalışma süresi fazla olan öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının daha yüksek olmasının nedeni olabilir.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile psikolojik iyi oluşları arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte öğretmenlerin örgütsel destek algılarının psikolojik iyi oluşlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Destek ve iyi oluş üzerine yapılan araştırmaların (Aydın Küçük, 2020; Ertürk vd., 2016) sonuçları bulgularımızı desteklemektedir. Örgütsel destek algısı çalışma ortamındaki olumlu duyguları desteklerken olumsuz duygular için ise tampon görevi görmektedir. Nitekim yapılan araştırmalarda öğretmenlerin destek algılarının iş doyumlarını (Bogler & Nir, 2012; Edinger & M. Edinger, 2018), olumlu iletişim iklimini (Gizir & Fakiroğlu, 2020) etkilediği, yüksek düzeyde destek algısına sahip öğretmenlerin daha düşük mesleki stres yaşadıkları (Masoom, 2021) belirlenmiştir. Psikolojik iyi oluşun temelinde işe katılım, işi anlamlı bulma, çaba sonucu başarı duygusunu hissetme (Seligman, 2011), paydaşlarla olumlu ilişkiler bulunmaktadır. Algılanan örgütsel destek, sosyal sermaye kavramının bir parçası olarak ele alındığında iş ortamında iyi niyet, dostluk ilişkilerini ve güven duygusunu besleyerek (Fariba vd., 2019) çalışanların iyi oluşlarına katkı sağlar. Örgütsel destek çalışanların birbirlerine saygılı davrandığı ve iki yönlü iletişime açık olduğu bir örgütsel iklimi teşvik eder (Eisenberger ve Stinglhamber, 2011) ve çalışanlarda bir bütünlük duygusu oluşmasına katkı sağlar. Psikolojik iyi oluş bireyin öznel olumlu iş deneyimini tanımlayan bir yapıdır. Okul yöneticilerinin öğretmenlere yönelik destek uygulamaları iyi oluşu doğrudan etkiler. Aksi durumda öğretmenler yönelik ilgi ve saygı eksikliği olumsuz ilişkiler ise öğretmenlerin iyi oluşuna zarar verir. Yapılan araştırmalarda da okul ortamındaki destekleyici ilişkilerin öğretmenlerin iyi oluşlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Turner, Barling & Zacharatos, 2002; Wong & Zhang, 2014).

Araştırma sonuçları göstermektedir ki öğretmenlerin örgütsel destek algılarında cinsiyet değişkeni psikolojik iyi oluşlarında ise okul türü ve aynı okulda çalışma süresi etkili olabilmektedir. Bunun yanında araştırma sonucuna dayalı olarak öğretmenlerin örgütsel destek algılarının psikolojik iyi oluşlarını büyük oranda tahmin ettiği söylenebilir. Bu kapsamda merkezîyetçi bir yapının standart destek uygulamaları dışında okul liderlerinin öğretmenleri destekleyecek uygulamalara yer vermesinin sosyal mübadele kuramı kapsamında karşılık bulacağı pozitif bir iklime ve olumlu öğretmen duygularına yol açacağı söylenebilir. Ayrıca örgütsel destek algısının öğrenci ve okul çıktıları üzerinde de aracı bir rolü olabilir. Bu kapsamda araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır

KAYNAKÇA

Ahmed, I., Ismail, W.K.W., & Amin, S.M. (2014). Role of organizational support in teachers' responsiveness and students outcomes: evidence from a public sector university of Pakistan. *International Journal of Educational Management*, 28(2), 246-256.

Akdoğan, A., & Polatçı, S. (2013). Psikolojik sermayenin performans üzerindeki etkisinde iş aile yayılımı ve psikolojik iyi oluşun etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 273-294.

Aldrup, K., Klusmann, U., Lüdtke, O., Göllner, R., & Trautwein, U. (2018). Student misbehavior and teacher well-being: Testing the mediating role of the teacher-student relationship. *Learning and Instruction*, 58, 126-136.

Aydın Küçük, B. (2020). KOVID-19 Küresel Salgın döneminde örgütsel destek algısının iş yerinde mutluluk üzerindeki etkisi: psikolojik güçlendirmenin aracı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1348-1372.

Bogler, R., & Nir, A.E. (2012), "The importance of teachers' perceived organizational support to job satisfaction: What's empowerment got to do with it?", *Journal of Educational Administration*, 50(3), 287-306.

Bozkurt Bostancı, A. (2013). The mediator role of perceived administrator support in the relationship between teachers' perceptions of organizational justice and organizational support. *International Journal of Social Sciences*, 3(3), 823-834.

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Caesens, G., Stinglhamber, F., Demoulin, S., De Wilde, M., & Mierop, A. (2019). Perceived organizational support and workplace conflict: The mediating role of failure-related trust. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-13.

Csikszentmihalyi, M., & Seligman, M. (2000). Positive psychology. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.

Çankaya, M. (2020). Sağlık çalışanlarında algılanan örgütsel destek ve psikolojik iyi oluşun işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 79-98.

Çankır, B., & Şahin, S. (2018). Psikolojik iyi-oluş ve iş performansı: çalışmaya tutkunluğun aracı rolü. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2549-2560. doi:10.17218/hititsosbil.487244.

Çobanoğlu, F., & Derinbay, D. (2016). The perceived organizational support level of primary school teachers. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 176-190

Çokluk, Ö. (2010). Lojistik regresyon analizi: Kavram ve uygulama. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1357-1407.

Diener, E., & Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7(3), 181-185. doi: 10.1111/j.1467-9280.1996.tb00354.x

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34.

Edinger, S. K., & Edinger, M. J. (2018). Improving teacher job satisfaction: The roles of social capital, teacher efficacy, and support. *The Journal of Psychology*, 152(8), 573-593.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500–507. doi:10.1037/0021-9010.71.3.500

Eisenberger, R., Lynch, P., Aselage, J., & Rohdieck, S. (2004). Who takes the most revenge? Individual differences in negative reciprocity norm endorsement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(6), 787–799. doi:10.1177/0146167204264047

Eisenberger, R., & Stinglhamber, F. (2011). Antecedents of perceived organizational support. In R. Eisenberger & F. Stinglhamber (Eds.), *Perceived organizational support: Fostering enthusiastic and productive employees* (pp. 61-97). Washington, DC: American Psychological Association.

Engels, N., Aelterman, A., Petegem, K. V., & Schepens, A. (2004). Factors which influence the well-being of pupils in Flemish secondary schools. *Educational Studies*, 30(2), 127-143.

Ertürk, A., Keskinılıç Kara, S.B., & Zafer Güneş, D. (2016). Duygusal emek ve psikolojik iyi oluş: Bir yordayıcı olarak yönetsel destek algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1723-1744.

Fariba, K., Mostafa, S., & Jashveqani, B. (2019). Investigating the Relationship between Perceived Organizational Support and Organizational Trust. *Czech-polish Historical and Pedagogical Journal*, 11(2), 171-181.

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference, 17.0 update* (10a ed.) Boston: Pearson.

Gizir, S., & Fakiroğlu, M. (2020). The role of teachers' perceived organizational support on their perceptions of communication climate in their schools. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 271-284.

Göçen, A., (2019). Öğretmenlerin yaşam anlamı, psikolojik sermaye ve cinsiyetinin psikolojik iyi oluşlarına etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(1), 135-153.

Göçen, A. (2019). Öğretmenlerin yaşam anlamı, psikolojik sermaye ve cinsiyetinin psikolojik iyi oluşlarına etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), 135-153.

Gökkyer, N., & Türkoğlu, İ. (2018). Liselerde görev yapan öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 317-340.

Gustems, J., Calderon, C., Batalla, A., & Esteban, F. (2018). The role of coping responses in the relationship between perceived stress and psychological well-being in a sample of Spanish educational teacher students. *Psychological Reports*, 122(2), 380–397.

Helms-Lorenz, M., & Maulana, R. (2016). Influencing the psychological well-being of beginning teachers across three years of teaching: Self-efficacy, stress causes, job tension and job discontent. *Educational Psychology*, 36(3), 569-594.

Holliman, A. J., Revill-Keen, A., & Waldeck, D. (2020). University lecturers' adaptability: examining links with perceived autonomy support, organisational commitment, and psychological wellbeing. *Teaching Education*, 33(1), 42-55.

Huppert, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied psychology: Health and Well-being*, 1(2), 137-164.

Kanbur, E., & Mazioğlu, V. (2021). Psikolojik İyi Oluşun İş Becerikliliği Üzerine Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1839-1857.

Karagöz, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Katıtaş, S., Karadaş, H., & Coşkun, B. (2022). Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının öğretmenlerin öznel iyi oluş ve iş doyumları üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 62, 182-207.

Kayri M. (2009). Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (Post Hoc) teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 51-64.

Keyes, C. L. M., Shmotkin, D., & Ryff, C. D. (2002) Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1007-1022.

Kinman, G., & Johnson, S. (2019). Special section on well-being in academic employees. *International Journal of Stress Management*, 26(2), 159-161.

Kumandaş Öztürk, H. (2019). Araştırma modelleri ve türleri. (K. Yılmaz ve R.S. Arık Ed.). *Eğitimde araştırma yöntemleri için* (ss, 76-98). Ankara: Pegem akademi Yayıncılık.

Kurtessis, J. N., Eisenberger, R., Ford, M. T., Buffardi, L. C., Stewart, K. A., & Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: A meta-analytic evaluation of organizational support theory. *Journal of Management*, 43(6), 1854-1884.

Lipińska-Grobelny, A., & Narska, M. (2021). Self-efficacy and psychological well-being of teachers. *E-mentor*, 3(90), 4-10.

Masoom, M. R. (2021). Educators' self-esteem: the effect of perceived occupational stress and the role of organizational support. *International Journal of Educational Management*, 35(5), 1000-1015.

McInerney, D. M., Ganotice, F. A., King, R. B., Morin, A. J., & Marsh, H. W. (2015). Teachers' commitment and psychological well-being: Implications of self-beliefs for teaching in Hong Kong. *Educational Psychology*, 35(8), 926-945.

Nayır, F. (2014). Algılanan örgütsel destek ölçeğinin kısa form geçerlik güvenirlik çalışması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 89 – 106.

Nayır, F. (2011). *İlköğretim okulu yöneticilerinin öğretmenlere sağlanan örgütsel desteğe ilişkin görüşleri, öğretmenlerin örgütsel destek algısı ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi*. Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Nayır, F., & Taşkın, P. (2017). Eğitim örgütlerinde örgütsel destek algısı ile inisiyatif alma davranışı arasındaki ilişki. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1319-1356.

Oğuz Duran, N., & Çalışkan, B. (2020). Psikolojik iyi oluş, cinsiyet, mesleki kıdem ve okuldaki görev süresinin öğretmen kültürlerarası duyarlılığını yordamadaki rolleri. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 9(1), 198-218.

Pazy, A. (2011). The relationship between pay contingency and types of perceived support : Effects on performance and commitment, *EuroMed Journal of Business*, 6(3), 342-358.

Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87(4), 698.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review of Psychology*, 52, 141-166.

Seligman, M. E. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Atria, Newyork.

Price, D., & McCallum, F. (2015). Ecological influences on teachers' well-being and "fitness". *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 43(3), 195-209.

Taşpınar, M. (2017). *Sosyal bilimlerde SPSS uygulamalı nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması [The adaptation of psychological well-being into Turkish: A validity and reliability study]. *Hacettepe University Journal of Education*, 28(3), 374-384.

Toytok, E. H., & Yıldırım M. B. (2018). Meslek liselerinde karşılaşılan disiplin sorunlarının sınıf düzeylerine göre dağılımlarının ve nedenlerinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1759-1778

Tuzgöl-Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Turner, N., Barling, J., & Zacharatos, A. (2002). Positive psychology at work. *Handbook of Positive Psychology*, 52, 715-728.

Uzun, T. (2018). Öğretmenlerin algıladığı örgütsel destek ile örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Örgütsel güvenin aracı rolü. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 133-155.

Weiland, A. (2021). Teacher well-being: Voices in the field. *Teaching and Teacher Education*, 99, 1-11.

Wright, T. A., Cropanzano R., & Bonett D. G. (2007). The moderating role of employee positive well-being on the relation between job satisfaction and job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(2), 93-104.

Wong, Y. H. P., & Zhang, L. F. (2014). Perceived school culture, personality types, and wellbeing among kindergarten teachers in Hong Kong. *Australasian Journal of Early Childhood*, 39(2), 100-108.

Xu, Z., & Yang, F. (2021). The impact of perceived organizational support on the relationship between job stress and burnout: a mediating or moderating role?. *Current Psychology*, 40(1), 402-413.

Yakut, S., & Yakut, İ. (2018). Öğretmenlerde psikolojik iyi oluş ve iş yerinde dışlanma ilişkisi. *Electronic Turkish Studies*, 13(18), 1357-1376.

Yusof, Y. Z., Hashim, R. A., & Ariffin, T. F. T. (2015). Pemodelan hubungan antara kesejahteraan hidup, keserakanan, dan kesejahteraan di tempat kerja dengan efikasi guru secara kolektif. *Malaysian Journal of Learning and Instruction*, 12, 177-204.

Suriyeli Öğretmenler: Eğitimdeki Roller ve Karşılaştıkları Sorunlar¹

Mehmet İhsan Özdemir² Wissam Aldien Aloklaç³

Öz

2011 yılında Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında Türkiye’ye sığınan ve okul çağında olan Suriyelilerin eğitimi, gönüllü Suriyeli öğretmenler tarafından Arapça müfredata bağlı olarak Geçici Eğitim Merkezlerinde yürütülmekteydi. Ancak Millî Eğitim Bakanlığı 2016 yılında, uyumu ertelediği ve eğitim kalitesinin denetlenebilir olmadığı gibi nedenlerle Geçici Eğitim Merkezlerini aşamalı olarak kapatma kararı almıştır. Bu karar sonrasında Suriyeli öğrenciler Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullara transfer edilirken, uyumlarını kolaylaştırması amacıyla Suriyeli öğretmenler de kendilerine eşlik ederek okullarda görevlendirilmiştir. Bu çalışma; Suriyeli öğretmenlerin okullarda üstlendiği görevi, bu görevden memnuniyet düzeyini, yüzleştiği sorunları ve son tahlilde Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrencilerin eğitim sürecine dair değerlendirmesini ele almaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri izlenerek Mardin’de Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev alan 20 Suriyeli öğretmene, kişisel ağlar ve kartopu yöntemiyle ulaşılmış ve öğretmenlerle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu veriye göre Suriyeli öğretmenlerin, teorik düzeydeki rolüyle uygulamadaki rolünün farklılaştığı, memnuniyet düzeyinin farklı okul türlerinde değişkenlik gösterdiği, kronik sorunlarla mücadele ettiği ve Suriyeli öğrencilerin uyum noktasında önemli bir mesafe kat ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli Öğretmenler, Gönüllü Eğiticiler, Suriyeli Öğrenciler, PIKTES, Mardin

¹ **Atıf/Citation©:** Özdemir, M. İ. & Aloklaç, W.A. **Suriyeli Öğretmenler: Eğitimdeki Roller ve Karşılaştıkları Sorunlar**, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 2022/7 (1), 18-??

Bu çalışmanın sınırlı bir bölümü 27-28 Mayıs 2021 tarihli “Göçmen Çocukların Eğitimi” adlı sempozyumda “Suriyeli Öğrencilerin Türkiye’deki Eğitim Sürecine Dâhil Edilmesinde Suriyeli Öğretmenlerin Rolü” başlıklı bildiriyile sözlü olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (Siyasal)/ Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü mehmetihsan@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0754-5401

³ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü wissamaloklach@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4532-3845

Geliş/Received: 29 Nisan 2022, **Kabul/Accepted:** 14 Temmuz 2022

Syrian Teachers: Their Roles in Education and the Problems They Face

Abstract

The education of school-age Syrians who took refuge in Turkey after the civil war in Syria in 2011 was carried out in Temporary Education Centers by volunteer Syrian teachers, depending on the Arabic curriculum. However, after the decision of the Ministry of National Education to gradually close the Temporary Education Centers in 2016 because of reasons such as delaying compliance and the quality of education not being auditable, Syrian students were transferred to schools affiliated with the National Education. To facilitate the adaptation of Syrian students, Syrian teachers were also assigned to these schools. This study deals with the tasks taken on by Syrian teachers in schools, the level of satisfaction with their duty, the problems they face, and, finally, the evaluation of Syrian students from their perspective. In the study, 20 Syrian teachers working in schools affiliated with the Ministry of National Education in Mardin were reached through personal networks and the snowball method, and in-depth interviews were conducted with these teachers by following qualitative research methods and techniques. According to these data, it is understood that the roles of Syrian teachers at the theoretical level differ from those in practice, their satisfaction levels vary in different school types, and they struggle with economic problems; and in their eyes, Syrian students have made a significant progress in terms of adaptation.

Keywords: Syrian Teachers, Volunteer Trainers, Syrian Students, PIKTES, Mardin

GİRİŞ

2011’de Suriye’de meydana gelen iç savaşla birlikte milyonlarca Suriyeli dünyanın farklı yerlerinde mülteci konumuna düşmüştür. Suriyeli mülteciler 6.6 milyona son on yılların en kalabalık mülteci grubunu meydana getirmektedir (UNHRC, 2021). Suriye’nin sınır komşusu olarak Türkiye ise 3.7 milyon Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır (GİGM, 2021). Güncel verilere göre Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin 1.3 milyonu ilköğretim ve ortaöğretim çağında bulunmaktadır (GİGM, 2021). Bunlardan yalnızca 680 bini eğitim-öğretim sürecine dâhil edilebilmiştir. Türk Hükümeti 2016’da Suriyelilerin kendi müfredatları kapsamında kendi gönüllü öğretmenleri tarafından eğitildikleri Geçici Eğitim Merkezlerini (GEM) kapatma kararı almıştır. Bu karar aşamalı bir şekilde uygulanıp Suriyeli öğrenciler Millî Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı okullara transfer edilmiştir. Bu aşamada Suriyeli öğrencilerin yeni eğitim sistemine dâhil edilmesi ile ilgili sorunlar baş göstermiştir.

Literatürde Suriyeli öğrencilerin eğitim-öğretime dâhil edilmesi ve entegrasyonlarıyla ilgili çalışmalar (Aydın ve Kaya, 2019; Kılıç ve Tokar Gokce, 2018; Sarmini vd., 2021) ve farklı okul türü ve kademelerinde bu sorunların nasıl farklılık gösterdiğiyle ilgili çalışmalar (Aytekin, 2019; Demir, 2019) yapılmıştır. Bunun yanı sıra Suriyeli öğrencileri eğiten Türk öğretmenlerin (Kiremit vd., 2018; Sözer ve Işiker, 2021) ve idarecilerin (Külekçi Akyavuz vd., 2020; Yiğit vd., 2021) karşılaştığı sorunlarla ilgili bir hayli çalışma söz konusudur. Sınırlı da olsa GEM’de çalışan Suriyeli öğretmenlerle¹ (Betül vd., 2016) ve PIKTES kapsamında çalışan Türk öğretmenlerin yaşadığı sorunlarla ilgili çalışma da yapılmıştır (Küçükşüeymanoğlu ve Kurt, 2020). Bu çalışma ise Suriyeli öğrencilerin MEB’e bağlı okullara dâhil edilmesi sonrasında öğrencilerle beraber okullarda görevlendirilen Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki rollerine odaklanmaktadır. Suriyeli öğretmenler 2016 sonrasında Suriyelilerin yoğun bir şekilde yaşadığı illerdeki MEB’e bağlı okullarda görevlendirilmiştir. Suriyeli öğrencilerin okullara dâhil edilmesi sürecinde MEB bürokrasisinin ve okul idarecilerinin yaşadığı kafa karışıklığından Suriyeli öğretmenlerin de payını aldığı söylenebilir. Bu çalışma Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrencilerin sisteme entegre edilmesindeki rolüne, yaşadığı problemlere ve onların gözünden Suriyeli öğrencilerin ev sahibi toplumun öğrencileriyle uyumuna odaklanmaktadır.

Suriyeli öğretmenler, 2016’da MEB’in Avrupa Birliği (AB) ile işbirliği sonucu Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES) kapsamında AB tarafından finanse edilmektedir (PIKTES, 2021). Bu araştırmanın yürütüldüğü tarihte 12 bin dolaylarında Suriyeli öğretmen, Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı 26 ilde görev yapmaktadır (Reliefweb, 2021; PIKTES, 2021). Mardin’de yer alan öğretmen sayısı ise 150 civarındadır. Halihazırda görev alan öğretmenlerin neredeyse tamamına yakını 2016 öncesinde GEM’de gönüllü öğretmenlik yapmış kimselerden meydana gelmektedir. MEB çatısı altında görev alan ve yıllık sözleşmeye tabi olan Suriyeli öğretmenler, Alman Kalkınma Bankası (KFW) ve AB mali desteğiyle Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun (UNICEF) himayesinde çalışmaktadır (KFW, 2020). Suriyeli öğretmenlerin temel görevi Suriyeli öğrencilerin yer aldığı sınıflarda Türk öğretmenlerin sınıf yönetimine yardımcı olmak olarak tasarlanmıştır. Burada hedeflenen temel şey ise Suriyeli öğrencilerin eğitim ve uyumlarında rol alarak onlara psikolojik danışmanlık ve lüzumu dâhilinde tercümanlık yapmaktır. Aynı zamanda bu öğretmenlerin okul ile Suriyeli veliler arasında bağ kurma görevi de vardır. Projenin kapsamından anlaşıldığı üzere bu öğretmenler 300 bin Suriyeli öğrencinin eğitim-öğretimdeki mihmandarlığını üstlenmiş vaziyettedir (KFW, 2020). Suriyeli

¹ Millî Eğitim Bakanlığı Suriyeli öğretmenler için “gönüllü eğitimciler” ibaresini kullanmaktadır. Çalışmada gönüllü eğitimciler için yaygın olarak kullanılan Suriyeli öğretmenler ifadesi kullanılmıştır.

öğretmenlerin eğitim düzeyleri, iş istikrarsızlığı, karşılaştıkları sosyal ve ekonomik zorluklar da eğitici rollerini sorgulamaya açık hale getirmektedir. Buna karşın Suriyeli öğrencilerin MEB'e bağlı okullara dâhil edilmesinde ve eğitimlerine devam etmesinde bu öğretmenlerin rolünün önemi yadsınmaz.

Suriyeli öğrencilerin MEB'e bağlı okullara dâhil edilmesi beraberinde ortak bir okul kültürü inşa etme imkanını sunmaktadır. Göçmen ve mültecilerin yoğun yaşadığı yerlerde bütünleştirici okul kültürünün inşası; uyumu ve paydaşlardan olan göçmenlerin psiko-sosyal ihtiyacının karşılanmasını gerektirmektedir (Sakız, 2016). Bu çalışma 2016'dan beri MEB'e bağlı okullarda görev alan Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki rolünden hareketle onların ortak okul kültürü inşasındaki katkısına ışık tutmaktadır. Çalışma Suriyeli öğrencilerin okula dâhil edilmesini ele alan mevcut literatürden hareketle literatürde çalışılmayan Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki rolüne odaklanarak literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Mardin ilinde yapılan bu çalışmadan elde edilen verilere istinaden Suriyeli öğretmenlerin sorunlarına ve rollerinin iyileştirilip güçlendirilmesine dair birtakım tavsiyeler de içermektedir. Bundan hareketle çalışma 'kırılgan gruplar' olarak tanımlanabilecek mülteci öğretmen ve öğrencilerin eğitim-öğretimine katkı sağlama hedefini önelemektedir.

Yöntem

Bu çalışma, 2016-2021 yılları arasında MEB bünyesindeki okullarda görev alan Suriyeli öğretmenlerin deneyimini ve onların Suriyeli öğrencilerin eğitim ve uyumdaki rolünü anlamayı hedeflemiştir. Bundan hareketle araştırmanın verisi, nitel araştırma yöntem ve teknikleri izlenerek MEB'e bağlı okullarda görev alan Suriyeli öğretmenlerle yarı yapılandırılmış mülakatlar yoluyla elde edilmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışmada Mardin ilinde kişisel ağlar ve kartopu yöntemiyle farklı yaş ve sosyal gruplardan 20 Suriyeli öğretmene ulaşılmıştır. Çalışma grubu Mardin'in Artuklu, Kızıltepe, Midyat ve Nusaybin gibi Suriyelilerin yoğun yaşadığı ilçelerinden seçilmiştir. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin ilçelere göre dağılımı; Artuklu'da 6 (3 erkek/3 kadın), Midyat'ta 7 (5 erkek/2 kadın), Nusaybin'de 4 (3 erkek/1 kadın), Kızıltepe'de 3 (2 erkek/1 kadın) şeklindedir. Çalışma grubunda Midyat'taki öğretmen sayısının diğer ilçelerden fazla tutulmasının nedeni, bir dönemler Midyat'ın Suriyeli ve Iraklı mülteciler için bir kampa sahip olmasıdır. Her ne kadar günümüzde kamp kapatılmış olsa da kamptaki GEM bünyesinde yer alan öğretmenler de MEB bünyesindeki okullara aktarılmıştır. Midyat'taki öğretmen sayısının fazla olması nedeniyle çalışma grubunda da buna uygun hareket edilmiştir. Çalışma grubundaki erkek oranının yüksek olması Türkiye'deki Suriyeli erkeklerin kadınlara oranla iş piyasasına daha rahat erişebildiği gerçeğiyle paralellik arz etmektedir (Pinedo Caro, 2020).

Çalışma grubundaki Suriyeli öğretmenlerin eğitim durumları şu şekildedir: 1 yüksek lisans, 10 lisans, 4 ön lisans, geri kalan 5 kişi ise lise mezunudur. Yükseköğretim mezunu katılımcılar seçilirken uzmanlık alanlarının çeşitlendirilmesine özen gösterilmiştir. Bu bağlamda deneyim, uzmanlık ve öğretmenlik uygulaması açısından, çalışma grubunun yarısı Türkiye'ye gelmeden önce Suriye'de; Arapça, İngilizce, İslam hukuku, eğitim ve kimya alanlarında öğretmenlik yapmış kimselerden meydana gelmektedir. Çalışma grubunun geri kalanı ise öğretmenlik diplomasına yahut formasyonuna sahip olmayıp Türkiye'de GEM'lerde gönüllü bir şekilde eğitim alanına adım atmıştır. Katılımcıların tümü, 2013-2014 Eğitim-Öğretim yılından itibaren Suriyeli öğrencilerin eğitimi için belirlenen GEM'lerde daha önce gönüllü olarak çalışmış, Türkiye'de eğitim alanında aynı aşamalardan geçmiş ve 2016-2017'de MEB'e bağlı farklı kademelerdeki okullarda

görevlendirilmişlerdir. Lise mezunu öğretmenler, UNICEF-MEB işbirliğiyle belirli seminerlere tabi tutularak eğitim-öğretimde ve uyumda beceri kazanması hedeflenmiştir.

Veri Toplama ve Analiz

Deneyimin anlaşılmasını hedefleyen araştırmaların nitel yöntem ve teknikleri kullanarak daha derinlikli bilgilere ulaşması mümkündür (Silverman, 2021). Bundan hareketle MEB'e bağlı okullarda görev alan Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrencilerin uyumundaki rolü, bu süreçteki deneyimi ve karşılaştığı sorunları anlamak amacıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat için hazırlanan görüşme formu on beş sorudan meydana gelmektedir. Bu formun hazırlanmasında iki esas kaynaktan faydalanılmıştır. Birincisi sahada tanık olunan Suriyeli öğretmenlerin çalışma koşullarından hareketle literatür taraması yapılarak soruların esas çerçevesi çizilmiştir. İkincisi ise iki uzman görüşüne başvurularak soruların daha kapsamlı ve anlaşılır olması sağlanmıştır. Daha kapsamlı veriye ulaşmak amacıyla, mülakat esnasında katılımcıların soruların cevaplarını detaylandırması sağlanmıştır.

Sorular ana hatlarıyla üç bölümden oluşmaktadır. İlk aşamada katılımcıların eğitim, yaş gibi demografik bilgilerinin yanı sıra hangi eğitim kademesinde (ilköğretim, ortaöğretim) görev aldığı, görev niteliğinin bilgisi ve o niteliğin kendisine sahipliği anlaşılmaya çalışılmıştır. İkinci aşamada Suriyeli öğretmenlerin MEB'e bağlı okullarda çalıştığı süre zarfında karşılaştığı idari, akademik, sosyoekonomik ve dil ile ilgili sorunların tespitine yönelik sorulara yer verilmiştir. Buna ilaveten Suriyeli öğretmenlerin üstlendiği görevden memnun olup olmadığı yahut ne gibi bir görev üstlenmek istediği, Suriyeli öğrencilerin eğitiminde ne gibi katkılara sahip olduğu da araştırma sorularına dâhil edilmiştir. Son olarak Suriyeli öğretmenlerin gözünden kendi okullarındaki Suriyeli ve Türk öğrenciler arasındaki ilişkinin düzeyi, Suriyeli öğrencilerin GEM'den MEB'e aktarım sürecinin zorlukları ve Suriyeli öğrencilerin MEB'in Türkçe müfredatına ne derece uyum sağlayabildiği de anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunların sonucunda Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki rolü, yaşadığı problemler ile Suriyeli öğrenci ve velilere dönük izlenimi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Saha çalışması 2021 yılının Mayıs-Haziran aylarında yapılmış olup veriler gönüllülük esasına bağlı olarak toplanmıştır. Mülakatlar talep üzerine halka açık yerlerde ve katılımcıların kendilerini rahat bir şekilde ifade ettiği Arapça dilinde gerçekleştirilmiştir. Ortalama 30 dakika devam eden görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Yaş, cinsiyet, eğitim ve etnik kimlik gibi farklılıkların çalışma grubuna dâhil edilmesine özen gösterilmiştir. Veriler toplandıktan sonra öncelikle yazıya aktarılmış, metinler daha küçük metinlere bölünerek ilgili kodlar tespit edilmiş ve nihayetinde bu metinlerden de belirli temalara varılarak analiz edilmiştir (Çelik vd., 2020). Bir yöntem olarak tematik analiz güncel ve aynı zamanda kendisi hakkında bilginin sınırlı olduğu alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Braun ve Clarke, 2006). Literatürde Suriyeli öğretmenlerle ilgili çalışmalar sınırlı olduğundan bu çalışma literatürde Suriyeli öğretmenlerle ilgili yer almayan farklı betimlemelere yer vererek bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bundan hareketle tematik analizin bu araştırma için en etkili yöntem olduğu düşünülmektedir.

Geçerlilik ve Güvenilirliğin Sağlanması

Araştırma Mardin ili sınırları içerisinde gerçekleşmiştir. Mardin'in seçilme nedeni onun bir sınır kenti olması, 90 bini aşkın Suriyeli mülteciyi barındırması ve bir zamanlar Suriye mülteci kampına ev sahipliği yapması sebebiyledir (GİGM, 2021). Buna ilaveten Mardin'de araştırmacıların sahayı tanınması ve Suriyeli öğretmenlerden elde edilecek verilere göreceli olarak daha hızlı ve güvenilir bir şekilde ulaşma isteği Mardin'in seçilmesinde belirleyici olmuştur (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021). Katılımcılar, çalışmanın amaç ve hedefleri hakkında bilgilendirilmiş ve kendilerine, kimliklerinin veya çalıştıkları yerlerin gizli tutulacağına dair teminat verilmiştir. Ayrıyeten katılımcılara mülakattan istedikleri zaman ayrılacakları hakkında bilgilendirme yapılmıştır.

Araştırmacının da nitel araştırmalarda önemli role sahip olduğu dikkate alındığında (Creswell, 2013) araştırmacıların sahaya dair deneyimi, katılımcılarla kendi dillerinde iletişim kurması ve onlarla kurduğu güven ilişkisi araştırma verilerinin güvenilirliğini arttırmada önemli bir role sahiptir. Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması için mülakatlar ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve daha sonrasında sesler yazıya aktarılmıştır. Kodlama birimi cümle olup kodlamalar araştırmacılar tarafından yapılarak güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Buna ilaveten çalışma grubunun seçimi, veri toplama ve analiz süreci yöntem kısmında detaylı olarak açıklanmıştır. Geçerliliğin sağlanmasında ise araştırmacılar sahadan elde edilen veri üzerine ‘kapsamlı veri işleme’ yoluna başvurmuşlardır. Kapsamlı veri değerlendirmesi araştırmacıların tüm veri durumlarını analize dâhil ederek yalnızca aykırı ve sapmalı vakaların metnin yönünü tayin etmesini engellemesidir (Silverman, 2021: 400-401).

Bulgular ve Tartışma

Araştırma verilerinin analizi sonrasında katılımcıların yoğun bir şekilde dile getirdiği dört temel temanın ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar (i) *Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki görev rolleri*, (ii) *Suriyeli öğretmenlerin kendi rollerinden memnuniyet düzeyi*, (iii) *Suriyeli Öğretmenlerin yüzleştiği zorluklar* ve (iv) *Suriyeli öğretmenlerin gözünden Suriyeli öğrencilerin değerlendirilmesi* şeklindedir. Katılımcılar 1’den 20’ye kadar kodlanmıştır.

Suriyeli Öğretmenlerin Eğitimdeki Görev ve Roller

2016-17 yılı itibarıyla Suriyeli öğrenciler kademeli bir şekilde GEM’den MEB bünyesine alınmasının akabinde Suriyeli öğretmenlerin ders verme gibi bir rolü kalmamıştır. MEB il ve ilçe müdürlükleri tarafından yıllık bir şekilde imzalanan Gönüllü Eğitici Taahhünamesinde Suriyeli öğretmenler “Gönüllü Eğitici” olarak nitelenerek rollerine ilişkin bir çerçeve çizilmiştir. Taahhünamede “gönüllü eğiticilik”, *kişilerin, maddi teşvik dışında, herhangi bir karşılık beklemezsizin gönüllü faaliyetlerde bulunma ilkesine dayandırılmıştır*. Buna göre Suriyeli öğretmenler okul öncesinden başlamak üzere ilkökul, ortaokul, lise, rehberlik araştırma merkezleri, Özel eğitim sınıfları ve halk eğitim merkezlerinde görevlendirilmektedir. Görev tanımları ise şu şekilde sıralanmıştır: *Öğretmenlere sınıf içi ve sınıf dışı çeşitli faaliyetlerde destek vermek. Suriyeli öğrencileri ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanları rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri kapsamında desteklemek. Suriyeli ailelere, okul yönetimine ve öğretmenlere idari konularda destek sağlamak. Saha çalışmalarını desteklemek* (MEB, 2018).

MEB’in imzalattığı taahhünameden de anlaşılacağı üzere Suriyeli öğretmenler ders verme gibi bir role sahip değildir. “Gönüllü eğiticiler” dersin öğretmenine destek vermek, okul ile Suriyeli aileler arasında bir bağ kurmak ve gerektiğinde Suriyeli öğrencilere psikolojik destek sağlamakla mükelleftir. Suriyeli öğretmenlerden haftada en az 15 saat okulda bulunması ve idarenin kendilerine vereceği ilave görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Bu görev tanımına ilaveten öğretmenlerin niteliklerine dair de koşullar yıldan yıla değişebilmektedir. Örneğin ilk etapta taahhünamenin bir sonraki yılda yenilenebilmesinin koşulu olarak başlangıç düzeyinde bir dilbilgisine sahip olmayı şart koşarken 2021 itibarıyla B2 düzeyinde Türkçe dil bilgisine sahip olmayı ve ayrıyeten lisans düzeyinde mezuniyeti şart koştadır. Bu durumu öğretmenlerden biri şu şekilde dile getirmektedir: *“İlk yıl görevlerimiz net değildi ve Türk müdür bizi okula kabul etmedi. Türk okul müdürlerinden biriyle temasa geçip bunların Türk okullarında sınıflandırıldığını söyleyene kadar. İkinci yılda artık yıllık imzaladığımız bir taahhünameyle bize verilen görevlerle tanışturaldık. Niteliklerimizle ilgili beklentileri ise yıldan yıla arttı”* (Öğretmen 16).

Çalışmada katılımcılara taahhünamede belirlenen görev tanımları hakkındaki bilgisi ve teori ile uygulama arasındaki uyum düzeyi sorulmuştur. Katılımcıların çoğunun görev tanımından

haberdar olduğu görülmüştür. Başlangıçta okul idarecileri Suriyeli öğretmenlerin görev tanımıyla ilgili kafa karışıklığı yaşasa da süreç içerisinde durumun göreceli olarak netlik kazandığını söylemek mümkündür. Nitekim Öğretmen 5 bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Özellikle başlangıçta Türk okullarında bir karışıklık vardı. Müdür Suriyeli öğretmenleri nerede görevlendireceğini bilmiyordu. Öğretmenleri bazen kütüphanede veya idari işlerde koşuşturuyordu. İdareciler bazen öğretmenleri bahçeyi temizlemeleri için bile görevlendirebiliyordu. Bu durum tabii ki Suriyeli öğretmenlerle idareciler arasında sorun yaratıyordu”* (Öğretmen 5). Bir başka öğretmen şunu eklemektedir: *“İmzaladığımız sözleşmede haklar ve görevler çok açık. Türk okuluna götürüldüğümde müdür bana bazen iletişim kurmadığımız Suriyeli öğrencilerimiz olduğunu ve bu öğrencilerin bazen anlayamadığımız soruları olduğunu söyledi. Müdür, işte senin rolün Suriyeli öğrencilerle ve onların aileleriyle iletişim kurmaktır dedi”* (Öğretmen 12).

Yukarıda Öğretmen 12 tarafından ifade edilen okul idaresiyle Suriyeli öğrencilerin velileri arasındaki iletişim sınırlılığı, bazı araştırmaların da gösterdiği üzere paydaşların (öğrenci, öğretmen, veli, idare) eğitim sürecinin sağlıklı ilerlemesi noktasındaki gerekliliklerde ortak bir anlayışa ulaşmasını engellemektedir (Manzoni ve Rolfe, 2019; Yiğit vd., 2021). Katılımcılar, sorumlu oldukları görevlerin taahhütnamede yazılı olarak belirtilmesinin yanı sıra bu görevlere ek olarak MEB’den alınan talimatlar neticesinde yükümlü oldukları görevler hakkında da periyodik olarak bilgilendirildiklerini ifade etmişlerdir. Buna ilaveten okul idaresiyle başta olmak üzere Türk öğretmenlerle Suriyeli öğretmenler arasında karşılıklı bir saygının olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmen 8 bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Benden onurumu zedeleyecek yahut öğretmenlik mesleğine yakışmayacak bir talepte bulunulmadı”* (Öğretmen 8).

Yukarıda da açıklandığı üzere Suriyeli öğretmenlerin derse girme yükümlülüğü yoktur. Suriyeli öğretmenlerin görev tanımı; Türk öğretmenlere Suriyeli öğrencilerin iş ve işlemlerinde yardımcı olmak, Suriyeli öğrencilerle gerekli rehberlik faaliyetlerini yürütmek ve aileleriyle diyalog içerisinde olmak şeklindedir. Bununla açık bir şekilde Suriyeli öğrencilerin okula devamının ve uyumunun sağlanması hedeflenmiştir. Öğretmen 11 bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Türkçe öğretmenin bulunmadığı zaruri haller dışında derslere girmemize müsaade edilmiyor. Bazen de Suriyeli öğrencilerin bazı terimleri anlayabilmesi için Türkçe öğretmeniyle birlikte derse giriyorum”* (Öğretmen 11).

Taahhütnamedeki görev tanımının, uygulamada tam anlamıyla karşılık bulduğunu söylemek zordur. Örneğin taahhütnamede Suriyeli öğretmenlerin derse girmesi, dersi tek başına yürütmesi söz konusu değildir. Ancak özellikle imam-hatip liselerinde Suriyeli öğretmenler Arapça, Kur’an-ı Kerim, siyer ve az da olsa İngilizce derslerine girmeye devam etmektedir. Görev tanımı teoride ve uygulamada örtüşüyor mu sorusuna cevaben beden eğitimi öğretmeni bir katılımcı durumu şöyle ifade etmiştir: *“Hayır, kesinlikle. Sözgelimi ben MEB’e yardımcı öğretmen olarak aktarıldım. Yani ben ve Türk öğretmen sınıfa beraber girecek ve ben ona yardımcı olacaktım. Tabi ben okula geçtikten sonra derslere yalnız başıma girmeye başladım. Diğer öğretmenin dersle kesinlikle herhangi bir ilişkisi yok. Örneğin ben gelince o çıkıp istirahate çekiliyor. Ben derse giriyorum ama dersin öğretmeni defteri imzalıyor... Yani derslere fiilen ben giriyorum ama resmîyette diğer öğretmen görünüyor. Ben Arapça derslerine giriyorum”* (Öğretmen 10). Arap Dili Edebiyatı mezunu olan bir katılımcı ise derslere girme nedeninin kendisinin yeterliliğiyle ilgili bir durum olduğunu düşünmektedir: *“MEB’e geçtiğimiz 2017 yılında okulda bir danışman görevi görüyordum... Ama bir yıl sonra okul idaresi muhtemelen benim derslere girebilme yeterliliğimi gördü ve böylece bir Türk öğretmen gibi ben de Arapça derslerine girmeye başladım... Normalde kanunen benim dersi tek başıma idare etmem mümkün değildi. Ama okul idaresinin bana güveni nedeniyle dersi yalnızca ben idare ediyordum. Korona gelinceye kadar bu böyle devam etti”* (Öğretmen 8). Bir diğer katılımcı: *“Ben üç yıldır imam-hatip lisesinde çalışıyorum... İlk başlarda*

derse girmiyordum ama öğretmen sayısında azalma olunca ben derslere girmeye başladım” (Öğretmen 12).

Taahhütname yer aldığı şekliyle Suriyeli öğretmenler, Suriyeli öğrencilerin okul dışında kalmasını engellemek ve okula devamlarını sağlamak noktasında rol üstlendikleri görülmüştür. Öğretmen 3 bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“Çocuklarını okula göndermeye ikna etmek için bazı aileleri ziyaret ederdik, bu da okulu terk etmenin azalmasına katkıda bulundu”* (Öğretmen 3). Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrenciler ve aileleriyle iletişim alanındaki becerilerini geliştirmek için UNICEF ile MEB tarafından ortaklaşa düzenlenen eğitim seminerlerine tabi tutulmuştur. Bu seminerlere katılan bir katılımcı seminerlerin öğretmenlere Suriyeli öğrencileri okulda tutabilme yöntemi noktasındaki katkısına işaret etmektedir. *“Türk hükümeti ve UNICEF tarafından desteklenen ve 45 gün süren üç eğitim seminerine tabi tutulduk. Bu seminerler; Türk eğitim müfredatını, öğrencilerle nasıl bir diyalog kurulacağını özellikle ilköğretim düzeyinde öğrencilerin sorunlarıyla nasıl başa çıkılacağını kapsıyordu... Bu kapsamda Suriyeli öğrencilere Türk eğitim sistemini tanımalarını ve onlarla okul arasında diyalog kurmayı üstleniyoruz”* (Öğretmen 9). Bu tarz seminerlere proje kapsamında 3886 Suriyeli öğretmenin katılma imkânı bulunduğu anlaşılmaktadır (PIKTES, 2021).

Bu bölümde sunulan veriler MEB’e bağlı okullarda görev alan Suriyeli öğretmenlerin okuldaki görevleriyle ilgilidir. Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki rolü; Suriyeli öğrenciyle, okul idaresi ve öğretmenler arasındaki iletişime yardımcı olmak ve Suriyeli öğrenciye rehberlik etmek şeklindedir. Okul idarecilerinin ve öğretmenlerin Suriyeli öğrencilerle iletişim kurmada sıkıntı yaşadığı (Yiğit vd., 2021) dikkate alındığında Suriyeli öğretmenlerin bu rolünün okulun paydaşları nezdinde öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bundan hareketle Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrenci velilerini bilgilendirmede ve öğrencileri eğitime dâhil etmede önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Suriyeli öğretmenler, Suriyeli öğrenci ve velilerle aktif bir şekilde ilgilenmelerinin önemine vurgu yapmaktadır. Özellikle GEM’lerin kapatılıp Suriyeli öğrencilerin MEB’e aktarıldığı süreçte Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrencileri okula dâhil etmedeki rolü önemlidir. Çünkü o dönemin belirsizliği ve ailelerin maddi koşullarının yetersizliği öğrencilerin okul hayatının dışına itilmesine neden olduğu bilinmektedir (Lordoğlu ve Aslan, 2018). Suriyeli mülteciler sosyoekonomik ve dil engeli gibi nedenlerle okula kayıt ve eğitim sistemi konusunda bilgi eksikliğine sahiptir (Şimşek, 2019). Bu noktada Suriyeli öğretmenler okulla aile arasında kurdukları bağ sayesinde çocukların okula tutunma imkanlarını güçlendirmektedir. Tadesse (2014), öğretmenlerle ebeveyn arasındaki iletişimin ve ebeveynin çocuklarının eğitime yönelik olumlu tutumlarının öğrenciler için cesaret verici bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Öğretmenin veliyle kurduğu ilişkinin öğrencinin anlam dünyasını etkileyeceği ve bunun da son tahlilde öğrencinin akademik başarısına katkıda bulunacağını söylemek mümkündür. Suriyeli öğretmenlerin yıllık olarak imzaladığı taahhünamedeki görev tanımı, tek başına derse girmesini yahut dersi koordine etmesini içermemektedir. Buna karşın uygulamada özellikle imam-hatip okullarında Suriyeli öğretmenlerin aktif olarak derse girdiği anlaşılmaktadır.

Suriyeli Öğretmenlerin Kendi Rolünden Memnuniyet Düzeyi

Katılımcıların kendi işleriyle ilgili memnuniyet düzeyleri farklılık göstermektedir. Bu durum kişinin eğitimi, uzmanlık alanı ve çalıştığı kurumun kendisinden bağımsız değildir. Bazı öğretmenler derslere girmekten ve dersi yalnız başına koordine etmekten büyük bir memnuniyet duymaktadır. Örneğin imam-hatip lisesinde çalışan bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Evet, rolümden memnunum çünkü eğitim sürecine dâhilim ve derslere giriyorum”* (Öğretmen 5).

GEM’de kendi branşı olan Beden eğitimi dersini keyifle işlediğini belirten bir diğer katılımcı MEB bünyesinde İHL’de branşı olmayan Arapça derslerine girdiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin kendisinden faydalanyor olmasından mutluluk duysa da kendi branşının dışındaki derslere girmeye

zorlanması sebebiyle kendisini öğretmen gibi hissetmediğini ve bu duruma karşı memnuniyetsizliğini şu şekilde ifade etmiştir: *“Ben kendimi öğretmen gibi hissetmiyorum, aksine kendimi orada herhangi bir işçi, herhangi bir şey gibi hissediyorum. Gel derse gir, gel çık. Ben öğretmenim, birilerinin bana hadi derse gir hadi çık demesi hoş bir şey değil kesinlikle... Bulduğum okulda 5-6 Suriyeli öğrenci var ama benim oradaki bulunma amacım Suriyeli öğrenciler değil Türk öğrenciler. Burada amaç anadili Arapça olan Suriye öğretmeninden maksimum düzeyde yararlanma isteğidir. Buna karşılık iki Suriyeli öğretmeniz. İkimiz de derslere girip ders veriyoruz. Ben Arapça derslerine giriyorum diğer öğretmen ise mesleki derslere-din derslerine giriyor... Ben kendi alanımdaki derslere girmek isterim”* (Öğretmen 10). Bir diğer katılımcı ise Suriye’de öğretmenlik yapmasına rağmen burada eğitim-öğretim faaliyetinden dışlanması sebebiyle memnuniyetsizliğini dile şöyle getirmiştir: *“Memnun değilim, Suriye’de eğitim alanında deneyimim var ama Türkiye’de kendimi öğretmen gibi hissetmiyorum”* (Öğretmen 4).

Katılımcıların çoğunluğu normal bir öğretmen gibi derslere girmesine yahut rehber öğretmeni gibi bir görev üstlenmesine rağmen aylık ücretin yetersizliğinden, iş ve sağlık güvencesine sahip olamamaktan yakınmıştır. Bu durum onların memnuniyetsizliğine sebep olmaktadır. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“SGK sağlık sigortası gibi haklarımız olmadığı ve iş istikrarı olmadığı için memnun değilim. Bugün çalışıyorum ama yarın çalışacağımın garantisi yok. Aslına bakarsan ben öğretmen değilim ‘gönüllüyüm’ ve bizim gibi Suriyeli öğrencilerin entegrasyonunu desteklemek için projede çalışan Türk öğretmenlerle aramda ayrımlar buluyorum”*(Öğretmen 1).

Öğretmen 1 gibi kimi katılımcılar PIKTES kapsamında çalışan Türk öğretmenlerin ekonomik anlamda özlük haklarının kendilerinden daha iyi olduğunu belirterek bu duruma karşı memnuniyetsizliğini dile getirmektedir. Katılımcılar, aynı projede görev almasına rağmen kendilerinin Türk vatandaşı olan öğretmenlerle eşit muameleye tabi tutulmadığı kanısındadır. PIKTES kapsamında Suriyeli öğretmenlere ilaveten Türk öğretmenler ve farklı alanlarda birçok personel istihdam edilmektedir. Dolayısıyla bu proje kapsamında Türkçe öğretiminde uzmanlaşmış yaklaşık olarak 5555 Türkçe öğretmeni, 495 rehberlik danışmanı, temizlik alanında 900 kişi ve güvenlik alanında 300 kişi istihdam edilmektedir (AIDA, 2018:139; HABERTÜRK 2018). Türk öğretmenler sağlık sigortasından yararlandığı gibi maaş noktasında da aynı projede yer alan Suriyeli öğretmenlerden daha iyi konumdadır. Buna rağmen proje kapsamında çalışan Türk öğretmenlerinin de iş istikrarsızlığı sebebiyle bir tükenmişlik içinde olduğu (Küçükşüleymanoğlu ve Kurt, 2020) ve iş istikrarını yakalamak adına hak arayışında oldukları anlaşılmaktadır (Mebpersonel, 2019).

Bu bölümde sunulan verilerden anlaşıldığı üzere Suriyeli öğretmenlerin kendi rollerine ilişkin memnuniyet düzeyi değişkenlik arz etmektedir. Katılımcıların genelinde kendi branşlarında derslere girme talebinin olduğu anlaşılmaktadır. İHL’de kendi branşında derslere giren katılımcıların memnuniyet düzeyi yüksekken buna karşılık kendi branşı dışında derslere giren yahut görev tanımı gereği derslere giremeyenlerin memnuniyet düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Katılımcılar kendileri gibi PIKTES kapsamında çalışan Türk paydaşlarıyla aralarındaki ücret farklılığı nedeniyle de memnuniyetsizliğini dile getirmiştir.

Suriyeli Öğretmenlerin Yüzleştiği Zorluklar

Suriyeli öğretmenlerin yaşadığı sorunları birkaç başlıkta tanımlamak mümkündür. Bunlar dil engeli, eğitimle ilgili sorunlar, toplumsal sorunlar, ekonomik sorunlar ve yasal sorunlar şeklindedir. Dil engeli önemli bir sorun olmakla beraber sınır kentlerinde Türkçe bilmemenin sorun teşkil etmediği görülmektedir. Araştırmamız yapıldığı Mardin’de yerel halkın gündelik dilde Türkçe dışında Arapça ve Kürtçe dillerini kullanması ve okul idarecilerinin yerli olması hasebiyle Suriyeli öğretmenler dil sorunu yaşamadığını belirtmiştir. Buna karşın katılımcıların Türkçe öğrenmek için halk eğitim kurslarına kendi imkânlarıyla gittiği ve Türkçe öğrenmek için çabaladığı anlaşılmaktadır.

Eğitimle ilgili sorunlara ve sosyal sorunlara gelince katılımcıların çoğu okuldaki eğitim ve idari kadroyla karşılıklı bir saygının var olduğunu ifade etmiştir. Ancak katılımcılara göre MEB’e transferlerin başladığı yıllarda idare ve eğitim kadrosuyla bazı sorunlar yaşanmış ama bu sorunların süreç içerisinde eridiği ifade edilmiştir: “*Sosyal sorunlarla karşılaştığımızı düşünmüyorum, Başlangıçta her iki taraf da bazı zorluklar yaşadı. Ondan sonra bir bütün olduk. Onların sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşıyoruz. Ancak bu durum bireysel anlamda ırkçı örneklerin var olmadığı anlamına gelmiyor*” (Öğretmen 1).

Buna karşın bazı katılımcılar okullarda yaşadıkları ayrımcılığı şu şekilde dile getirmiştir: “*Prensipte Türk idari ve eğitim kadrosuyla ilişkilerde sorun yok ama bazen bazı Türk öğretmen veya yöneticiler tarafından ayrımcılıkla karşılaşıyoruz, bazıları bize sadece mülteci olarak bakıyor*” (Öğretmen 2). Bir diğer katılımcı ise eğitim kadrosunun Suriyeli öğretmenleri kabullenememesine dikkat çekmiştir: “*Bazı Türk öğretmenler Suriyeli öğretmeni kabul etmiyor, okulda onlarla rekabet ettiğini düşünüyorlar*” (Öğretmen 4). İmam-hatip okullarında görev alan öğretmenlerin ayrımcılığa maruz kalmama noktasında daha şanslı olduklarını söylemek mümkündür. Burada öğretmenlerin özellikle mesleki ve dil derslerinde kendi niteliklerini sergileyebilme imkânının olması onların idari ve eğitim kadrosu tarafından saygı görmesini sağlamaktadır. Bu durumu imam-hatip liselerinde çalışan bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir: “*İmam-hatip okullarındaki öğretmenler, Arap diliyle alakalı tecrübemizden istifade etme noktasında bize çok nazik davrandılar*” (Öğretmen 5).

Katılımcıların bütünü ekonomik ve yasal anlamda zorluk yaşadığı noktasında hemfikirdir. Katılımcılar kendilerine 2020 liranın ödendiğini ve bu miktarın Türkiye’deki asgari ücretin altında bir ücrete tekabül ettiğini belirtmiştir. Son dönemdeki TL’nin değer kaybı, enflasyon ve zam artışları, Suriyeli öğretmenlerin aldığı ücretle aile geçindirmesini zorlaştırmaktadır. Okulda bulunma zorunluluğunun olması, Suriyeli öğretmenlerin pratikte gelir sağlayacak olan başka işlerle uğraşmasına da büyük oranda mani olmaktadır.

Katılımcılar, yasal mevzuatta Suriyeli öğretmenlerin “gönüllü” olarak tanımlanması ve yıllık taahhütnameyle iş akdinin yenilenmesi nedeniyle iş istikrarına sahip olmadığını dile getirmiştir. Bir katılımcı iş güvencesizliğini şöyle ifade etmektedir: “*İş istikrarı yok. Bizler her daim işimizi kaybetme baskısıyla karşı karşıyayız*” (Öğretmen 4). Katılımcılar, iş istikrarsızlığının yanında sağlık sigortası ve benzeri haklardan da mahrum olduğunu dile getirmiştir. PİKTES kapsamında görev alan Türk öğretmenlerin çalışma koşulları ve ücretleri Suriyeli öğretmenlerden daha iyi olmasına rağmen “geçici” olma halinin ve istikrarsızlığın tükenmişlik düzeyini yükselttiği anlaşılmaktadır (Küçükşüleymanoğlu ve Kurt, 2020). Dolayısıyla ekonomik ve yasal mevzuattaki durum sebebiyle katılımcıların stres altında olduğunu ve daha iyi şartlarda işe sahip olmak için iş arama eğiliminde olduğu görülmüştür. Bu bulgular GEM’de çalışan Suriyeli öğretmenlerin de benzer kaygı ve eğilime sahip olduğunu tespit eden Betül vd., (2016)’in bulgularıyla da örtüşmektedir.

Bu bölümdeki verilerden anlaşıldığı üzere Suriyeli öğretmenler birçok engelle karşı karşıyadır. Bu öğretmenler, uyum sürecinin ilk yıllarında idari ve eğitim kadrosu ile ilgili sorunlar

yaşamıştır. Ama bu sorunlar araştırmanın yürütüldüğü il olan Mardin'deki katılımcılar bağlamında zamanla ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Katılımcılar kendileriyle okul idarecileri arasında herhangi bir iletişim sorunu yaşanmadığını, Mardin'deki kültürel ve dilsel çeşitlilik nedeniyle de ayrımcılık ve ırkçılık algılamadığını belirtilmiştir. Buna karşın bazı katılımcıların öğretmenlerden yana ayrımcılığa maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Ekonomik ve hukuki bağlamdaysa Suriyeli öğretmenler asgari ücretin altında bir ücrete tabi tutulmaktan, iş istikrarsızlığından ve sağlık sigortası gibi güvencelere sahip olamamaktan mustarip olduğu görülmektedir.

Suriyeli Öğretmenlerin Gözünden Suriyeli Öğrencilerin Değerlendirilmesi

Öğretmenlerin gözüyle mülteci öğrencilerin durumunu anlamaya çalışmak değerlidir. Kırılgan olarak tanımlanan mültecilerle eğitim-öğretim faaliyeti içerisinde olmak kişide farkındalığı yükseltmenin yanı sıra aşırı düzeyde bir duyarlılığın gelişmesine de zemin hazırlar (Halpern vd., 2021). Katılımcıların Mardin'de görev yaptığı okullardaki Suriyeli öğrenci sayısı; farklı eğitim kademelerindeki (ilk, orta ve lise) her bir okulda 5-200 öğrenci arasında değişmektedir. Katılımcılara, Suriyeli öğrencilerin MEB müfredatına entegre edilmesi kararından dört yıl sonraki eğitim ve uyum düzeyi sorulmuştur. Katılımcılar, Suriyeli öğrencilerin Türkçe dil öğrenme ve eğitim sistemine uyum düzeyini test etmek için MEB-UNICEF tarafından ortaklaşa yürütülen ve yıllık olarak düzenlenen sınavlara göre öğrencilerinin ilerleme kat ettiğini ifade etmiştir. Bir katılımcı öğrencilerinin süreç içerisindeki olumlu değişimini şöyle ifade etmektedir: *"Suriyeli öğrencilerin hâlihazırda eğitim düzeyi Türk akranlarına kıyasla yakın bir düzeyde seyretmektedir. Lakin bireysel bağlamında bakıldığında kimi Suriyeli öğrencilerin Türk öğrencilerden daha başarılı hale geldiği, kimisinin orta düzeyde olduğu ve kimisinin hala zayıf kaldığı söylenebilir... Ama uyum programının başında Suriyeli öğrenciler dil problemiyle yüzleşti ve Türk akranları tarafından ayrımcılığa, ırkçılığa ve şiddete maruz bırakıldı. Bu durum onların akademik başarısına yansdı"* (Öğretmen 2).

Suriyeli öğrencilerin okullara dâhil edilmesi sürecinde dil eğitimi stratejisinin ve yapılan sınavların yapısal problemler barındırması nedeniyle öğrencilerin hem Türkçe dil kabiliyetini hem de akademik başarısını olumsuz etkilediği bulunmuştur (Sülükçü ve Savaş, 2018). Bir diğer katılımcı da Suriyeli öğrencilerin sürecin başında dil sorununa ilaveten akran zorbalığına maruz kaldığını ama gelinen noktada bu durumun büyük oranda aşıldığını şu şekilde ifade etmektedir: *"Uyum programının başlangıcında Suriyeli öğrenciler çok büyük sorunlarla karşı karşıya kaldı. Suriyeli öğrenciler genellikle son sıralara yerleştiriliyordu. Bu da onların hem eğitim seviyesini etkiliyor hem de bir kısmının okulu bırakmasına neden oluyordu... Ama genel olarak durum şu an iyi"* (Öğretmen 4). Nitekim mevcut çalışmalarda da mülteci öğrencilerin karşılaştığı en büyük problemlerin başında dil ve uyum sorununun var olduğu belirtilmektedir (Ergen ve Şahin, 2019; Özer vd., 2016).

Eğitimin başarıya ulaşabilmesi için öğretmen, aile ve öğrencinin işbirliğinin olması zorunludur. Suriyeliler örneğinde, öğrenci velilerinin MEB'in müfredatına ve Türkçeye yabancı olması nedeniyle öğrencinin eğitim öğretiminde aktif bir rol üstlendiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Bu durumu bir katılımcı şöyle dile getirmiştir: *"Çocukların eğitim seviyesi iyi ama veliler çocuklarını eğitmekle ilgilenemiyor... Bu nedenle, onları bilgilendirmek ve çocuklarını okula göndermelerini sağlamak için bu velilerle sürekli iletişim halindeyim"* (Öğretmen 9). Bu veriler, velilerin dil bariyeri ve sisteme olan yabancılığı yüzünden okulla ilişki kuramadığını ve çocuğunu okul hayatında destekleyemediğini ileri süren araştırmaları doğrulamaktadır (Kılıc ve Toker Gokce, 2018; Sarmini vd., 2021).

Suriyeli öğrencilerin uyum düzeyi ve akademik başarısının eğitim-öğretim farklı kademelerinde değişkenlik arz ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcılara göre GEM’de eğitim görüyorken MEB’e bağlı okullara dâhil edilen öğrencilerin, doğrudan MEB’de başlayan öğrencilere göre Türkçe dil düzeyinin daha düşük olması nedeniyle akademik başarısı da olumsuz etkilenmektedir. COVID-19 pandemisi sırasında uzaktan eğitim yoluyla öğrencilerin ders almasının en fazla ortaokul ve lise öğrencilerini etkilediği ifade edilmiştir. Bu düzeydeki öğrencilerin bir kısmı dil becerilerinin göreceli olarak zayıflığı nedeniyle eğitim sürecinden kopma aşamasına geldiği belirtilmiştir. Buna karşılık ilkokul öğrencilerinin hızlı dil öğrenme yeteneğine sahip olması ve dil eğitimine temelden başlaması nedeniyle uzaktan eğitimden göreceli olarak daha az etkilendiği düşünülmektedir. Bu durum, Suriyeli öğrencilerin sınıfta karşılaştığı dil engelinin yalnızca akademik performansları açısından değil, aynı zamanda Türk öğrencilerle etkileşimini ve okulun koşullarını iyileştirme yeteneğini de etkileyen farklı etkileri olduğunu doğrulamaktadır (Sarmini vd., 2021).

Türkçe dil engelinin aşılabilmesi adına PIKTES projesi kapsamında Türk öğretmenler görevlendirilmiştir. Bu öğretmenler Türkçesi zayıf olan öğrencilere ders vererek dil düzeyi yükseltmeye çalışılmaktadır. Katılımcılar dil için takviye kurslarının zorunluluğuna inanmaktadır. Katılımcıların çoğu dil engelinin ancak ciddi bir eğitimin varlığıyla aşılabileceğini ve dil engelinin aşılmasının akademik başarı için gerekli olduğunu düşünmektedir. Bir katılımcı Suriyeli öğrencilerin akademik başarısı için dil engelini aşması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: *“Başlangıçta bazı öğrenciler Türkçeyi anlayamamaktan şikâyet ediyorlardı. Dil onların akademik seviyelerini etkiledi elbette. Ancak bu sorunu aşmayı başardılar ve başarılı oldular. Bazıları şu anda eğitimlerini Türk üniversitelerinde tamamlıyorlar. Bence Suriyeli çocukların Türkçe eğitim almaları çok önemli. Çünkü bugün Suriyeli olmaktan daha çok Türkiyeliler”* (Öğretmen 8). Bu durum Taskın ve Erdemli (2018)’nin Suriyeli öğrencilerin GEM’de eğitim almasının izolasyonuna ve başarısızlığına yol açtığı ama MEB’e bağlı okullarda Türk öğrencilerle beraber eğitim almasının öğrencisinin başarısını olumlu anlamda etkilediği bulgusuyla paralellik arz etmektedir.

Çalışmada, Suriyeli öğretmenlerin gözünden okulun Suriyeli öğrencilerin psikolojik ve anlam dünyasındaki karşılığına da yer verilmiştir. Katılımcılar özellikle uyumun ilk yıllarında Suriyeli öğrencilerin dil engeli ve yaşanan karmaşa dolayısıyla sıkıntı yaşadığını belirtmektedir. Buna göre Suriyeli öğrencilerin yerli akranlarının zorbalığına maruz kalması onların uyumunu zorlaştırmış ve izolasyonlarına sebep olmuştur. Ailelerin de sistemin dışında yer alması nedeniyle okuldan ayrılmalar hızlanmıştır. Suriyelilerin savaş sonucu yaşadığı travmatik kayıplar kendilerini kırılğan hale getirdiğinden psikolojik destek alma gerekliliğini doğurmuştur (Aydın ve Kaya, 2019). Öğrencilerin düşünce ve deneyimlerini sınıf içinde ve dışında ifade edememesi, onların sosyal izolasyonu ve dışlanma duygusunu şiddetlendirmekte ve bu durum akademik başarıyı da olumsuz etkilemektedir.

Yukarıda bahsedilen izolasyon elbette ki bütün eğitim-öğretim kademelerine ve bütün kurumlara teşmil edilemez. Nitekim imam hatip okullarında görev alan katılımcılar, bu okullarda Arapça ve mesleki derslerin varlığının yerli öğrencilerle Suriyeliler arasında ortak bir alan inşa etmeye zemin hazırladığını belirtmişlerdir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmektedir: *“Suriyeli öğrencilerin eğitim seviyesi iyi... Okulumuzdan mezun olan ve şu anda farklı bölümlerde üniversite eğitimini tamamlayan seçkin öğrenciler var... Ben bir grup öğrenciyi dil ve mesleki derslerde yarışmaya hazırladım. Ve bu öğrenciler 18 Aralık Dünya Arap Dili yarışmasında Mardin’de birinci oldular”* (Öğretmen 8). Suriyeli öğrenciler kendilerini hem rahat hissettikleri hem de akranlarına göre daha avantajlı oldukları bu derslerde akranlarına yardımcı olarak kendi kabiliyetlerini sergileyebilmişlerdir. Demir (2019)’in bulgularına göre Suriyeli öğrencilerin kendilerini en rahat hissettikleri okulların başında İmam-Hatip okulları gelmektedir. Benzer bir şekilde Aytekin (2019)’in bulguları da araştırmanın bu bulgularını desteklemektedir. Suriyeli öğrencilerin olumsuz tutuma maruz kalmadığı ve kendi yeteneğini sergileyebildiği okullarda başarılı olması, Sakız

(2016)'ın paydaşlara yeteri kadar desteğin sağlanması durumunda bütünleşik okul kültürünün oluşabileceği bulgusunu destekler mahiyettedir.

Katılımcılar ilkökul kademesindeki Suriyelilerin diğer kademelerdeki Suriyeli öğrencilere kıyasla daha avantajlı olduğunu ifade etmektedir. Bir katılımcı ilkökuldaki Suriyeli öğrencinin dil engelini daha kolay aştığı için bunun uyumlarına pozitif katkısının olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “*Suriyeli öğrenciler Türk okullarında birinci sınıftan başladığında, seviyesi Türk öğrencilerin seviyesine yakın olduğu için herhangi bir soruyla karşılaşmıyor. Öğrenciler Türkçeyi okullarda akranlarıyla doğal bir şekilde öğreniyorlar*” (Öğretmen 1). Bu araştırmanın ilkökul kademesindeki Suriyeli öğrencilerin diğer eğitim kademelerindeki Suriyeli öğrencilere oranla daha az problem yaşadığı bulgusu Sözer ve Işiker (2021)'in ilkökul öğretmenlerinin ve özellikle de sınıf öğretmenlerinin diğer kademelerdeki öğretmenlere kıyasla daha fazla sorun yaşadığı bulgusuyla uyumsuzdur. Mersin’de yürütülen çalışmanın bulgularına göre ilkökul kademesindeki Suriyeli öğrencilerin sorunlarla karşılaştığı, Türk öğrencilerle aralarında karşılıklı şiddetin yaşandığı ve kendi aralarında gruplaştıkları anlaşılmaktadır (Ergen ve Şahin, 2019). Fakat akran uyumu ve ortak okul kültürü inşası yerleşik halkın tutumlarından bağımsız düşünülemez (Türnüklü vd., 2021). Katılımcılar Mardin’in Suriye’yle olan kültürel yakınlığının okuldaki uyumu pozitif anlamda etkilediğini ifade etmektedir.

Katılımcılara Suriyeli öğrenciler ile Türk akranları arasındaki ilişki düzeyi sorulmuştur. Katılımcıların çoğu Suriyeli öğrencilerin hâlihazırda akranlarıyla büyük ölçüde kaynaştığı ifade edilmiştir. Bir katılımcı bu durumu şöyle ifade etmiştir: “*Suriyeli ve Türk öğrenciler arasındaki ilişkinin seviyesi iyi. Teneffüslerde birbirleriyle oynayan öğrencileri izliyorum. Bir çatışma olduğunda bu biri Suriyeli öteki Türk olduğu için değil, ikisi yaşıt olduğu için oluyor*” (Öğretmen 1). Buna karşın Suriyeli öğrencilerle yerli öğrenciler arasında bir ayrımcılığın varlığından bahseden katılımcılar da olmuştur: “*Bazı Türk öğrencilerin Suriyelilere karşı hassasiyeti var... Ortaokul ve lise gibi ileri kademelerde ortalama entegrasyon seviyesi %65 civarındadır*” (Öğretmen 5).

Katılımcılara Suriyeli öğretmenlerin yokluğunda Türk okullarında Suriyeli öğrencilerin karşılaşabilecekleri muhtemel zorluklar sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir bölümü, Suriyeli velilerin çoğunun Türkçeyi veya Türk eğitim sistemini bilmediğinden, yaşanan esas zorluğun okul ile aile arasındaki bu iletişimsizliğinden kaynaklandığını belirtmiştir: “*Suriyeli öğretmenin bulunması durumunda Suriyeli öğrenci kendisini destekleyen ve yanında duran birinin olduğunu hissediyor*” (Öğretmen 4). İmam-hatip okullarında görev alan bir katılımcı Suriyeli öğrenci ve velinin dil bariyerini aşması durumunda Suriyeli öğretmenin varlığının anlamını yitireceğini ifade etmiştir: “*Artık gelinen bu aşamada okullarda Suriyeli öğretmenlerin bulunmasına gerek yoktur*” (Öğretmen 8).

Katılımcılara Suriyeli öğrencilerin eğitim düzeyini yükseltmek için özel kurslar düzenleyip düzenlemediklerini ve bunun yasal olarak mümkün olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılar, Türkçe dışında herhangi bir kurs faaliyetine izin verilmediğini ifade etmiştir. Araştırmacılar kimi katılımcıların görüşlerine paralel bir şekilde Suriyeli öğretmenlerin kendi branşlarında destekleyici mahiyette dersler vermesinin öğrencinin yararına olduğu kanısındadır. Buna ilaveten Suriyeli öğrencilerin Suriye’ye dönmesi durumunda dil problemi yaşamaması için kendi anadilinde destekleyici mahiyette ders alması önem taşımaktadır (KASAM, 2021). Bu kanaati taşıyan kimi katılımcılar kendi kırılğan ve hassas rolü sebebiyle Suriyeli öğrencilere Arapça eğitimi ve kültürel faaliyetler noktasında destekleyici kurslar düzenlemeye cesaret edemediği anlaşılmıştır.

Katılımcıların bir kısmı Suriyeli öğrencilere Türk vatandaşlığı verilmesinin onların akademik başarısına ve anlam dünyasına katkıda bulunacağını ileri sürmüştür. Mülteci vatandaşlığının güvenlik üzerine inşa edildiği göz önüne alındığında bunun öğrencilerin istikrarına ve dolayısıyla akademik başarılarına katkı sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim Suriyeliler özelinde

yürütülen çalışmalarda on yıl gibi uzun bir sürede mültecilerin hala dil bariyerini aşamamış olmasının onların ancak geçici olarak tanımlanmasıyla ilgili bir durumun sonucu olduğu ifade edilmiştir (Aydın ve Kaya, 2019). Suriyelilerin Türkiye'deki yasal statüsünün geçici koruma olduğu dikkate alındığında bu statünün kırılganlığı ve güvencesizliği sebebiyle istikrarlı bir hayata sahip olması zor görünmektedir.

Bu bölümde Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrencileri değerlendirmesine dair verileri içermektedir. Suriyeli öğretmenler Suriyeli öğrencileri değerlendirirken uyum sürecinin başında onların dil engeline ilaveten yerli akranlarının zorbalığına maruz kaldığını ve bu durumun Suriyeli öğrencilerin okuldan uzaklaşmasını kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Ancak gelinen noktada öğrencilerin Türkçe dil düzeyinin yükselmesiyle birlikte yerli öğrencilerle uyumlarının da arttığı vurgulanmıştır. Dolayısıyla özellikle imam-hatip okullarında çalışan Suriyeli öğretmenler, kendi görev ve misyonlarının tamamlandığı görüşündedir. İmam-hatip okullarında Suriyeli öğrencilerin okulun paydaşlarınca göreceli kabulü, Suriyeli öğrencilere kendi yeteneklerini sergileyebilmesine imkân sunmaktadır. Bu durum son tahlilde ortak bir okul kültürü inşasının müşterek temalar üzerinden gerçekleşebileceğini göstermesi açısından değerlidir. Buna karşılık eğitimin farklı kademelerinde yer alan Suriyeli öğretmenler ise velilerle okul arasında kurdukları bağa ve okullarında bulunan Suriyeli öğrencilere sağladıkları manevi desteğe dikkat çekerek misyonlarının tamamlandığı görüşüne karşı çıkmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2016'da GEM'lerin kapatılma kararının alınması ve burada eğitim gören Suriyeli öğrencilerin MEB'e bağlı okullara dâhil edilmesi, beraberinde belli başlı zorlukları getirmiştir. GEM'de görev alan Suriyeli öğretmenler, Suriyeli öğrencilerin uyumunu kolaylaştırmak amacıyla MEB'e bağlı okullarda görevlendirilmiştir. Suriyeli öğretmenlerin eğitimdeki temel rolünün Suriyeli öğrencilerle okul paydaşları arasında iletişim kurmak ve Suriyeli öğrencilere rehberlik ederek onların okuldan uzaklaşmasının önüne geçmek olduğu anlaşılmaktadır. Mültecilerin sosyoekonomik, psikolojik ve eğitimle ilgili bilgiye erişimdeki kırılganlığı dikkate alındığında Suriyeli öğretmenlerin Suriyeli öğrencileri okula dâhil etmede ve devamlılığını sağlamada önemli bir rol üstlenmiş olduğu açıktır. Suriyeli öğretmenlerin okullardaki varlığı, Suriyeli öğrenci ve velilerin eğitimle ilgili bilgiye erişimini kolaylaştırdığı gibi aynı zamanda yaşadığı sorunlar yüzünden psikolojik desteğe ihtiyaç duyan Suriyeli öğrencilere güven telkin etmektedir. Buna ilaveten Suriyeli öğretmenler, çeşitli bariyerler nedeniyle okuldan uzak olan velilerin eğitim sürecine dâhil edilmesinde kritik bir role sahiptir. Suriyeli öğretmenlerin okulun paydaşları arasındaki iş birliğini arttıran bu rolü, bütüncül okul kültürünün (Sakız, 2016) inşa edilmesinde hayati bir öneme sahiptir.

Suriyeli öğrencilerin eğitim sistemine dâhil edilmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın araştırmacıları, PİKTES gibi önemli bir projenin daha işlevsel uygulanması gerektiğine inanmaktadır. Araştırmanın verisine göre özellikle imam-hatip okullarında çalışan Suriyeli öğretmenlerin görev tanımında yer alamamasına rağmen derslere girdiği görülmektedir. Buna ilaveten öğretmen görevlendirmelerinde okullardaki Suriyeli öğrenci sayısının dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Suriyeli öğretmenlerin nitelikleri dikkate alınarak kendilerinden daha fazla yararlanılmalı, kendi alanlarında ders veriyorlarsa bunun çerçevesi çizilmelidir. Bunun yanında Suriyeli öğretmenler Suriyeli öğrencilerin sayısı ile orantılı bir şekilde okullarda görevlendirilmeleri ve Suriyeli öğrencilerin olmadığı okullarda öğretmenlerin görevlendirilmesinin önüne geçilmelidir. Suriyeli öğretmenlerin ekonomik haklarının iyileştirilmesi ise bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Suriyelilerin Geçici Koruma statüsüne sahip olduğu dikkate alındığında geri dönüş durumunda Suriyeli öğrencilerinin mağdur olmaması için kendi dillerini öğrenebilecek düzeyde kurslara erişebilmesinin önü açılmalıdır. Bu bağlamda Suriyeli öğretmenlerin varlığından yararlanmak mümkündür. Bunun yanı sıra velilerin Suriyeli öğretmenler aracılığıyla daha etkin bir şekilde eğitim-öğretim sürecine dâhil edilmesi, Suriyeli öğrencilerin okuldan uzaklaşmasının önüne geçecektir.

KAYNAKÇA

- AIDA. (2018). *Ülke Raporu: Türkiye*. ecre. https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2020/02/report-download_aida_tr_2018update_turkish.pdf adresinden alındı
- Aydın, H., & Kaya, Y. (2019). Education for Syrian Refugees: The New Global Issue Facing Teachers and Principals in Turkey. *Educational Studies*, 46-71. doi:10.1080/00131946.2018.1561454
- Aytekin, M. (2019). İmam-Hatip Liselerinde Okuyan Suriyeli Öğrencilerin Yaşadıkları Uyum ve Dil Sorunları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Betül, B., Şahin, S., & Işıklı Babahan, N. (2016). Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) Görev Yapan Suriyeli Öğretmenlerin Kırsılaştıkları Sorunlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(6), 1290-1310.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles, USA: SAGE.
- Çelik, H., Başer Baykal, N., & Kılıç Memur, H. N. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD*, 8(1), 379-406.
- Demir, R. (2019). İmam Hatip Lisesinde Öğrenim Gören Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Sorunları: Kilis Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(44), 80-306.
- Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergen, H., & Şahin, E. (2019). Sınıf Öğretmenlerinin Suriyeli Öğrencilerin Eğitimi ile İlgili Yaşadıkları Problemler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(44), 377-405.
- GİGM. (2021, 10 24). *Geçici Koruma*. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden alındı
- HABERTÜRK. (2018, 02 02). *6 bin 200 PICTES'li öğretmen kadro bekliyor*. HaberTürk: <https://www.haberturk.com/6-bin-200-pictes-li-ogretmen-kadro-bekliyor-1821870> adresinden alındı
- Halpern, C., Trunfio, J., & Aydın, H. (2021). 'We learned to be compassionate': pre-service teachers' perceptions of teaching immigrant children. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. doi:10.1080/01434632.2021.1931252
- KASAM. (2021, 08 11). *Gönüllü Eğitimciler Okulda Kalmalı*. Karadeniz Stratejik Araştırma Merkezi: <https://kasam.org/gonullu-egiticiler-okulda-kalmali/> adresinden alındı
- KFW. (2020, 10 16). *Turkey: Teacher for Syrian refugee children*. KFW DEVELOPMENT BANK: https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/About-us/News/News-Details_611264.html adresinden alındı

Kılıç, V., & Toker Gokce, A. (2018). The Problems of Syrian Students in the Basic Education in Turkey. *European Journal of Social Science Education and Research*, 5(1), 199-211. doi:10.26417/ejser.v5i1.p199-211

Kiremit, R., Akpınar, Ü., & Tüfekci Akcan, A. (2018). Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumları Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Kastamonu Education Journal*, 26(6), 1-11.

Küçükşüleymanoğlu, R., & Kurt, A. (2020). Suriyeli Öğrenciler İçin Görevlendirilen PICTES Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri: Bursa Örneği. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 24-45.

Küleççi Akyavuz, E., Gezeroğlu, E., & Toma, Ş. (2020). Suriyeli Öğrencilerin Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlarla İlgili Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *International Journal of Scholars in Education*, 3(1), 1-15.

Lordoğlu, K., & Aslan, M. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği: Türkiye'deki Suriye'li Çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, 2, 715-732.

Manzoni, C., & Rolfe, H. (2019). *How Schools are Integrating New Migrant Pupils and Their families*. National institute of Economic and Social Research. London: Paul Hamlyn Foundation.

MEB. (2018, 12 11). *Gönüllü Eğitici Taahhütnamesi*. 2022 tarihinde Siverekmeb: https://siverek.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/12133655_GYNYLLY_EYYTYCY_TAAHYTNAMESY.pdf adresinden alındı

Mebpersonel. (2019, 01 21). *PICTES Öğretmenleri, Eğitim-İş'i Ziyaret Etti*. MEbpersonel: <https://www.mebpersonel.com/sendikalar/pictes-ogretmenleri-egitim-is-i-ziyaret-etti-h227929.html> adresinden alındı

Özer, Y., Komsuoğlu, A., & Ateşok, Z. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37, 185-219. doi:10.16992/ASOS.11696

PIKTES. (2021, 11 05). *PIKTES Nedir?* Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi: <https://piktes.gov.tr/> adresinden alındı

Pinedo Caro, L. (2020). *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler*. Uluslararası Çalışma Örgütü. https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_739463/lang--tr/index.htm adresinden alındı

Reliefweb. (2021, 11 05). *Turkey: Teacher for Syrian refugee children*. https://reliefweb.int/report/turkey/turkey-teacher-syrian-refugee-children?gclid=Cj0KCQiAsqOMBhDFARisAFBTN3fxym242-FGIs2JQhzP_YtMA0MXzL4-Eng-x5WKD-gqyGj7dyo6Y5caAum8EALw_wcB adresinden alındı

Sakız, H. (2016). Göçmen Çocuklar ve Okul Kültürleri: Bir Bütünleştirme Önerisi. *Göç Dergisi*, 3(1), 65-81.

Sarmini, I., Topçu, E., & Scharbrodt, O. (2021). Integrating Syrian refugee children in Turkey: The role of Turkish language skills (A case study in Gaziantep). *International Journal of Educational Research Open*, 1-8. doi:10.1016/j.ijedro.2020.100007

Silverman, D. (2021). *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?* (E. Hava, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

Sözer, M., & Işıker, Y. (2021). Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Süreçlerinde Öğretmenlerin Karşılaştıkları Sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 183-200.

Sülükçü, Y., & Savaş, O. (2018). PICTES Türkçe Dil Yeterliklerine Yönelik Program ve Ölçek Geliştirme Çalışmayı Raporunun Değerlendirilmesi. *Eciyes Journal of Education*, 2(2), 59-74.

Şimşek, D. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitime Erişimi: Engeller ve Öneriler. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 17(65), 10-32.

Tadesse, S. (2014). Parent Involvement: Perceived Encouragement and Barriers to African Refugee Parent and Teacher Relationships. *Childhood Education*, 298-305. doi:doi.org/10.1080/00094056.2014.937275

Taskın, P., & Erdemli, Ö. (2018). Education for Syrian Refugees: Problems Faced by Teachers in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 18(75), 155-178. doi:10.14689/ejer.2018.75.9

Türnüklü, A., Özkan, Ö., & Tercan, M. (2021). İlkokul Sınıf Öğretmenlerinin Türkiyeli ve Suriyeli Öğrencilerin Birbirlerine İlişkin Tutumlarına Yönelik Deneyimleri: Gruplararası Tutum. *Nesne*, 9(21), 656-673. doi:10.7816/nesne-09-21-11

UNHRC. (2021, 10 24). *Syria emergency*. UNHRC The UN Refugee Agency: <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> adresinden alındı

Uyan Semerci, P., & Erdoğan, E. (2017). Who cannot access education? Difficulties of being a student for children from Syria in Turkey. *Vulnerable Children and Youth*, 13(1), 30-45. doi:10.1080/17450128.2017.1372654

Yiğit, A., Şanlı, E., & Gokalp, M. (2021). Türkiye'deki Suriyeli Öğrencilerin Okula Uyumlarına Yönelik Öğretmen, Okul Yöneticileri ve Öğrencilerin Görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 471-496.

Teolojik Yaklaşımların Arap Gramerine Etkisi¹

Mehmet Emin Arpacık²

Öz

Akide, inanç olarak bağlanmayı gerekli kıldığına inanılan inanç esaslarının bütünü olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda akide, mezheplerin üzerine bina edildiği temel ilkeler arasındadır. İslami ilimlerde yöntem, kaide ve esasların belirlenmesinde inancın etkisi, izaha gerek duyulmayacak kadar açıktır. İlimde izlenen yöntem gibi benimsenen düşüncenin de etkisi önemlidir. Arap gramerinin (nahiv) sistemleşme sürecinde kelâmî düşüncenin, Kur'an'daki bazı ayetlerin te'viline ve bu bağlı olarak oluşturulan nahvî kural ile bazı terim ve ıstıhlara etkisi olduğu söylenebilir.

Arap dil ve gramerinin sistemleşmesinde etkisi görülen dilcilerden Ebû Ali el-Fârîsî (öl. 377/987), İbn Cinnî (öl. 392/1002), Zemahşerî (öl. 538/1144) vb. büyük çoğunluğunun Mu'tezilî düşüncüyü benimseyen ve Arap olmayan âlimlerde oluşması ile beraber bu noktadan Arap nahvine yaptıkları etki veya katkılar ayrıca önem arz etmektedir. Mu'tezilî düşünceye sahip dilcilerin, bazen benimsenen i'tikat veya mezhepsel düşünceleri çerçevesinde gramere de müdahale ettikleri görülmektedir. Mu'tezile'nin teolojik kaygılardan veya mezhep düşüncesini savunmak ve haklılığını ispat etmek adına, Ehl-i sünnet ile özellikle ayet, yorum veya te'vilinde merkezileştiği gözlenmektedir. Mu'tezile'nin dil ve gramerin doğallığı ile bazen çelişebilen akli veya felsefi yorumlarının, Arap gramerinin gelişmesine ve sistemleşmesine bir derece etki ve katkısı ile beraber bu kelâmî düşüncenin dile ve dil yorumuna farklı bir yorum getirdiği söylenebilir. Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında genelde mezhep ve yaklaşım farklılığından kaynaklı özellikle ayet yorumlarında yaşanan yorum farklılığının dil ve gramer alanına da taşındığına şahit olmaktadır. Bu çalışmanın i'tikat-dil etkileşimini meselesine farklı açılardan bir derece katkısı olması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Nahiv, Teolojik Yaklaşım, Akaid, Te'vil.

¹ **Atıf/Citation©:** Arpacık, M. E. **Teolojik yaklaşımların Arap gramerine etkisi**, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2022/7 (1), 36-53.

² mehmet.arpacik1971@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0135-783X

Geliş/Received: 6 Haziran 2022, **Kabul/Accepted:** 26 Temmuz 2022

The Effect of Theological Approaches on Arabic Grammar

Abstract

Aqidah is accepted as the whole of the belief principles that are believed to necessitate commitment as a belief. In this sense, aqidah is among the basic principles on which sects are built. The effect of belief in the determination of methods, rules and principles in Islamic sciences is so clear that no explanation is needed. Like the method followed in science, the effect of the adopted thought is also important. It can be said that in the systematization process of Arabic grammar (nahw), theological thought had an effect on the interpretation of some verses in the Qur'an and the nahwî (grammatical) rule and some terms and terms that were created accordingly.

Ebû Ali al-Fârisî (d. 377/987), İbn Cinnî (d. 392/1002) Zemahşerî (d. 538/1144), etc., who were influential in the systematization of Arabic language and grammar. With the majority of them being composed of non-Arab scholars who adopt Mu'tazilite thought, their influence or contribution to the Arabic syntax from this point is also important. It is seen that linguists with Mu'tazila thought sometimes interfere with grammar within the framework of their adopted creed or sectarian thoughts. It is observed that Mu'tazila's theological concerns or in order to defend the sectarian thought and to prove its justification, especially verse, interpretation or interpretation with Ahl as-Sunnah. It can be said that Mu'tezila's mental or philosophical interpretations, which sometimes contradict the naturalness of language and grammar, have a degree of influence and contribution to the development and systematization of Arabic grammar, and that this theological thought has brought a different interpretation to language and language interpretation. We witness that the difference in interpretation, especially in the interpretations of verses, due to the difference in sect and approach between the Ahl as-Sunnat and the Mu'tazila, has been carried over to the language and grammar field. It is hoped that this study will contribute to the issue of e'teqâd-language interaction to some extent from different aspects.

Keywords: Arabic, Syntax, Theological Approach, Creeds, Interpretation.

GİRİŞ

Arapların İslamiyet sonrası, hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren diğer toplumlarla tanışıp kaynaşmasıyla, kural ve kaidelerinin sistematik olarak teşekkül etmeye ve gelişmeye başladığı görülmektedir. Bu durum, bir ihtiyaç olmasının ötesinde Arap olmayanların vahyin metin haline getirilmiş şekli olan Kur'an'ı, düzgün bir şekilde okuyup anlamaları için bir zorunluluk olarak da ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde fıkıh başta olmak üzere temel İslami disiplinlerde esas ve usûller konulmaya, kurallar belirlenmeye ve terimler oluşturulmaya başlanırken dil ve gramerde bu disiplinler gibi gelişimini ve sistemleşmesini sürdürmüştür³.

Bilimlerinin oluşumları, farklı aşamalardan geçerek ve kendine özgü yöntemlerle gelişim göstermektedir. Özellikle doğa bilimlerinde tecrübe ve deneyin önemi azımsanmayacak derecededir. Bilimde usul ve yöntem önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimlerde elde edilen sonuçların yerleşmesi veya ulaşılan sonuçların kabul görmesi zamanla olmaktadır. Diğer taraftan her bilimde ulaşılan veya kabul edilen sonuçların devamlılığı ve farklı etki ve etkenlerden korunarak sağlam bir şekilde aktarılması da önemlidir.

Din esaslarını kabul etmekle beraber insan doğası, yaşadığı coğrafya ve kültürel alışkanlıklar gibi nedenlerden dolayı farklılık gösterebileceğinden, din hükümlerinin farklı anlaşılma ve yaşanması gibi değişik sebeplerden dolayı mezhepler teşekkül etmiştir. Her mezhep veya ekol, dinî açıdan esas kabul ettiği hükümler bağlamında akaid veya inanç temellerini oluşturur. Örneğin Hariciler, düşüncelerini *büyük günah* esasını üzerine bina ederken; Mürcie ise siyaset ve itikat noktasında daha çok tarafsız, ılımlı ve uzlaşmacı bir tavır içerisinde gözükmektedir. Bu bağlamda mesela Mürcie *iman esasını* üzerinden ameli imandan ayırmıştır. Aynı şekilde Mu'tezile de usûllerini benimsedikleri beş esas⁴ üzerine bina etmiş, aklı öncelemiş, nakli ise aklın arkasına atmıştır. Bunun gibi diğer mezhep veya ekollerin de itikatlarını destekleyen yöntem ve kuralları geliştirdiklerine şahit olmaktadır⁵.

Mezhep veya farklı anlayışların tefsir, hadis, kelâm gibi ilimlerde etkilerini görmek mümkündür. Benimsenen inancın özellikle te'vil merkezli dil veya gramere de etkileri olmuştur. Bu bağlamda hicri altıncı asra kadar Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987), İbn Cinnî (öl. 392/1002) ve Zemahşerî (öl.538/1144) gibi Mu'tezilî dil âlimlerinin ferdi etkileri ile özellikle Basra, Kûfe ve Bağdat Dil Ekolleri'nde üretilen gramer kural ve terimlerin belli bir sisteme kavuşturulduğunu söyleyebiliriz.

İslâm'ın din olarak doğuşundan sonra farklı kavim ve kabilelerin bu yeni dine girmesi ve dolayısıyla farklı kültür ve anlayışların bu yeni dinin kural ve esaslarıyla birlikte yaşamasının getirdiği bazı zorlukları barındırdığı gözlenmektedir. Bu süreçte merkezi ve birleştirici bir rolü üstlendiği bilinen Ehl-i sünnet anlayış veya yaklaşımına karşı Cebriye, Mü'tezile vb. farklı yaklaşım veya ekoller ortaya çıkmıştır. Genel anlamda bu tür ekollerin takip ettikleri yöntemlerin *Maddî*, *Semavî* ve *Aklî*⁶ olmak üzere üç ana esas veya kaynağa dayandırılması mümkündür.

Hz. Peygamber ve Kur'an'ın ilk muhatap nesli olan sahabe sonrasında Arap gramerinin sistemleşmesine dair ilk kural ve esaslar konulmaya başlamıştır⁷. Belli ilmi yöntemlerle oluşturulan bu dil kaideleri ile Kur'an ayetleri yorumlanmıştır. Bu bağlamda Ehl-i sünnet dilcilerinin temel

³ İbn Haldûn, *Mukaddeme*, Dârü Ş'ab, b.y. 419.

⁴ Mu'tezile'nini 'tikadını bina ettiği ve çok az ihtilâfa düştüğü esaslardır. Bunlar; (1-Tevhid 2-Va'd ve Va'id 3-Menzile beyne'l menziletayn 4-Adl 5-Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker).; Bk. Şehristânî, *Milel ve Nihal*, çev. Mustafa Öz, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2011), 57-83.; Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Tefsiri Maturidî, te'vilatü ehl-i sünne*, thk. Mecdi Baslum, (Beyrut: Dârü'l Kutubi'l İlmiye, 2005), 1/134.

⁵ Koçyiğit Talat, *Mu'tezilede Akılcılık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16. Cilt, (1968), 103-122.

⁶ İbn Haldûn, *a.g.e.*, 644, ;Fuâd Kâmil, *Mevsua'tü'l felsefiyeti'l muhtasara*, (Mektebetü Encilü Mısıriyye, b.y. ts.), 1/560.

⁷ Kur'an-ı Kerim'e hareke sistemini getiren ve Arap nahvinin ilk esaslarını tesbit eden âlim Ebû'l Esved Ed-Düelî (öl. 69/688) olarak bilinir. bk.:. Sa'id b. Osmân ed-Dâni, *el-Muhkem fi nakti'l-mesahif*, nşr. İzzet Hasan, (Dimaşk: 1407), 4.

yöntemi, Kitap ve sünnete tam bağlılık ile seleften gelen yorumlara mutabık olmak şeklinde özetlenebilir.

Halil b. Ahmed (öl. 175/791), Sibeveyhi (öl.180/796), Kisâî (öl. 189/805) gibi ilk dilciler ile sonraki dönemlerde gelen İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274), İbn Hişâm En-Nahvî (öl. 761/1360) gibi Ehl-i sünnet anlayışında olan dilcilerin eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla nahiv kuralları bağlamında dil ve gramere ilişkin Ehl-i sünnetin yaklaşımı şu başlıklarla ifade etmek mümkündür:

Arap dilinin bilinmesi bir gerekliliktir. Dil kuralları sadece güvenilir kişilerden alınmalıdır. Arapların öteden beri kullanageldikleri ve şâz olmayan dil kullanımları esas alınmalı, Kur'an'ı sadece kendi görüşleri ile yorumlayıp, dil ve gramere de etki etmeye çalışan başka ekollere itibar edilmemelidir. Diğer taraftan şaz veya garip kullanımlar dışından semâ ve kıyas sonuna kadar kullanmıştır. Kur'an'ı, Arap ve ilk muhatap olan sahabe nasıl anlamış ve uygulamışsa, dil yorumu ve mana da o şekilde aktarılmıştır. Sonradan gelenlerin yaptığı yorumlar, seleftin açıklamalarına uygun ise kabul edilebilir. Karine veya gerekçelendirme dışında, zahir mana esastır. Müteteklim-muhatap, siyak-sibak karine vb. önemlidir. Lafzın tarihi süreçte ifade ettiği anlam göz ardı edilmemelidir. Gramer açısından kural koyma adına sonraki süreçte ortaya çıkan kelâmî terim ve ıstılahlardan kaçınılmalıdır. Öne çıkan şer'î bir gerekçe veya medlûl varsa, dilin karinesinden önceliklidir. Kur'an ve Sünnete sonraki dilciler tarafından yapılan yorumlar, dil açısından uygun kabul edilebildiği halde, asıl olan Kur'an ve Sünnetin ilk muhataplarca ne mana ifade ettiği⁸.

Kutrub (öl. 210/825), Câhiz (öl. 255/869), Ebû Hâşim el-Cübbâî (öl. 321/933), İbn Cinnî (ö. 392/1002), Kâdî Abdülcebbâr (öl. 415/1025), Zemahşeri (öl. 538/1144) gibi Mu'tezile ekolü dilcilerinin -özellikle Kur'an yorum veya te'vili ekseninde-dil ve nahiv konusunda benimsedikleri yöntem ve düşünceleri şu şekilde özetlenebilir:

Şer'î hükümler dil açısından ele alınırken, akli yorumlar önceliklidir. Şer'î hükümler, Arap kelâmî ve şiirleri esas alınarak yorumlanmalıdır. Sarf ve nahve kural belirlemede istişhad açısından Kur'an'ın derecesi, şiir ve kelâmü'l-araptan sonradır. Özellikle Allah'ın isim ve sıfatları konusunda Arapça lafzın delalet ettiği zahir manayı, akla göre yorumlamak gerekir. Çoğu zaman siyak-sibaka bakmadan -özellikle farklı okunabilen ve birden fazla manayı ifade eden kelimelere- yorumlar getirilmelidir. İ'rab açısından şâz bazı kıraatler kabul edilmekle beraber, bazı fiil siygaları farklı yorumlanabilir. İ'tikat çerçevesinde özellikle bazı ayetler⁹ farklı yorumlanıp, tevatürle gelen kıraatlere muhalif davranılabilir. Bazı ayetler içindeki kimi harf ve edatlara farklı manalar yüklenebilir. Bazı ayetlerdeki kelimeler takdir veya hafzedildiğinden yorum veya te'vil buna göre yapılmalıdır¹⁰. Bazı şer'î ve lügavi üslupların delaletleri, dil ve belagat kaideleri gerekçe gösterilerek reddedilmiştir¹¹.

Yukarıdaki sıralanan Mu'tezile ekolünün dil ve gramere yaklaşımı gibi Eş'arî, Şîa, Rafizî ve Hâricîler de inançları çerçevesinde, Kur'an ayetlerini yorumlayarak Arap gramerine etki etmeye çalışmıştır. Çalışmada özellikle kelâm ve belagat alanındaki birikimleri ile Arap gramerine etki eden ve çoğu Arap olmayan Mu'tezilî dil âlimlerinin gramer bağlamında ve inanç eksenli ayet yorumlarına değinilecek ve Arap nahvine etkileri belli başlıklar halinde ele alınacaktır. İ'tikadi düşüncenin Arap nahvine etkisine bakıldığında, özellikle Kur'an te'vilinde bu etkinin izleri görülmektedir. Çalışmada teolojik düşüncenin nahve etkisi;1) Yöntem ve Yorum 2) Gramer ve Dilbilgisi ana başlıkları altında incelenmiştir.

⁸ Muhammed Şeyh Alyu Muhammed, *Menhecü lügaviyyeti fi takriri-i akide*, (Riyad: Mektebetü Dâr-ü Minhac, ts.),44;66.

⁹ Taha 20/121. Felâk 113/2. Nisa 4/164. A'raf 7/143-146, Casiye 45/23. Bakara 2/7. Tevbe 9/127. vb.

¹⁰ Zariyat 51/56. A'raf 7/143. Yusuf 12/82. vb.

¹¹ Muhammed Şeyh Alyu, Muhammed. *a.g.e.*, 66-97.

I. YÖNTEM VE YORUM

1.1. Kullanılan Üslup

Sözlükte üslup “izlenen yol, benimsenen tarz anlamına gelir. Dil ve edebiyatta ise kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimi” olarak tarif edilmektedir¹². Nahiv üslubu derken kastettiğimiz; cümle dizilimi, kelimenin cümledeki kullanım şekli ile manaya işaret eden terkip ve kelime sıralamalarıdır. Soru, taaccüp, şart cümlesi gibi cümlelerin terkihi, hakikat veya mecaz olması, soru veya haber olması, manayı değiştirebilen unsurlardır.

Kur’an’da Allah’a atfedilen sıfatlar bağlamında soru kipinde gelen bazı cümlelerin, hakikatte soru cümlesi olmadığı, esasen bir şeyi öğrenmek için sorulan *sorunun*, her şeyi hakkıyla bilen Allah için mümkün olmadığı görüşünden hareketle, bu kipteki bazı cümleler, soru olarak görülmemiştir¹³. Kur’an’da bu türden çok cümle geçmektedir. Bu tür cümleler gerçek soru olarak değil de ihbar, inkâr, taaccüp, azarlama, uyarı vb. olarak yorumlanmıştır. Örneğin: “هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ / O kıyametin haberi sana geldi mi?”¹⁴ ayetinde geçen sorudan maksat insanın durup düşünmesi ve ibret alması adına bir uyarı niteliği taşıdığı ve soru edatı olarak gelen “هل” harfinin, “قد” manasında olduğu, şeklinde yorumlanmıştır¹⁵.

Yukarıdakine benzer bir durum; “وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا” / قَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا عَنْ سَبِيلِكَ / Mûsâ, "Rabbimiz!" dedi, "Sen Firavuna ve adamlarına dünya hayatında ihtişam ve servet verdin; insanları senin yolundan saptırınlar diye mi yâ rab! "16 ayetinde geçen “لِيُضِلُّوْا” ibaresinde, hazfedilmiş bir *soru edatı* vardır. Burada gizli bir soru edatı olduğunu belirten Mu‘tezilî âlim Kādî Abdülcebbar, sanki “Ya Rab! Sen Firavun’a ve adamlarına dünya hayatında ihtişam ve servetini, senin yolundan sapsınlar diye verdin mi?” (Hayır bunun için vermedin) manasında tefsir etmiştir. Yani “istifhâm-ı inkârı”¹⁷ manasıyla çevirerek, Allah’ın bu mal ve serveti firavuna verip sonra da onu dalalete atmadığını savunarak, zulüm ve haksızlığı Allah’a vermemiştir¹⁸.

“وَلَكُمْ الْبَنَاتُ وَأَلَيْتُمْ الْبَنُونَ” / أم له البنات ولکم البنون / Kız çocuklar O’na, erkek çocuklar da size öyle mi?¹⁹ Ayette geçen “أم” (yoksa) harfi, soru manasında yorumlanarak takdiri bir te’vil yapılmıştır. Ayetin takdiri: “بل له البنات ولکم البنون” şeklindedir.²⁰ Muzaaf takdiri olarak ise; “وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا” / Rabbın gelip melekler de saf saf dizildiğinde;²¹ ayetinde geçen ve Allah’a isnat edilen *gelmek* fiili, “وجاء امر ربك” / Allah’ın emri geldiğinde” şeklinde yorumlanmıştır.²²

Dilciler; hayret ve garipsemeyi bildiren “عَلَى النَّارِ أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ / Ateşe ne kadar da dayanıklıdılar!”²³ ayeti ile “فَقِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ” / Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı!”²⁴ ayetlerinden geçen ve taaccüp veya hayret bildiren siygaların, Allah hakkında muhal olduğundan bahisle, hayret veya taaccübün bilinmeyen veya beklenilmeyen bir durum karşısında oluştuğunu ve Allah için ise

¹² Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ustlup>

¹³ İbn Hişâm, *Muğni lebib*, thk: Muhammed Muhiddin Abdülhamid, (Matbaatu Muhammed Ali Sâbih, ts.),1/13.

¹⁴ Ğaşiye 88/1.

¹⁵ Ebû Hayyân. *Bahrü’l muhît*, (Dâri’l Fikr, 1983), 8/462; İbn Halavey. *İ’rabu selâsine sûre fi’l Kur’an’il Kerîm*, (Dâru’l Kutubi’l Mısıriyye, 1360), 64.

¹⁶ Yunus 10/88.

¹⁷ Menfî cihetle sual sormak. (İnkâr ettiğini bildirir şekilde "Olmaz" diyen birisine karşı, "Olur mu? diye sormak gibi.

bk.<https://www.luggat.com/istifham-i%20inkar/1/1>

¹⁸ Kādî Abdülcebbar, *Müteşâbihü’l Kur’an*, thk: Adnan Mahmud Zerzûr, (Kâhire: Dâru’t Tûrâs, 1966), 366.

¹⁹ Tûr 52/39.

²⁰ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 1/45. Bk. https://books.rafed.net/view.php?type=c_fbook&b_id=1842&page=101

²¹ Feccr 89/22.

²² İbn Hişâm. *a.g.e.*, 2/623.

²³ Bakara 2/175.

²⁴ Abese 80/18.

bilinmeyen veya sonradan ortaya çıkan bir durumun mümkün olmadığından hareketle, bu tür taaccüp siygalarının ancak muhataba atfedilmesi gerektiği söylenmiştir²⁵.

Tafdîl“تفضيل”siygası ile gelen bazı kelimelerin “فاعل/fail” siygaya yorumlanması konusunda ise şu ayetlerde geçen kelimeler örnek verilebilir: “رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ/Sizi en iyi bilen rabbinizdir.”²⁶ وَهُوَ” وَهُوَ”/Bu O’nun için pek kolaydır.”²⁷ Bu iki ayette geçen ve derecelendirme bildiren tafdîl siygasının, inanç açısından Allah’a atfî bazı problemlere sebep olma ihtimalinden olsa gerek,²⁸ bu siyga kendi babı dışında bir anlamda yorumlanmıştır. Aynı şekilde “الله اكبر” ve “الله اعظم” gibi cümlelerde geçen “افعل” kalıbındaki siyga, “فاعل/fail” olarak yorumlanmıştır²⁹.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere; teolojik çekincelerden dolayı dil veya gramerin zahir üslubu yorumlanmış ve gerekçelere dayandırılmıştır. Arap dil ve nahvi ile belâğî anlamda ortaya atılan bu şekil subjektif görüşler, lafız-mana açısından geniş bir saha oluşturmuş ve nahivde kural ihdas ederken bazı alanlara kısmi bir etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela “bir edat ne zaman soru edatı kabul edilmeli” veya “kelimenin hangi siygadan geldiği ne zaman ve nasıl anlaşılacaktır” gibi bir kapalılığa sebep olduğundan bu tür yorumlar gramerin zahirine ters görünmektedir.

1.2. Dil Yorumu

Dilin ne anlama geldiği veya ne olduğu konusundan çok farklı görüşler bulunmaktadır³⁰. Genel anlamda dili, hayatın ve dış dünyanın bir tercümesi olarak insanların duygu ve düşüncelerini ifade eden, ses veya harflerle gösterilen bir anlaşma sistemi olarak görmek gerekir³¹. Dilin mahiyeti ve kökeninin nereye dayandığı meselesi Aristo’dan (mö.321) bu yana tartışılmaktadır³². Aynı tartışmanın bir benzerine din diliyle ilgili değerlendirmelerde rastlamak mümkündür. Bu bağlamda modern dil yaklaşımlarının ve ehl-i kitap eksenli teolojik yaklaşımların din dilinin genel dil ilkelerinden farklı bir mantık kurgusuna sahip olduğu ve bunun da “anlam üzerinde şüphe doğurabileceği” yaklaşımları bulunmaktadır³³.

İslam coğrafyasında da dilin kaynağı ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmasına karşın bu görüşleri temelde altı kısma ayırmak mümkündür³⁴. Konumuzu ilgilendiren kısım ise; dil veya dilin kökeninden ziyade, Mu’tezile ve Ehl-i sünnet arasında yapılan daha çok dildeki kelimelerin *asıl-fer’oluşu*, *fiillerin zamana göre taksimi*, *hakikat-mecaz* gibi tartışmalardır. Bu tartışmalarda, neyin *asıl* neyin *fer’* olduğu, hangi kelimenin *hakikat* hangisinin *mecaz* olduğu veya kelime kısımlarının neler olduğu gibi Mu’tezile ve Ehl-i sünnet arasında i’tikat eksenli yaşanan görüş ayrılıklarıdır.

Kur’an ve sünnette geçen ve dinin temelini oluşturan lafızlar bulunmakla beraber, dinin aslına işaret etmeyen veya fer’i olan bazı kelimeler de vardır. Bu bağlamda Allah’ın birliği ve sıfatları ile gönderilen resullere ve getirdikleri hakikatlere inanmak *dinin esası* olarak görülmüştür. Din, *ma’rifet* ve *itaat* olarak kabul edilirse, *ma’rifet* asıl, *itaat* ise *fer’*dir. Bu noktadan ma’rifet ve

²⁵ Radî el-Esterâbâdî, *Şerhü kâfiyet’i İbn Hâcib*, (Şeriketü Safiyetü’l Osmâniyye Matbaası, 1210). 2/307.;Ebü’l-Bekâ İbn Yaîş, *Şerhü’l mufassal*, (Kâhire: Mektebetü Mütenebbi, , ts). 7/143.

²⁶ İsrâ 17/54.

²⁷ Rûm 30/27.

²⁸ Bu şîga bir derecelendirme bildirdiğinden, bu bağlamda yaratıcının sıfatlarında bir derecelendirme yapmak (iyi-daha iyi; güzel- daha güzel vb) Tanrı tasavvura uygun düşmeyeceği anlayışından kaynaklanabilir.

²⁹ Bk. el-Alimî Yasin b. Zeyneddin, *Haşiyetu Yasin ale’t tasrih*, 2/105.

³⁰ Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü kuralları olan ve ancak bu kurallar içerisinde gelişen canlı bir varlık, temeli tarihin bilinmeyen dönemlerinde atılmış bir gizli anlaşmalar düzeni, seslerden örülmüş toplumsal bir kurumdur.<https://tr.wikipedia.org/wiki/Dil> (Erişim 1 Mart 2021).

³¹ Bulğen Mehmet, *Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü*, Nazariyat 5/1 (Nisan 2019), 37-79.

³² Bk. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dilbilim>, (05.03.20121).

³³ Çağlayan Harun, *Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi*, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 18/58, (2014) 55.

³⁴ Gündüzöz Soner, *Arapçanın Söz Varlığı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015),285-299. (1-Tevkif 2-istilâh 3-Uzlaşma 4-Vokalik 5- Lafızlar manalarına zati münâsebeti ile bağlıdır. 6-Tevakkuf).

tevhitten bahseden usûlcü, itaat ve şeriatından bahseden ise fûrûcüdür. Usûl âlimleri kelâmcı iken, fûrû âlimleri fâkihtir.³⁵ Mu‘tezile, kendi belirlediği beş esas dışındaki her şeyi *fer’* olarak görür.³⁶ Dil açısından bakıldığında ise *isim* asıl görülürken, *fiil fer’* olarak görülmüştür. Dildeki kelimelerin Etki ve önem derecelendirmesi şu şekilde yapılmıştır: İsim-fiil-harf³⁷.

Nahivciler, kelimeyi *etki etme* ve *etkilenme* açısından kısımlara ayırırken, kelimeleri varlıklarla mukayese etmiştir. Başkasını etkilemekle beraber etkilenmeyen şeye karşılık olarak nahivdeki “fail” kalıbı kuvvetli görülmüştür. Etkisi olmamakla beraber etkilenen kelimeye de “mefûl” denilmiş ve failden daha zayıf sayılmıştır. Kuvvet ve etki açısından bu ikisinin arası olana da “muza‘afunileyh” denilmiştir. Bu şekil akli taksimata Zeccâcî (öl. 337/949) “*el-İzâh fî ‘ileli’n-nahv*” de; Kemâleddin Enbârî (ö. 577/1181) “*Esrârü’l-‘Arabîyye*” adlı eserinde ve Süyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505) ise “*el-Eşbâh ve’n-nezâ’irfi’n-nahv*” gibi birçok eserde değinilmiştir³⁸.

Varlık ve kelimeler arasında bir bağlantı kuran kelâmcı ve filozoflar,³⁹ varlık dereceleri gibi kelimeyi de (vacip, caiz ve imkânsız) olarak kategorize etmişlerdir⁴⁰. İbn Cinnî gibi bazı Mu‘tezilî dilciler, iki zıt arasında üçüncü bir kategori oluşturarak Mu‘tezile ekolünün esaslarından biri olan “el-menzile beyne’l-menziyleteyn”⁴¹ anlayışına uygun olarak, kelimeye adeta üçlü bir kategori fikrini ortaya atmış, ancak söylediği bu kelime tipi bir yorum olarak kalmış ve nahivcilerce bu durum bir kural veya kelime çeşidi olarak görülmemiştir. Örneğin “صاجي” ve “غلامي” kelimelerinde olduğu gibi “mütেকellim ya’sı”ndan önce gelen “kesra” yı vasat (orta) olarak tanımlayıp, i‘rab ve binâda gösterilmeyen üçüncü bir kategoride saymıştır⁴². Nahvî kuralları bu şekilde yorumlamada inancın etkisi açık olarak görülmektedir. Kelime kategorisinde böyle üçüncü bir şekil icat etme fikri, nahiv ilminde bazı sonuçlar doğurmuştur. Bu anlayışın sonucu olarak bazı dilciler de kelimenin *mureb* ve *mebni* olmasının arasında üçüncü bir durumu olduğunu iddia etmişlerdir.⁴³ Örneğin, terkibe girmeden (cümle içinde bir konum almadan) kelimenin *mebni* veya *mureb* olduğu söylenemez. Bu durumda kelime orta (vasat) bir yerdedir. Bunun gibi “müfret münâda” ile “سحر”, “أمس” gibi kelimeler, mebnilik durumu belli olmayan kelime kategorisine dâhil edilmiştir⁴⁴.

Kelimenin “anlama delalet” açısından *hakikat* veya *mecaz* şeklinde ayırımının, Mu‘tezile ve Cehmiyye⁴⁵ ile tartışmaya açıldığı söylenmektedir. Dilde hakikat ve mecaz tartışması, hicri üçüncü asırdan sonraki müteâhhirin döneminde daha da belirginleşmiştir⁴⁶. Hakikat-mecaz, dil içi bir tartışma olmakla beraber, konunun sürekli gündemde tutulmasının temel nedenlerinde biri de farklı i‘tikadî ve kelâmî anlayışların dile yansımaları olarak görülebilir. Hakikat ve mecaz tartışması en çok hata ve savrulmaların yaşandığı alan olarak bilinmektedir. Özellikle Mu‘tezile, meseleyi dil ve nahiv alanına çekerek görüşlerinin doğruluğunu ispata çalışırken, nahiv kitaplarında “hakikat ve mecaz” ismiyle bölümler açmıştır⁴⁷.

Bu bağlamda fiilin bazen *mastara* delalet ettiği iddia edilerek “خلق” kelimesi gibi bazı kelimelerin *mecaz* olduğu görüşünü, Mu‘tezile düşüncesini benimseyen İbn Cinnî şöyle

³⁵ Şehristani, *Milel ve Nihal*, 41-42.

³⁶ Muhammed Ammare, *Resailü adl ve tevhid*, (Beyrut: Dâru’s Şuruk, 1984), 1/125.

³⁷ İbrahim Salih Sabahî, *Dirasetu fi fikhi luğa*, (Beyrut: Dâru’l İlmî Li’l Melayîn, 1960), 334.

³⁸ Mustafa Cemaleddin, *El Bahsü’n nahvî inde usuliyin*, (Kum: Menşurat-ı Dâru’l Hicre, 1405) 59-61. Ayrıca bk. Kasım Rahîm Hasan, *Menâzil’ül kelime fi’l arabîyyeti tederrüç ve’t tedahül beyne’l ismi ve’l fi’li ve’l harf*, (Cami’atü Bâbil, 2016). <http://mohamedrabea.net/library/pdf/88f17a9c-4b58-4d94-b5cf-ac2236d5cfba.pdf> (Erişim 5 Nisan 2021).

³⁹ Bulğen, *a.g.e.*, 37-79.

⁴⁰ Süyûtî Celâleddîn. *El İktirah fi ilmi’l usûli’n nahv*, thk. Ahmed Muhammed Kasım, (Kâhire: 1976), 46.

⁴¹ İki konum (mekân, derece) arasında üçüncü bir konum” anlamına gelen el-menzile beyne’l-menziyleteyn tabiri, Mu‘tezile anlayışında imanla küfür arasında yer alan fisk konumunu ifade eder. Bk. Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu’l-usûli’l hamse*, 137-140, 697, 701-702, 712-714.

⁴² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/358.

⁴³ Süyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâ’irfi’n-nahv*, (Beyrut: Dâru’l Kutubi’l İlmiyye, 1984), 1/368-369.

⁴⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis* 1/359.

⁴⁵ Cehm b. Safvân’ın (öl. 128/745-46) görüşlerinden oluşan mezheb ve bu mezhebi benimseyenlere verilen ad.

⁴⁶ İbn Teymiye Takıyyüddin, *el-İman*, thk. Muhammed Nasuriddin el-Bânî (Amman: Mektebetü’l İslâmî, 1996), 73-91.

⁴⁷ İbn Cinnî, *a.g.e.*, 2/444.

örneklendirmiştir: “زيد قائم” / Zeyd ayakta” sözünden Zeyd’in ayakta olduğu ifade edilir ancak; “bütün ayakta durmaların” Ona isnat edilemeyeceğini söyler. Aynı şekilde, “yemeği yedim” dersin “bütün yemeği yediğin anlamına gelmez.” Demiştir.⁴⁸ Mu‘tezile, akaid ilkelerine uygun olarak örneğin; “خلق الله السماء والارض” “/Allah, yeri ve göğü yarattı” sözünden Allah’ın insan fiillerini, küfrünü, zulüm ve kötülüğü de yarattığı anlamının çıkamayacağını iddia etmiştir.⁴⁹ İbn Cinnî bu görüşü ile bir açıdan nahivde tehlikeli bir alan açmıştır. Onun iddiasına göre fiil, bazı mastarlara uygulanırsa *mecaz* olacaktır. Dolayısıyla dilde müsta‘mel fiillerin çoğu *mecaz* sayılacaktır. Arap ise; fiili böyle (bütün fertler için olacak şekilde) hiç kullanmamıştır. Aksine fiilin, failden çıktığını veya ondan olduğunu belirtmek için isti‘mal etmiştir. İbn Cinnî, bu şekilde bir görüş ile çoğu Arap dilticisini etkileyerek, adeta her fiile “acaba mecaz mı, hakikat mi ?” diye şüphe içine düşmesine yol açmıştır. Bunun bir yansıması olarak nahivde *hakiki müennes*, *mecazî müennes* gibi ayrımlarla dilde müzekker-müennes alanına etki ettiği de söylenebilir.

1.3. İlet /Ta‘lil

Sözlükte illet “hastalık, kişiyi ihtiyacını görmekten alıkoyan durum, zafiyet, sebep ve gerekçe” gibi anlamlara gelir⁵⁰. Usûlcülere göre illet; asıl ve fer‘in oluşturduğu manayı ifade edebilen sebeptir. Hükmü belirleyen asıl veya en önemli etkidir⁵¹. Dilticiler ise illeti, hükmün belirlenmesinde hükmün şekil veya yönünü belirleyen bir vasıf olarak tanımlar. Başka bir deyişle Arabın konuşmada seçtiği şekil veya sığayı belirleyen etken veya durumdur. Nahvî illet, kıyasın dört rûknünden biridir⁵². Bu yönü ile nahivdeki illet, usûlcülerdeki tanıma yakın gibi durmaktadır⁵³. İlet ve ta‘lil konusunda dilin usûlcü veya kalamcılarından etkilendiği bir gerçek olmakla beraber, tamamen kalamcılarının etkisinde kalıp, bu konuda ayrı bir yöntem belirlemediği anlamı da çıkmaz.

Bir şeyin varlığı bir sebep veya bir illeti gerektirmesi gerçeğinden hareketle, dilde de kural veya kaidelerin belirlenmesi, bir gerekçeye bağlanması zorunluluğundan hareketle, illet belirtme veya ta‘lil zorunludur. Bu bağlamda kelâmın uğraş alanı itibariyle illet ve ta‘lil konusunda elde ettiği ilmi birikimden, dilticiler de azami mertebede yararlanmışlardır. Dilde herkes tarafından aynı şekilde işletilen bazı kuralların (failin ref‘, mefulün nasb olması, ismin harf ile cer edilmesi vb.) ve bunların sürekliliği ve değişmezliği, dilin bir illet veya sebep mantığından geldiğini açıklamaktadır⁵⁴. Bu durum illet kavramının, dilin ontolojisi açısından hükmü kabul edilen bir gerçeklik olduğunu da bize anlatmaktadır.

Özellikle kalamcılarının illet ve ma‘lûl çeşitleri (basit illet, mürekkep illet vb.), illet ve ta‘lilin hükümleri (bir veya iki illet ile ta‘lil) gibi konularda nahivcileri etkilediği görülmektedir. Örneğin nahivde “her ma‘lûlün sadece bir âmili olabileceği” konusundaki görüş, kelâmdaki “bir fiilde iki fail olamayacağı” görüşünün bir etkisi olabilir⁵⁵.

Mu‘tezile’nin itikadından olan “akıl tek başına iyilik ve kötülüğü anlayabilecek şekilde yaratılmıştır” şeklindeki tezinin bir etkisi olarak, nahivde de bir illetin tek başına ve zâtı olarak te‘sir ettiği ve başka bir şeye ihtiyaç duymayacağı fikrinin benimsenmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle; *akal* nasıl ki başkasının kılması ile değil “بجعل جاعل”, bilakis kendi başına iyi ve kötüyü bilirse, nahivdeki illet de tek başına bir müessirdir. Buna mukabil Eş‘arîler, illetin hüküm olarak başkasının kılması “بجعل جاعل” ile etki ettiği fikrini benimsemiştir⁵⁶.

⁴⁸ İbn Cinnî, *a.g.e.*, 2/ 451-452.

⁴⁹ İbn Cinnî, *a.g.e.*, a.y.

⁵⁰ Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/illet--fikih>

⁵¹ Bk. Amidî, *El Ahkâm fi usûli‘l ahkâm*,3/177.

⁵² Bu rûkûnler: a) Asıl b) Fer‘ c) Hüküm d) İlet‘dir.

⁵³ Ebû‘l Beka Eyyub b. Musa, *Külliyat*, thk. Ahmed Derviş ve Muhammed Mısıri (b.y.:1975), 3/22.

⁵⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/243-244.

⁵⁵ Mustafa Ahmed Abdu‘l Alîm, *Eserü‘l akideti ve‘l ilmi‘l kelim fi‘nahvi‘l arabiyeti*, (Kahire: Dârü‘l Basâir, ts.), 222-239.

⁵⁶ Enbârî Ebû Bekir, *Lümme‘l edille*, thk. Said Afganî, (Matbaatü‘l Camiatü’s Suriyye, 1957),112-116; Ayrıca Bk.Suyûfî

İlletin *zorunlu* veya *muhtemel* olması konusunda İbn Cinnî'nin görüşü şu şekildedir: “Kelâmî illet *zaruri* ve *kat'i* iken, nahvî illet *hissi* olmakla beraber, zarurete yakındır. Ancak fihhi illet ise *zanni* ve *ihtimalidir*.⁵⁷ İlet, sonuç itibariyle akla dayanarak kelam, dil veya fıkhıta bir delil ve gerekçe üretme olduğundan, kelâmdaki her illet, kat'i ve zaruri olmadığı gibi, dildeki her illet de hissî değildir. Kelâm ilmi de son tahlilde metafizikî alanla ilgili olması noktasından zihne dayandığı için bütün illetlerinin kat'i ve zorunlu olamayacağı açıktır. Dolayısıyla kelâm ve dildeki illetlerin de bir derece hisse dayandığı ortaya çıkacaktır. Fıkıhtaki hükümlerin illeti ise taabbudî olduğundan, hikmet yönü kelam ve dildeki gibi ortaya çıkmaz. Örneğin, telaffuzu dile ağır gelen bir kelimedeki zorluk illetinden dolayı ibdâl⁵⁸; lâl⁵⁹ ve kalb⁶⁰ gibi telaffuzda tahfife gidilmesi, dile ait hissî bir illettir⁶¹.

1.4. Kıyas ve Semâ

1.4.1. Kıyas

Kıyas, çok farklı şekil ve yöntemi olan ve fıkıh, mantık, kelâm gibi ilim dallarında kullanılan bir istidlâl yöntemidir⁶². Nahivde kıyas, tümevarım yoluyla elde edilen ölçü iken; mantıkta, doğruluğu kabul edilen en az iki önermeden zorunlu olarak üçüncü bir önermeye ulaştırılan bir akıl yürütme şeklidir. Gramerde kıyasın içerik yönünden kullanımında, usûlcü ve kelamcılar etkili olurken, mantıkçılar sadece şekil yönüyle etkili olduğu görülmektedir⁶³.

Arap âleminde kıyas, Aristo'dan önce de bilinmekteydi. Mantıkta akıl yürütme biçimi olarak kullanılan kıyas, şekil yönüyle nahivde kullanılan kıyas ile aynı görünmektedir.⁶⁴ Ancak, Arap dil mantığında kullanılan kıyas, Aristo mantığından farklıdır⁶⁵. Arap gramerinde mantık kurallarının işletilmesi konusuna baktığımızda, günümüze ulaşan Halil b. Ahmed (öl. 175/791) ve Sibeveyhî (öl.180/796) gibi dilcilerin eserlerinde bu mantikî kıyasın izleri görülmektedir. Halil b. Ahmed'in ses sistemine göre oluşturduğu sözlükte⁶⁶ “mühmel- müsta'mel” kelime ayırımında bunu görebiliriz. Daha sonraki dönemde akli hükümleri esas alan ve bunları işletme konusunda becerikli bir kısım Mu'tezilî dilcinin eliyle de kıyas yöntemi nahivde çokça kullanılmıştır⁶⁷. Halil b. Ahmed de Arap dilinde kullanılan ve kullanılmayan kalıp ve ifadeleri, mantiki bir akıl yürütme ile belirlemiştir.

Celâleddîn. *el-İktirah fî ilmi'l usûli'n nahv*, thk. Ahmed Muhammed Kasım, (Kâhire: 1976), 150.

⁵⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/146.

⁵⁸ Bir harfin yerine başka bir harf getirmektir. Terim olarak, kelimedeki telaffuz kolaylığı ve akıcılık sağlamak amacıyla bir harfin yerine mahreç veya sıfatça ona yakın başka bir harfi getirmeyi ifade eder. Mesela Sarf İlminde, İlk harfi “ض، ض، ض، ط، ط، ط” harflerinden olan bir fiil iftiâl kalıbına sokulduğunda kalıbın “ت” harfi “ط”ya dönüşür: bk. (İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb*, 1/78). Ayrıca bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibdâl--arap-dili>

⁵⁹ İlet harfleri denilen elif, vâv, yâ (ي، و، ي) harflerini kaldırmak (الحذف hazf), veya harekesini atmak (الإسكان iskân) veya başka bir illet harfine çevirmek (القلب kalb); Bk. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/59466/754163>

⁶⁰ قال بئع - باع kelimelerinde olduğu gibi. bk. <https://search.mandumah.com/Record/978416>

⁶¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/49.

⁶² Fahreddin er-Râzî, *Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:140, ts.), 46.

⁶³ Arap dilcileri kıyası “aralarında bulunan ortak özellik, benzerlik, sebep gibi ilgiden dolayı bir kelimeye, kullanıma, cümle ögesine benzerinin hükmünü vermek” anlamında terim olarak kullanmışlardır. İçerikleri yönünden kıyaslar beş kısma ayrılır: 1. Burhanî kıyas 2. Cedeli kıyas 3. Mugalatî kıyas 4. Hatâbî kıyas 5. Şiirî kıyas. Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyas>

⁶⁴ Temelde kıyas için dört temel öge belirlenmiştir: a) makîs b) makîsun aleyh, c) İlet d) Hüküm <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyas> (Erişim: 8 Mart 2021). (*Makîsun aleyh*: Hükümü nass veya icma tarafından belirlenmiş ve kendisine kıyas yapılacak esas meseledir. *Makîs*: Hükümü nasslarda belirlenmiş olan ve önceden var olan meseleye kıyas edilecek yeni meselelerdir. *İlet*: Nasstaki hükmün konmasına sebep olan ve kıyasın kendisi esas alınarak yapıldığı ortak vasıftır. *Hüküm*: Asıl mesele hakkında nassla sabit olan ve kıyas yoluyla fer'e de tatbik edilmek istenen hükümdür. Bk. Kemâleddin Enbârî, *Lüma'u'l-edille fî usûli'n-nahv*, thk. Said Afganî, (Matbaatü Camiatu Suriyye, 1957).

⁶⁵ Medkûr İbrahim, *Arap Grameri ve Aristo Mantığı*, çev. Bünyamin Aydın ve Yunus Emre Akbay, (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2014/1), Sayı: 32, 189-199.

⁶⁶ *Kitâbü'l-Ayn*, Arap lugatçılığı sahasında telif edilen şekil ve muhteva bakımından orijinal, aynı zamanda dünya lugatçılık tarihinde II. (VIII.) yüzyıl gibi erken bir dönemin mükemmel bir mahsulü olarak görülmektedir. Ayrıca Bk. J. A.Haywood, *Arabic Lexicography*, (Leiden:1960), 27.

⁶⁷ Fuad Hanna Tarazî, *Fî Usûli'l-luga ve'n-nahv*, (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 2005),125.

Sıbeveyh ise Arab'ın kullandığı veya hiç kullanmadığı bazı terkip ve terimleri kıyas ve mantıkî usûllerle belirlemeye çalışmıştır⁶⁸.

Arap dilcileri, nahivde istiḥâdda (istidlâl)⁶⁹ bulunurken “hazf ve takdiri” çok kullanmıştır. Örneğin; dilde cer harflerinin bir müteallakı bulunma zorunluğu, istikra' ile bulunan nahvi bir kuraldır. Bu araştırmalar sonunda şöyle bir hükme varılmıştır: “Arap dilinde hiçbir harf-i cer yoktur ki; ona taalluk eden bir fiil, isim veya takdirî bir kelime olmasın.” Mesela; “زيد في الدار / Zeyd evdedir.” Cümlesinde “في” harfinin müteallakı “الدار” kelimesidir. “زيد في الدار” Cümlesinin takdiri ise: “زيد مستقر في الدار” dir⁷⁰. Kur'an ayetlerinin te'vilinde de hazf ve takdirin kullanıldığını görüyoruz. Örneğin; “وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللهُ” “Onları kim yarattı?” diye sorsan kuşkusuz “Allah yarattı” diyecekler⁷¹. Ayetinin takdiri “وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللهُ خَلَقَهُمْ” şeklinde yapılmıştır.

Nahiv kuralları oluşturma sürecinde kıyas ve mantık kuralları işletilerek dilde çok sayıda kural ve hüküm üretilmiştir. Örneğin: “ال” takısı alan her kelime isimdir⁷². İsimler i'rab açısında *mebni* ve *mureb* olarak iki kısma ayrılır⁷³. Belirlilik bakımından da isimler ya *ma'rife* veya *nekire* olur⁷⁴. gibi çok sayıda kural ve hüküm konulmuştur.

Öncelikle temellerini Halil bin Ahmed'in attığı ve Arab'ın kesretle isti'mal ettiği muttarid olan kelimelerden kıyas yapılması⁷⁵ prensibini İbn Cinnî genişleterek ses, i'râb vb. alanlara da uygular⁷⁶. Nahvi kıyas bağlamında özellikle manevi illet konusunda - zihni çıkarımla beraber mana esas alınarak anlaşılabilen kelimeler arasındaki nahvi ilişkilerde- İbn Cinnî'nin kelâm ve felsefeden etkilendiği iddia edilmektedir. İbn Cinnî Mu'tezilî düşüncesi çerçevesinde akıl ve mantık ekseninde dil ve gramere yaklaştığından kıyas konusunda da kelâmcıların kullandığı yöntem ve araçları kullandığı muhakkaktır⁷⁷. Kendisi, Arab'ın kıyas ile yaptığı konuşmanın haddizatında dilin bir esası ve parçası olmakla kendi içinde bir dil olduğu görüşündedir. Dilde kıyas yöntemi ile hareket edenin yanılmadığını söyler⁷⁸. Genel anlamda nahvî kıyasın rivayetten çok akıl ve mantık çerçevesinde kullanımının Mu'tezilî düşüncesini benimseyen dilcilerde görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda İbn Cinnî, kullanım sıklığına ve şaz olup olmamasına göre kıyasa konu olan kelimeleri kategorize ettiği gibi, kıyasa az konu olan veya rivayet açısından zayıf, uygulama açısından caiz olup olmama gibi açılardan da konuyu ele alır ve kelime örneklerinden bahseder ve bunların şartları hakkında bilgiler verip bazı örnekler verir⁷⁹.

Diğer taraftan ise Zâhiriyye ekolünün önderlerinden İbn Hazm (öl. 456/1064), kıyasın hem fıkıhta hem dilde sağlıklı sonuca ulaştırmaktan uzak bulunduğunu savunur. Dilde yöntem olarak sadece semâ usulünü benimser. Aynı ekolün temsilcisi olan İbn Madâ (ö. 592/1196) ise dilde kıyas yönteminin uygulanmasını gereksiz bulur⁸⁰. Yukarıdaki açıklama ve yaklaşım örneklerinden şunu anlayabiliriz ki; dildeki kıyasa yaklaşımda ve kıyasın şartları veya nelerin kıyasa konu olup olmayacağı vb. konularda, benimsenen i'tikadî düşüncenin bir derece etki ettiği söylenebilir.

⁶⁸ Sıbeveyhî, *el-Kitab*, 400-401. Ayrıca Bk.Soner Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı*, 33-39.

⁶⁹ Eş'arî istidlâlin eş anlamlısı olarak “istiḥâd” kelimesini de kullanır. Ona göre istiḥâd şahidin gaibe şehâdetinde bulunmasını istemektir. Ancak buradaki şahitle gaib asıl ve fer' gibi olup şahit bilinen, gaib ise bilinmeyen demektir. Bk. İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtü 'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, (Kahire: Mektebetü Sekafeti Diniyye, 2005), 29-31.

⁷⁰ Ebü'l-Bekâ İbn Yaîş, *Şerhü'l mufassal*, (Kâhire: Mektebetü Mütenebbi, ts), 9/8.

⁷¹ Zuhurf 43/ 87.

⁷² İbn Ya'îş, *a.g.e.*, 1/4. Ayrıca Bk. <https://ia800106.us.archive.org/27/items/a546n/a546n.pdf>

⁷³ İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerhü katrû'n nedâ ve bellü's sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (Beyrut: Dârü't Tela'i 1440), 1/103.

⁷⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, 179.

⁷⁵ Dayf Şevkî, *el-Medarisü'n Nahviye*, (Kâhire: 1968),53.

⁷⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/97-100; 161.

⁷⁷ Mahzumî Mehdî, *Medresetü Küfe ve menhecüha fi dirâseti lüga ve'n nahv*, (Beyrut: Dâru Raidi'l Arabî, 1976), 291.

⁷⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/12.

⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/115-116;387;390;2/21-25.; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*,1/66.;121;165.; İbn Cinnî, *el Lüma' fi'l Arabiyyeti*,42;47.

⁸⁰ Kurtubî İbn Madâ, *Kitab-ı red ale'n nuhat*, thk. Şevkî Dayf, (Kâhire: Dârü'l Fikri'l Arabî,1947), 156-158.

1.4.2. Semâ

Kelâm ve fıkıh gibi ilimlerde kullanılan *semâ* terimi de dil kurallarının belirlenmesinden önemli bir yere sahiptir⁸¹. Semâ, sözlük anlamı olarak kulağın hissetmesi duymak, işitmek, idrak, anlayıp kavrama gibi anlamlara gelir. Dilciler semâ'ı; “dilin zahir kullanımında işitilerek gelen dilin kullanma şekli” olarak görür. Kelamcılar ise semâ için “sıdk veya doğruluğuna inanılan ve uyulması gerekli olan haber” olarak tanımlar.⁸² İbni Cinnî; “dil kural oluşturma veya istişhadda esas alınmak üzere; semâ ve kıyas arasında bir farklılık görülürse, işitilerek elde edilen şekil esas alınmalıdır” diyerek semâ yönteminin önemine vurgu yapmıştır⁸³.

Kıyas ile beraber dil kaidelerinin oluşmasında semâ yöntemi çok kullanılmıştır. Semâ, bütün dillerde dil kural ve kullanımı için esas olmakla beraber Arap dil ve grameri için de öncelikli bir kaynaktır. Hicri ikinci asrın başına kadar semâ, dil kuralında esas ve tek belirleyici iken, muhtemelen farklı disiplinlerden etkilenen nahiv bilginleri kıyası da dilde kullanmaya başladı. Bu bağlamda Ebî İshâk'ın (öl. 117/735), *nahvi kıyas* diye bir yöntem getirmesiyle, dilde semâ ile beraber kıyas da kullanılmış oldu. Diğer taraftan, Arapların mevalî (Arap olmayan) ile karışması ve dil hatalarının çoğalması ve fasih Arapçayı konuşan bir kısım bedevilerin şehirlere taşınması vb. sebeplerden dolayı dilde kural oluşturmamın sadece semâ yöntemi ile yapılması zorlaştı. İleriki zamanlarda nerede ise tüm dil kurallarının yazıya dökülmesi ile dilde sema ile beraber kıyas da bir zorunluluk halini aldı diyebiliriz⁸⁴. Ancak dil dinamik bir yapı olduğu için dilin öğrenilmesi ve nesillere aktarılmasında semâ her zaman birinci öncelikli araçtır. Yazılı kültürün çok az olduğu, dil ve kültüre ait değerlerin işitme veya ezber ile nakledildiği Arap toplumunda semâ, nahvi kural ve kaideleri oluşturma adına, yazılı kültüre geçene kadar önemli bir araç ve yöntemdi. Ancak, İslam'ın dünya coğrafyasına yayılması ile ilimlerin tedvini ve gelecek nesillere aktarılması semâ ile beraber ancak yazılı kültür ile mümkün olabilmıştır.

Bütün dil ekollerinde semâ birincil kaynak olarak görülmüştür. İlk dil ekolleri olmak bakımında Kûfe ve Basra dilcileri, özellikle bedevi Araplardan duydukları şiir veya nesirde geçen konuşmaları nahvin esaslarının belirlenmesinde isti' mal etmiştir. Her iki mektebin çalışmaları [semâ](#) ve kıyasa dayanmakla beraber dil kurallarında farklı sonuçlar elde etmelerinin birtakım sebepleri vardır. Basra dilcileri semâ konusunda biraz titiz davranıp, duydukları her dil veya lehçeye güvenmeyip, bazı sıkı kurallar getirdiği halde, Kûfe ekolü; şaz kullanım da dâhil, Arap'tan işittikleri her sözü, gramerin belirlenmesinde kullanmaktan çekinmemiştir⁸⁵. Nazarî olarak Basra ve Kûfe dilcileri; “semâ yönteminin” kıyas, icma' ve istihsan gibi diğer nahvi delillerden öncelikli olduğunda müttelik görünmektedir. Ancak *semâ'nın* kimlerden veya hangi şartlarla alınacağı konusunda, aralarında bazı fikir ayrılıkları da vardır. Mesela İbn Cinnî, semâ açısından konuşulan dilin kabul edilip edilmemesi veya ondan nakiller yapıp yapılmaması konusunda bazı şartları sıralar⁸⁶.

Diğer taraftan dilcilerin, kelâm ve felsefe ilminden bir derece etkilendikleri ve i'tikat veya ekol düşüncesi merkezli farklı yaklaşımları olmuştur. Bu bağlamda mesela kelâm ilminin, semâ'nın şekil ve yöntemi açısından belirlediği bazı kurallardan (haberi vahid, mütevatir vb.), dilciler bir derece etkilenmiştir. Mesela Mu'tezile, dilin kökeninin ıstılâhî (insan kaynaklı) olduğu görüşünü savunurken başka ekollerden bazı dilciler ise dillerin kaynağının tevkiîfî (İlâhî menşe'li) olduğu

⁸¹ Mu'tezile'nin ilk temsilcileri haber veya semâ'a delil gözü ile bakıp, kullandıkları halde, sonraki Mu'tezili kelâmcılar, aklı önceleyip, sadece semâ ile gelen haberlere itibar etmeyip, aklı önceledikleri anlaşılmaktadır. Bk. Mustafa Ahmed Abdu'l Alîm, *a.g.e.*, 71-72.

⁸² İmam Cüveynî, *El İrşad İla Kavat'il Edille fi'lusûli'l i'tikad*, thk. Muhammed Musa vd. (Mektebü Hancî, 1950), 1/8.

⁸³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/117.

⁸⁴ Bk. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/19/C19006474.pdf>

⁸⁵ Abbas Hasan, *Basra ve Kûfe Ekollerinin Metot Konusundaki İhtilafı*, çev. Hasan Soyupek, (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2008/1), Sayı: 20, 229-231. Ayrıca Bk. M. Cevat Ergin, “*Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri*” Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2003).

⁸⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/12:25; 1/385-387.

görüşünü savunduğunu görmekteyiz.⁸⁷ Sonuçta dilde kıyas veya semâ yönteminde oluşan fikir ayrılıklarında dilliler arasında i'tikat eksenli tartışma ve fikir ayrılıklarının olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

II. GRAMER VE DİLBİLGİSİ

2.1. İsim ve Fiil

Arap gramerinde nakıs fiil dediğimiz bazı fillerin bir veya iki nesneyi etkileyen müteaddi (geçişli) bir fiil olduğu konusunda, Ehl-i sünnet ve Mu'tezile, i'tikat merkezli olarak bazı nahvî yorumlar yapmıştır.

Kur'an'ın mahlûkiyeti meselesinde, Zuhrûf suresinin 3. Ayeti “إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ أَن تَعْقِلُونَ/Anlayıp düşünesiniz diye onu Arapça Kur'an yaptık” etrafında Mu'tezile ve Ehl-i sünnet arasında nahiv eksenli tartışma yaşanmıştır.⁸⁸ Mu'tezile ile beraber Şia, ayette geçen “جَعَلَ” fiilini “خلق” manasında *tek fiile* geçişli nakıs fiil, “قُرْءَانًا” kelimesini de “hal” olarak yorumlamıştır. Zemahşeri mezkûr fiili “صيرناه/O'nu yaptık, dönüştürdük” manasına *iki mefûl* alan bir fiil gibi yorumlamıştır. “Biz Kur'an'ı Arapçaya dönüştürdük” şeklinde çevirerek وَالظُّلُمَاتِ وَالنُّورِ, “karanlıkları ve ışığı var eden”⁸⁹ ayetinde geçen nakıs fiil gibi “var ettik, yarattık” manasını vermiştir.⁹⁰ Ehl-i sünnet ise buna kabul etmeyerek şöyle fikir beyan etmiştir: Eğer “جعل” nakıs fiili bir nesne alırsa “خلق” manasında olur. Ancak iki nesne alırsa “خلق” manasında olamaz.⁹¹ diyerek buradaki zıtlığa işaret etmiştir. Aslında “جعل” nakıs fiilinin siyaka göre farklı dört anlama gelebileceği düşünülürse, Ehl-i sünnetin nahiv ve gramer kurallarına göre buradaki yorumu daha uygun gözükmektedir.⁹²

2.1.1. İ'rab

“İnsan kendi fiilinin yaratıcısıdır” diyen Mu'tezile ile “her şeyin yaratıcısı Allah'tır.” diyen Ehl-i sünnetin kelâmî görüş ayrılığı, bazı ayet yorumlarındaki i'rab farklılıklarında da kendini göstermektedir. Örneğin; “أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ” “Yaratan bilmez olur mu?”⁹³ ayetinin gramer yorumunu Mu'tezile şöyle yapar: “مَنْ” kelimesi “يَعْلَمُ” fiilinin mefûlü olup, fail değildir. “خَلَقَ” kelimesinin mefûlü ise *hazf* edilmiştir. Aksi takdirde akıllı varlıkları gösteren “مَنْ” kelimesi yerine “مَا”nın kullanılması gerekir⁹⁴. demiştir. Ehl-i sünnete göre ise ayette geçen “مَنْ” kelimesi fail olup, Allah'a işaret etmektedir. “يَعْلَمُ” kelimesinin mefûlü ise *hazf* olup, insanın gizli ve açık işlerine işaret etmektedir. “خَلَقَ” kelimesinin mefûlü ise mahzûf zamirdir. Takdiri ise her şeydir⁹⁵.

Mutezile ve Ehl-i sünnet arasında insan fiillerinin yaratılıp yaratılmadığı konusunda gramer destekli ve inanç ekseninde yaşanan tartışmaların içinde “إِنَّا كُنَّا نَعْلَمُ بِقَدْرِ / Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık”⁹⁶ ayeti de önemli bir yer tutmaktadır. Mu'tezile, Ebu's-Semmâl'e (?) nisbet edilen şâz bir okuyuşa itibar ederek ayette geçen “كُنَّا” kelimesini merfu' (dammeli) okuyarak, “كُنَّا نَعْلَمُ” kelimesini “نَعْلَمُ” kelimesinin sıfatı olarak görmektedir⁹⁷. Mana takdirini ise şöyle yapmaktadır:

⁸⁷Birinci gerekçe olarak; dilin İlahî menşe'li olması durumunda bunun “vahiy ile olması gerektiğini”, hâlbuki “ her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik. .(İbrahim 14/4.) ayetini delil gösterirler. İkincisi ise “ dilin yaratma ile olması gerekir ki bu durumda da Allah'ın akılda zorunlu bir ilmi ve manayı yaratması anlamına geliyor ki bu dahi teklifi ortadan kaldırır ve bu açıdan da batıldır.” demişlerdir. Bk. Mustafa Ahmed Abdü'lAlim, *a.g.e.*, 80.; Sönmez Mustafa, “*Kelâmcılara Göre 'Dillerin Kaynağı' Problemi İle İlgili Tartışmalara İlişkin Bir Değerlendirme*”, Kelâm Araştırmaları, (2010), 183-210.

⁸⁸ Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, (Darü'l Fikr, ts.). 4/236.

⁸⁹ En'am 6/1.

⁹⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, 3/236.

⁹¹ Abi'l İzzî el Hanefî, *Şerhü't-tehavi fi akideti selef*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Kâhire: Dâru't Tûrâs.1370), 110.

⁹² Ebü Kasım b. Said el Farukî, *Tefsirü'l mesâilü'l müşkileti fi evveli Muktabad*, (Ma'hadi'l Muhtûtati'l Arabiyye, ts) 64

⁹³ Müllk 67/14.

⁹⁴ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fi ebvab-i tevhid ve'l adl*, thk. Tefvik Tavil vd. b.y. ts. 319.

⁹⁵ Ahmed bin Muhammed, Nasuriddin. *El İntisâf fi mâ tadammenuhü el keşşaf mine'l i'tizâl*, (Dârü'l Fikr,1977),570-579.

⁹⁶ Kamer 54/49.

⁹⁷ Mekki b. Ebi Talib el Kaysî, *Müşkili'l i'râbü'l Kur'an*, thk. Yasin Muhammed Süsî, 2. Baskı, (Dimeşk: Dâru'l Me'mûn, ts.), 2/340.

“Bize göre her şey bir kader ve düzene göre yapılmıştır.” Mu‘tezileye göre Allah dışında kadere tabi olmayan bazı mahlûkların varlığı kabul edilebilir. Bu anlayış ekseninde ve ayete dayanarak bütün her şeyin Allah’ın mahlûku olduğu fikrini reddetmektedir. İbn Cinnî, *şaz kıraat*⁹⁸ olmasına rağmen, buradaki kelimenin *merfu*’ okunmasının, gramer açısından daha uygun olduğunu söyler⁹⁹. Mu‘tezile etkisinin hissedildiği Basra ekolu dilcileri ayetteki “كُلُّ” kelimesinin *merfu*’ okunması gerektiğini savunurken, Kûfe ekolu dilcileri ise *nasp* okunması gerektiğini savunmuştur¹⁰⁰. Kûfe ekolu dilcileri, kıyas ve mücerret akli yorumlardan ziyade semâ’a bağlı olarak kelimeyi *nasp* ederek okumuştur.

2.2. Meâni Harfleri

Meâni harflerinden kasıt; cümle içinde farklı manalara gelip, kelime dizimi ve sözün gelişi veya anlatım biçimine göre anlam ifade eden harf veya edatlardır.¹⁰¹ Arap nahvinde *harf* denilen kelimeler; soru edatı, zarf, şart edatı ve nakıs fiil gibi cümle içinde farklı anlamları olabilen yapılarıdır. Hepsini harf olmamakla beraber nahiv ilminde bunlara *mana harfleri* denilmektedir. Aslında cümlenin bazen farklı anlamlara çekilebilmesi ihtimaline sebep oldukları için bu yapılar nahiv ilmi açısından çok önemli görülmüştür.

Mesela “ا” harfi asıl manası yönüyle *geçmiş zamanı*¹⁰² bildiren harf olduğu halde, özellikle bazı dini metin yorumlarında *gelecek zamanı* gösterdiği söylenmiştir. Örneğin İbn Cinnî, Zuhruf 30. ayette geçen bu edata *bugün* manasını yükler¹⁰³. Dolayısıyla teolojik gerekçelerle özellikle bazı ayet yorumlarında bu tür harflere farklı anlamlar yüklenmiştir. Örneğin; “وَإِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ”/Eğer müminseniz Allah’tan korkun.”¹⁰⁴ve “لَتَنْزِلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ أَمِينٌ”¹⁰⁵ gibi ayetlerde geçen “ا” edatı, esas itibarıyla *şek* veya *şüph*e bildirmesine rağmen,¹⁰⁶ Allah için böyle bir şeyin olması muhal olduğundan, “ا” edatına “kesinlik” anlamı yüklenmiştir. Anlam; “kesinlikle Mescid-i Haram’a gireceksiniz” şeklinde verilmiştir¹⁰⁷.

Mu‘tezile, inanç esaslarından olan “va’d ve vaîd”¹⁰⁸ prensibi çerçevesinde, bazı ayetlerde geçen ve dildeki esas anlamı “gelecek” bildiren “س” harfinin, “kesinlik” anlamında olduğunu iddia etmiştir. “س” harfine örneğin Zemahşeri, *kesinlik* anlamını yüklemiştir.¹⁰⁹ Hâlbuki Ebû Hayyân (öl.745/1344), ayetteki “س” harfinin kesinlik veya te’kid için gelmediğini, ancak rahmetin ileride olacağına işaret olarak bu harfin kullanıldığını söylemiştir.¹¹¹ Zemahşeri, aynı şekilde “فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ”¹¹²; “ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا”¹¹³ gibi ayetlerde “ع” harfi için de *vücûb* ve *gerekliklik* manasını yüklemiştir. Ayetlerde geçen

⁹⁸ Ebû Abdillâh el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî, *Muhtasar fî şevâzi’l Kur’an*, (Kâhire: Mektebetü Mütenebbi, 1933), 148.

⁹⁹ İbn Cinnî, *el-Muhtesab fî tebyîn ve vücuh şevâzi’l kıraat ve idahu anha*, thk. Ali NecdiNasif vd., (Kâhire: Meclisu Al’a Li Şuûni’l İslâmiyye, 1386). 2/300.

¹⁰⁰ Ebû Muhammed b. Muhammed el-Kaysî, *Müşkili’l i’rabu’l Kur’an*, thk. Yasin Muhammed Suveysi, (Dimeşk: Dârü’l Me’mun, ts), 2/340.

¹⁰¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/harf--alfabe>

¹⁰² İbn Hişâm, *Muğni lebib*, 1/80.; Ayrıca bk. <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar>

¹⁰³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/174

¹⁰⁴ Mâide 5/57.

¹⁰⁵ Fetih 48/27.

¹⁰⁶ Radî el-Esterâbâdî, *Şerhü kaifiyeti İbn Hacib mea şerh-i şevahidihî li Abdülkadir el-Bağdadî*, thk. Muhammed Nur Hasan vd., (Beyrut: Dârü’l Kutubi’l İlmiye, 1975) 1/253.

¹⁰⁷ Radî el-Esterâbâdî, *Şerhü kaifiyeti İbn Hacib*, (Şirketü Safiyetü’l Osmâniyye Matbaası, 1210), 2/253.

¹⁰⁸ Bu esas, Mu‘tezile’de Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd tarafından büyük günah işleyen ahiretteki durumuyla ilgili tartışmalarda dolaylı biçimde ele alınmışsa da mürtekb-i kebireye yönelik ayetlerin yorumu sırasında Cenâb-ı Hakk’ın va’d ve vaîdinden dönüp dönmeyeceği hususunun beş esas arasına girmesi -yazdığı eserlerin adlarından Hareketle - ilk defa Ebû’l-Hüzeyl el-Allâf ile gündeme gelmiştir. Bk. Subhî Ahmed Mahmud, *Fî ilmi’l kelâm 1. Mu‘tezile*, (Beyrut: Dârü’l Nahda el-Arabiyye, 1985), 124.

¹⁰⁹ Tevbe 9/71.

¹¹⁰ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 2/202.

¹¹¹ Ebû Hayyân, *Bahru’l muhît*, (Dârü’l Fikr, 1983). 5/71.

¹¹² Nisa 4/17.

¹¹³ Ğaşîye 88/26.

kabul ve bağışlamanın *kesin* olacağını iddia ederek, Mu'tezile'nin i'tikadi esaslarına uygun bir mana vermiştir¹¹⁴. Ehl-i sünnet ise bu gibi ayetlerde geçen ibarelerden Allah'a zorunluluk veya dayatmanın yanlış olduğunu, esas itibarıyla "على" harfine duruma göre üç anlam verilebileceği halde, ayette geçen manası ile Allah için *zorunluluk* anlamının verilemeyeceğini söylemiştir¹¹⁵.

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız "ذ", "ن", "س", "على" harflerinin delaleti konusunda Mu'tezile ve Ehl-i sünnet arasında yaşanan fikir ayrılıkları "عس", "في", "لن", "لعل", "ما" gibi harf veya edatların anlamları konusunda da yaşanmıştır.¹¹⁶ Kur'an yorumunda yaşanan bu tartışmaların esas sebebinin i'tikadi anlayışların farklılıklarından geldiği görülmektedir. Dili veya nahvin kurallarını etkilenen bu tür tartışmaların etkisi günümüze kadar devam etmektedir.

2.3 Terim Kullanımı

Arap nahvinin sistemleşmesi sürecince dil kurallarını açıklama ve adlandırma aşamasında terim üretme ihtiyacı da ayrıca doğmuştur. Arap dilinin kendi dinamiği içinde kullandığı terimlerin yanında, özellikle kelâm ilminden istinbatla aldığı bazı ortak kullanım terimlere de rastlanılmaktadır.

Sibeveyhî (öl.180/796) döneminde kullanılan ve esasen kelâmî terimler olan bazı az sayıdaki terimlerin, (cevher, araz, muhal vb.) o dönem için kelâmî veya felsefi kaynaklı oldukları iddia edilemez. Ancak hicri dördüncü asrın sonuna gelindiğinde çok sayıda felsefe ve kelâm terimi, nahiv literatüründe kullanılmaya başlanır. Kelâm ve nahivde ortak kullanılan bazı terimlerin (sebeb, müsebbeb, illet, ma'lûl, delil medlûl, zaman, mekân, asıl, fer' vb.) hangi ilme ait olduklarının tespiti zordur. Kelâm ilmi ile nahvin ortak kullandığı terimlerden öne çıkanları; *şart, hareket, sükûn, sıfat, mahal, takdir, teâlluk, hayz, cins, te'lif, terkip* ve *müfret* şeklinde sıralayabiliriz¹¹⁷.

Arap gramerinde kullanılan terimlerin dil açısından tanım ve manası ile kelâm, felsefe ve mantık ilmindeki tanım ve manası farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla, her ilimin kendi alanı çerçevesinde kullandığı aynı terime farklı bir izah getirmesi kabul edilebilir bir durumdur. Zira her ilmin uğraş alanı ve çerçevesi farklıdır. Ayet yorumlarındaki farklı görüşler ise, terim veya kelimenin farklı anlamlarından ziyade, daha çok kelimenin hakikat-mecaz, umum-husus ve kelimenin cümle içindeki konumu ile meâni harfleri dediğimiz cer, soru, şart harfleri gibi yapıların cümleye kattığı anlam konusunda yaşanmıştır¹¹⁸.

Terimlerin tanımlamalarında akaidî etkileyebilecek mana yorumlarında farklı görüş ayrılıkları görülmektedir. Örneğin; kelâm ve nahvin ortak kullandığı "sıfat" terimi için Mu'tezile şöyle der; *sıfat, na't* veya *vasıf*, cevherin kendisidir. Sıfatı zattan veya diğer varlıklardan ayıran bir özellik değildir. Aksine *sıfat*, zattan bizzat kendisidir. Mu'tezile, Allah'ın sıfatları için ise "zihni bir varlık" tanımı yapar¹¹⁹. Mu'tezile'nin *sıfat* konusunda yaptığı bu yorum, kelâm kaynaklı i'tikadî anlayışının bir sonucu olduğu açıktır. Mu'tezile'ye göre; eğer sıfat, zattan ayrı varlığı kabul edilen bir şey olarak görülürse, ilahi sıfatların Zat-ı ilahide ortak ve bakî varlıklar olduğu anlayışı kabul edilecek ve "teaddüd-iküdemâ"¹²⁰ dediğimiz durum ortaya çıkacaktır.

Eş'ariler *sıfatı*, mevsûf ile ayakta olan bir mana ve zat üzerine zait olan ayrı bir varlık olarak görmüştür¹²¹. Nahivcilerde sıfatın umûm ve husûs olması konusunda bu görüşe uygun bir tanımlama

¹¹⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/512, 4/34.

¹¹⁵ Abdulhalik Adîme, *Dîrasetu uslûbi'l Kur'an*, (Matbaatu Hasan, 1981), 2/201.

¹¹⁶ Mustafa Ahmed Abdu'l Alîm, *Eserü'l akideti ve'l ilmi'l kelam fi nahvi'l arabîyyeti*, (Kahire: Dârü'l Basâir,ts.), 466-496.

¹¹⁷ Mustafa Ahmed Abdu'l Alîm, *a.g.e.*, 313.

¹¹⁸ Mustafa Ahmed Abdu'l Alîm, *a.g.e.* 457.

¹¹⁹ Şehristanî, *a.g.e.* 1/44.

¹²⁰ Kadimlerin birden çok olması, birden çok ilahların varlığı anlamına gelir. Bu mesele nazari bir meseledir ve Ehl-i sünnet ve Mu'tezile arasındaki bir problemdir. Bk. İbn Haldun, *a.g.e.* 264.;<https://islamansiklopedisi.org.tr/mutezile>

¹²¹ Yusuf Yavuz Şevki, *DİA*. 11. Cilt, 455.

yapar. Genel anlamda *sıfat*, Kûfe ekolünün kullandığı “تعت” na’ttan daha genel bir manadır. Na’t, daha hususî olup gramerde matbu’ a uyan ve onu izah eden beş tabiiden biridir¹²².

Kelâm ve felsefe ile nahiv ilminde ortak kullanılan terimlerin anlamı ve kullanım alanı da farklılık arz edebilmektedir. Kelâm ve felsefedeki terimin kapsam alanı veya manası-daha çok akli veya mantıki çıkarımlarla- geniş ve mutlak iken; nahiv ilmi, terimin dil veya gramerdeki manası ile ve daha çok *lafız* boyutu ile dar bir anlamda kullanmıştır. Örneğin kelâm ve felsefede “ilim, kudret, hayat vb.” sıfatlar daha çok manevi boyut ile daha genel bir çerçevede kullanılırken; nahivci “sıfat” deyince kelimenin daha çok lafız-dil boyutu bağlamında iştikak ile türetilen manayı esas alır¹²³.

Esas itibariye kalamcı ve felsefecilerin kullandığı bazı terimler, gramer ve nahivin sistemleşmesi sürecinde dilciler tarafından da kullanılmıştır. Dilcilerin bu tabirleri bazı zihni dil yapılarını ve kelime ilişkilerini göstermek için de kullandıkları görülmektedir. Örneğin; *cevher*, *a’raz*, *mahiyet*, *mutlak*, *mukayyet*, *tasdik*, *tasavvur* vb. kelimeler, esas manaları ile kelâm ve felsefede kullanılmakla beraber, dilcilerce bu tür kelimeleri harici ve zihni hakikatleri tanımlamak için kullanılmıştır. Örneğin; bu terimlerden “kıyas” dilciler tarafından nahivde çok kullanılmıştır. Yukarıda nispeten açıkladığımız gibi mesela dilde kullanılan kıyas; sarf ve nahivde tümevarım yoluyla elde edilen bir ölçü ve yöntem olarak görülmektedir¹²⁴. Fıkıhta kıyasa; “hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek”¹²⁵ denilmesine karşın, dilciler kıyası; “aralarında bulunan ortak özellik, benzerlik, sebep gibi ilgiden dolayı bir şeye (kelimeye, kullanıma, cümle ögesine vb.) hükmünü vermek”¹²⁶ olarak tanımlamıştır.

Terimlerin farklı ilimlerde kullanılmaları, her ilmin uğraş alanı veya ilgilendiği konunun farklılığından, bazen terimin net bir tanımı veya delaleti açısından ne anlama geldiği konusunda anlaşmazlıklara da neden olmaktadır. Bu farklı delalet veya kapalılık, terimin kullanımında bazen kargaşaya da neden olabilmektedir¹²⁷.

SONUÇ

Her ilim, ilke ve metotlarını belli bir sistematiğe kavuşturmak için farklı süreçlerden geçtiği gibi Arap gramerinin kural ve kaideleri de (nahiv) sistemleşme sürecinde yazıya dökülürken farklı aşamalardan geçmiştir. Diğer tüm diller gibi esasen farklı lehçelerle konuşulan Arapça dilin de belli esaslara bina edilmesi önemli bir aşamadır. Özellikle Arapça inen Kur’an’ın hatasız okunması ve gelecek nesillere sağlam aktarılması, İslâm inancı açısından büyük önem arz ettiğinden, dilin yöntemini belirlemek önemli olmaktan öte bir zorunluluktur. Bu süreçte özellikle Basra ve Kûfe’deki dilciler tarafından yazılan dil ve gramer kitapları önemlidir.

Hız Muhammed döneminde, Kur’an’ın ne dediği veya neyi murad ettiği, ilk muhatap kitle olan sahabe ve genel manada Arap toplumu tarafından kendi doğallığı içinde anlaşılmıştır. Fakat daha sonra gelen ve farklı kültür ve coğrafyalarda yaşayanların Kur’an’ın yazılı metni üzerinden detaylı bir yorum ile bazı sorulara cevap bulma gayretleri, bazı alanlarda çözülme ve bozulmanın başlamasına sebep olmuş ve bunun sonucu lafız-mana bağlamında farklı mana ve görüşler ortaya çıkmıştır. Bu sürecin her ilimde etkisi görülmekle beraber, Arap dilinde de etkisini görmek mümkündür. Bu bağlamda Arapçanın yöntem ve kuralları ile terimleri yazılı metne aktarılırken,

¹²² Zemahşeri, *Mufassal*, 114.

¹²³ Ebû’l Beka Eyyub b. Musa, *Külliyat*, thk. Ahmed Derviş ve Muhammed Mısıri, (b.y. 1975), 3/93.

¹²⁴ Durusoy Ali, *DİA*, 25. Cilt, 525; Bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyas>

¹²⁵ Apaydın H. Yunus, *DİA*, 25. Cilt, 530.

¹²⁶ Tüccar Zülfikar, *DİA*, 25.Cilt, 540.

¹²⁷ Şimşek Şahin, *Arap Gramerinde Terim Sorunu, Cümle-Kelâm Örneği*, (Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:12, Yıl: 2018/2), 273-300.

felsefeden de etkilenen ve akli önceleyen Mu'tezile ekolü dilcileri etkin bir rol almıştır. Hicri ikinci yüzyılın yarısına kadar felsefe ve kelâmın, terim üretme veya yöntem açısından dilde etkinliği tam görünmese de hicri dördüncü yüzyıla gelindiğinde ise özellikle -Kur'an'ın bazı ayetleri ile ilgili yorumlarda- bu etki hissedilmektedir. Kur'an'ın farklı kıraatlerde okunabilen ayetleri de bu tartışmaya zemin yapılmıştır. Dilin kendi dinamiği içinde farklı şekilde okunup, farklı anlamlara gelebilen kelime ve harfler konusunda Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasındaki görüş ayrılıklarının, esasen mezhepsel veya teolojik anlayışların farklılarından geldiği açıktır. Dilin anlama delaleti (isim-müsemma, hakikat-mecaz, üslup, kıyas ve ta'lil vb.) alanlarda dil ve gramere akaid temelli bazı müdahaleler olmuştur. Dilin kendi doğallığından ziyade, benimsenen ilkelerin esas alınarak farklı yorumlarla bu müdahalenin yapıldığı görülmektedir.

Varlıklar ile kelimeler arasında bir ilişki kurarak, dildeki kelimeleri sınıflandırma (vacip-caiz-imbkânsız) ve kelimenin etki derecesi ile kelimeyi kategorize etme gibi daha çok kelâmî veya felsefî müdahalelerin nahve etkisine dil ve gramer kitaplarında rastlanmaktadır. Dildeki kelimenin hakikat-mecaz olması gibi nedenlerle farklı anlaşılabilen bazı kelime ve terimlerin tam olarak neyi ifade ettiği konusunda kelâm ve felsefe etkisiyle bazı inanç odaklı tartışma ve görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu bağlamda özellikle dil konusunda etkin olan Mu'tezile ekolu dilcileri, mezhepsel anlayışlarını dil alanına taşıyarak, nahiv tartışmalarını Kur'an te'vili ekseninde yapmıştır. Örneğin; Şer veya kötülüğün yaratıcısının Allah olmadığı, insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğu, Allah'ın sıfatlarının Zat'ının kendisi olduğu vb. inanışların, dil alanına da taşınarak ispata çalışılması dil ve gramere yapılan bir teolojik yorum olarak görmek gerekir. Nahvi kuralların belirlenmesi için temel alınan referanslarda da mezhepsel anlayışların etkisi azımsanmayacak derecedir. Bu bağlamda Basra ve Kûfe dil ekolleri arasında semâ ve kıyasa farklı yaklaşımları görmek mümkündür.

Bu bağlamda akıl ve mantık eksensiz olarak örneğin şaz veya haber-i vahidi nazara alınmasında, benimsenen düşünce yapısının etkili olduğunu görmekteyiz. Örneğin kelâm ve hadis gibi bazı ilimlerde, dinde delil olması açısından gelen *haber* veya rivayetin şekil ve içeriği ile doğruluğu için bazı şartlar konulduğu görülmektedir. Bu bağlamda dilciler de bundan etkilenerek semâ yolu ile nakledilen sözün delil olması için bazı şartları koymuştur. İlk dilciler dilde referans olarak Araptan işittikleri ile yetinirken, özellikle hicri üçüncü yüzyıldan sonraki dilciler, nahiv kuralları koyma veya dilde istişhad için daha çok mantık ve kıyası kullanmıştır.

Mezhepleşmenin etkisiyle farklı düşünce akımları oluşmuş ve bazen benimsenen ilkelerin doğruluğunu ispat adına -esasen farklı lehçelerle inzal olan- Kur'an'ın bazı ayetleri teolojik dil yorumlamalarına uğramıştır. Özellikle kelâm ve felsefede etkin olan Mu'tezile dilcilerinin mezhepsel takıntılarla bu alanı fazla kullandıkları görülmektedir. Arapçada değişik şekillerde kullanımı olan edat veya harflerin esasen farklı şekillerde algılanabilen manaları üzerinde bu tartışmaların odaklandığı görülmektedir. Allah'ın kelimeleri olan Kur'an'ın işaret ettiği mana çeşitliğinin kabul edilmesi doğal olmakla beraber, sadece mezhepsel takıntılar ve zoraki yorumlamalarla dil ve gramerin esaslarına yapılan bu tür müdahalelerin olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abbas, Hasan. *Basra ve Kûfe Ekollerinin Metot Konusundaki İhtilafı*, çev. Hasan Soyupek, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2008/1, Sayı: 20, 2008.

Abi'l İzzi, Hanefî. *Şerhü tehavi fi akideti selef*, thk. Muhammed Şakir, Kâhire: Dâru't Tûrâs, 1370.

Adîme, Abdulhalik. *Dîrasetu Uslûbi'l Kur'an*, Matbaatu Hasan, 1981.

- Ammare, Muhammed. *Resâilü'l adl ve tevhîd*, Beyrut:Dâru'ş Şurûk,1984.
- Bulğen, Mehmet. *Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü*, Nazariyat 5/1, 2019.
- Çağlayan, Harun. *Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi*, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 18/58, 2014.
- Dayf, Şevkî. *el-Medarisü'n Nahviye*, Kâhire: 1968.
- Ebû Hayyân, el-Endelüsî. *Bahru'l Muhît*, Dâru'l Fikr, 2. Baskı, 1983.
- Ebû Kasım b. Said, el-Farukî.*Tefsiru'l mesâilil müşkileti fi evveli muktadab*, Ma'hadî'l Muhtutati'l Arabiyye, ts.
- Ebû'l Beka, Eyyub b. Musa. *Külliyat*, thk. Ahmed Derviş ve Muhammed Mısri,1975.
- Esterâbâdî, Radyüüddin. *Şerhü kâfiyet'i İbn Hâcib*, Şeriketü Safiyetü'l Osmâniyye Matbaası, 1210.
- Gündüzöz, Soner. *Arapçanın Söz Varlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- İbn Cinnî. *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccar, Matbaatü Sâlise, 1988.
- İbn Cinnî. *el-Muhteseb fi tebyîn ve vücuh şevaizi'l kiraat ve idahu anha*, thk. Ali Necdi Nasıf vd., Kâhire: Meclisu A'la Li Şuûni'l İslâmiyye, 1386.
- İbn Fûrek. *Mücerredü Maqâlâti'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Kahire: Mektebetü Sekafeti Diniyye, 2005
- İbn Halavey. *İ'rabu selâsine sûre fi'l Kur'an'il Kerîm*, Dâru'l Kutubi'l Mısriyye, 1360.
- İbn Halavey. *Muhtasar fi şevâzi'l Kur'an*, Kâhire: Mektebetü Mütenebbi,1933.
- İbn Hişâm. *Muğni lebib*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Matbaatu Muhammed Ali Sâbih, ts.
- İbn Hişâm. *Şerhü katrü'n nedâ ve bellü's sedâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Beyrut: Dâru't Tela'i, 1440.
- İbn Teymiye. *el-İman*, Muhammed Nasuriddin El Bânî, Amman: Mektebetü'l İslâmi, 1996.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Beka. *Şerhü'l Mufasssal*, Kâhire: Mektebetü Mütenebbi, ts.
- İmam Cüveynî. *El İrşad ila kavat'il edille fi'l usûli'l i'tikad*, thk. Muhammed Musa vd. Mektebü Hancî,1950.
- Kādî Abdülcebbâr. *Fî Ebvâbi't Tevhîd ve'l Adl*, Kâhire: Müessesetü Mısriyye, ts.
- Kādî Abdülcebbâr. *Müteşâbihü'l Kur'an*, thk. Adnan Mahmud Zerzûr, Kâhire: Dâru't Türâs, 1966.
- Kādî Abdülcebbâr. *el Muğni fi ebvab-i tevhid ve'l adl*, thk. Tefvik Tavîl vd. ts.
- Kâmil, Fuâd. *Mevsua'tü'l felsefiyeti'l muhtasara*, Mektebetü Encilû Mısriyye, 1963.
- Koçyiğit,Talat. *Mu'tezilede Akılcılık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16. Cilt 1968.
- Kurtubî, İbn Madâ. *Kitab-ı red ale'n nuhat*, thk. Şevki Dayf, Kâhire: Dâru'l Fikri'l Arabî,1947.
- Mahzumî, Mehdi. *Medresetü Kûfe ve menhecüha fi dirâset lüga ve'n nahv*, 3. Baskı, Beyrut: Dâru Raîdî'l Arabî, 1976.

Mehmet Emin ARPACIK

Medkûr, İbrahim. *Arap Grameri ve Aristo Mantığı*, çev. Bünyamin Aydın ve Yunus Emre Akbay, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 32, 2014.

Mekki b. Talib el Kaysî. *Müşkili'l i'rabu'l Kur'an*, thk. Yasin Muhammed Suveysi, Dimeşk: Dârü'l Me'mun, ts.

Muhammed Şeyh, Alyu Muhammed. *Menhecü lugaviyyeti fi takriri-i akide*, Riyad: Mektebetü Dârü'l Minhac, ts.

Mustafa, Ahmed Abdu'l Alîm. *Eserü'l akideti ve'l ilmi'l kelam fi'nahvi'l arabiiyyeti*, Kahire: Dârü'l Basaîr, ts.

Nasuriddîn, Ahmed b. Muhammed. *El İntisâf fi mâ tadammenuhû el keşşaf mine'l i'tizâl*, Dârü'l Fikr, 1977.

Râzî, Fahreddîn. *Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, (Ankara:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:140, ts.

Sabahî, İbrahim Salih. *Dirasetu fi fikhi luğa*, Beyrut: Dârü'l İlmi Li'l Melayîn, 1960.

Sâliba, Cemîl. *Mu'cemü'l felsefî*, Beyrut: Dârü'l Kutubi'l Benânî, 1976.

Sibeveyhi. *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Harun, Kâhire: El Hey'etü'l Mısriyyetü'l Amme, 1977.

Subhî, Ahmed Mahmud. *Fî ilmi'l kelâm I. Mu'tezile*, Beyrut: Dârü'l Naħda El Arabiyye, 1985.

Suyûtî, Celâleddîn. *el-Eşya ve' nezair fi'n nahv*, Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 1984.

Suyûtî, Celâleddîn. *El İkturah fi ilmi'l usûli'n nahv*, thk. Ahmed Muhammed Kasım, Kâhire: 1976.

Şehristânî. *Milel ve Nihal*, thk. Abdulaziz Muhammed Vekîl, Beyrut: Dârü'l Fikr, ts.

Şimşek, Şahin. *Arap Gramerinde Terim Sorunu, Cümle-Kelâm Örneği*, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:12, 2018.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *El Keşşaf*, Darü'l Fikr, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Mufassal fi ulûmi'l arabiyye*, Beyrut: Dârü'l Cîl, ts.

Heidegger Felsefesinde Celp Eden Vicdan¹

İdris Kılıç²

Öz

Çalışmamızda Heidegger'in ontolojik olarak ele aldığı vicdanın Dasein için nasıl mümkünlik alanı olduğunu izah etmeye çalıştık. Heidegger, kendinden önceki düşünürlerden ayrılarak ahlak temelli bir vicdan analizi yerine ontolojik bir perspektifle onu ele almaya çalışmıştır. Ona göre fırlatılmışlık içerisinde dünyaya fırlatılan Dasein hissettiği kaygı ve belirsizlik nedeniyle herkes-benliğine sığınırken kendi sahih olanaklarını kapatmaktadır. Vicdan, Dasein'ın kapattığı varlık olanaklarına dönüşünün yegâne anahtarıdır. Herkes-benliğine kapılan Dasein'a celp etmek suretiyle çağrıda bulunan vicdan, Dasein'ı kendi suçlu/borçlu olmağına öne doğru davet eder. Yapılan çağrı sahih bir sessizlikten beslenerek Dasein'ın tekinsizliğinden gelmektedir ve kendisi hakkındadır. Suçlu/borçlu olma Dasein'ın eksikliği ve tamamlanmamışlığı olarak anlaşılmalıdır. Çağrıya kulak veren Dasein herkes-benliğine sığınarak kapattığı varlık olanaklarını açmak için kendi seçimlerine şans tanımaktadır. Vicdan Dasein'ı öne çağırduğunda onu durum fenomeninin içerisinde çağırarak fiili olarak olanaklı olan imkânları öncelemesini sağlar. Dasein kapalılığı-açma-kararlılığı sayesinde kapattığı varlık minvallerini açımlayarak herkes-benliğinden kendi olanaklarına geri dönebilmektedir. Çalışmamızda Heidegger'in kendi vicdan düşüncesine ontik vicdan perspektifinden yapılabılır gördüğü dört itirazı da irdeledik.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, ontolojik, vicdan, çağrı, olanak.

¹ **Atıf/Citation©:** Kılıç, İ. Heidegger Felsefesinde Celp Eden Vicdan, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 2022/7 (1), 54-71.

² MEB, Prof. Dr. Aziz Sancar Bilim ve Sanat Merkezi, idriss.klc@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8480-035X

Geliş/Received: 14 Haziran 2022, **Kabul/Accepted:** 25 Temmuz 2022

The Summoning Conscience in Heidegger's Philosophy

Abstract

In our study, we tried to explain how conscience, which Heidegger treats ontologically, is a field of possibility for Dasein. Heidegger, differing from the thinkers before him, tried to deal with it with an ontological perspective instead of an ethical-based analysis of conscience. According to him, Dasein, thrown into the world in thrownness, closes its authentic possibilities while taking shelter in everyone-self due to the anxiety and uncertainty it feels. Conscience is the only key to Dasein's return to the possibilities of being closed. By summoning Dasein into its all-self, conscience invites Dasein forward to its guilt/indebtedness. The call made comes from the uncanny of Dasein, fed by authentic silence, and is about itself. Guilt/indebtedness should be understood as the lack and incompleteness of Dasein. Dasein, who listens to the call, gives a chance to its own choices to open the possibilities of being that it has closed by taking shelter in the self-everyone. When conscience calls Dasein forward, it invites it into the phenomenon of the situation, enabling it to prioritize the possibilities that are possible. Thanks to Dasein's closure-opening-determination, everyone can return to their own possibilities by revealing the modes of being that they have closed. In our study, we examined four objections to Heidegger's thought of conscience, which he saw as feasible from the perspective of ontic conscience.

Keywords: Heidegger, ontological, conscience, call, possibility.

GİRİŞ

Bu çalışmada Heidegger açısından vicdan kavramının ne anlama geldiğini ve onun Dasein için sığındığı herkes-benliğinden kurtulup kendine dönüş için nasıl bir çıkış yolu sunduğunu görünür kılmaya çalışacağız. Heidegger düşüncesinde ahlaktan ziyade ontolojik bir çabayla ele alınan vicdanın kendisinden önceki dönemlerde yapılan vicdan tefsirlerinden nasıl ayrıştığını ve onlardan farklı olarak nasıl ele alındığını ortaya koyacağız. Ontolojik vicdanın celp edici biçimde Dasein'ı suçlu-borçlu olmaya davetini ve kendi sahil olanaklarına dönme adına nasıl imkân sunduğunu irdeleyeceğiz. Metnin sonuna doğru Heidegger'in kendi vicdan tarifine yapılabılır gördüğü dört eleştiriyi ve bunlara cevabını onun bakış açısıyla ele alacağız. Heidegger'in ontolojik bir perspektifle ele aldığı vicdanın, Dasein'ın kendi sahil olanaklarına dönmesinin yegâne yolu olması ve bunun aydınlatılması gerekliliği çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Zira vicdan Dasein'ın mümkünlik alanını genişletebilme olanağı sağlamaktadır. Ayrıca genel olarak ahlak, akıl, değer ve Tanrı gibi unsurlarla izah edilip varsayılan vicdanın Heidegger'in ontolojik perspektifle sessizlikten gelen çağrı olarak tarifinin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Vicdan sözcüğünün kökeni dair geçmişe doğru yapılacak bir kavramsal kazıda, örneğin Antik Yunan döneminde, Euripides'in *Orestes* dramasındaki "synesis" kavramını görmek mümkündür. Vicdanın İngilizce karşılığı olan conscience kelimesinin de Antik Yunan'daki idesis kelimesinden türetildiği yaygın kanı olarak kabul edilmektedir (Çelik, 2018: 78). Sorabji, kelimenin Yunan ve Latincedeki anlamları sonucunda bilgi ile yapılan paylaşım ve bireyin bilgisi ile kendisini paylaşmak anlamında kullanıldığını ileri sürmektedir (Sorabji, 2014: 10). Vicdan kavramının farklı dönemlerde farklı isimlerle kullanıldığı göz önüne alındığında aslında hemen her dönemde vicdanla ilişkili veya onun yerini tutabilen bazı söylemleri görmek mümkündür. Örneğin Platon ve Aristoteles'in kullandığı ve doğru tavrın kaynağı olarak başvurduğu orthos logos (doğru akıl), vicdan kavramıyla eşdeğer düşünülmektedir. İslam düşüncesinde vicdan ve türevleri iki alanda kullanılmıştır. İlki tasavvuf metinlerinde geçen anlamıyla müşahededir. İkincisi ise kelim ve mantık metinlerinde kişinin kendisinin içinde bulunduğu durumları bildirmedi (Türker, 2018: 3). Ortaçağ Hristiyan düşüncesinde vicdan Tanrı'dan gelen bir ses olarak yorumlanmıştır (Cengiz, 2018: 107). Aydınlanma Döneminde Kant vicdanı, ödev yasa ve görevle ilişkili olarak birey için kendisiyle hesaplaştığı iç mahkeme olarak tasvir etmiştir. Vicdanın yanılmaz olduğunu ileri süren Kant'ın görüşüne Fichte ve Hegel de katılmıştır. Nietzsche suç ve görev kavramlarının vicdan ile ahlaksallaştırıldığını ifade ederek vicdan ve kara vicdan ayrımı yapmaktadır. Kara vicdanın kökeni için, bireyin dışarıya boşaltılmayan içgüdülerinin içeri dönerek insana karşı olması şeklinde bir tarih ortaya koymuştur (Nietzsche, 2020: 100).

Heidegger kendisinden önceki düşünürlerden farklı bir şekilde vicdana yaklaşmış ve ontolojik olarak onu tahlil etmeye girişmiştir. Vicdan herkes-benliğine sığınarak gayri sahilliğe bulaşan Dasein'ın kapattığı varlık imkânlarını açılama aracıdır. Bu nedenle vicdan, Dasein'ı herkes-benliğinden kendine getirebilendir. Heidegger'in vicdan düşüncesi bu yönleriyle ontik olandan ayrılmaktadır. Heidegger'in vicdan düşüncesi üzerine yapılan çalışmalarda genellikle Dasein çözümlemeleri bağlamında tahliller yapıldığını görmekteyiz.³ Ayrıca kaygı, ölüm ve özgürlük gibi fenomenlerle ilişkili çalışmalara ek olarak Kant ve Levinas gibi düşünürler bağlamında karşılaştırma esasıyla yapılan çalışmalar da mevcuttur.⁴ Bizim çalışmamız yapılan çalışmalarla yer yer benzerlikler barındırır da onlardan farklı olarak vicdan kavramının Heidegger

³ Rebecca Kukla, The Ontology and Temporality of Conscience, *Continental Philosophy Review*, Issue, 35, s. 1-34, 2002; Çiğdem Yıldızdöken, Heidegger'de Dasein'in Varlığının Zamansal Serimlenişi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi SBE, Felsefe Bölümü, Bursa, 2017; Öykü H. Ergül, Heidegger'in Varoluşçu Ontolojisi, *Kaygı-Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Sayı 2, s. 68-72, 2003.

⁴ Umud Eldem, Heidegger ve Kant'ta Vicdan Kavramı Üzerine, *Felsefi Düşün Dergisi*, Sayı: 8, s. 178-202, 2017; Hakan Poyraz, Etikten Önce, *Kutadgubilig Dergisi*, Sayı 30, s.301-316, 2016.

ile birlikte nasıl bir kırılmaya uğradığını, çağrının Dasein'ı celp etmesini, suçlu/borçlu olmaya davetini ve vicdanın Dasein için nasıl mümkünlik alanı olduğunu ortaya koymasındır. Çizdiğimiz çerçeveye uygun olarak çalışmamızı dört başlıkta takdim edeceğiz: İlk olarak Heidegger açısından ontik ve ontolojik vicdan ayrımını yapacağız. Daha sonra vicdanın çağrısını, nasıl işlediğini, Dasein'ı celp etmesini irdelleyeceğiz. Üçüncü kısımda çağrının Dasein'ı suçlu/borçlu olmaya davetini, son bölümde de vicdanın kapalılığı açma meselesini nasıl sağladığına bakacağız. Çalışmamızda Heidegger'in *Varlık ve Zaman* eseri başta olmak üzere onun vicdan konusuyla ilişkili gördüğümüz çalışmalardan yararlanacağız.

Heidegger, vicdanı tahlil ederken çeşitli kavramlar kullanmaktadır. Bunların izah edilmesi gerekir. Bu kavramlardan ilki Heidegger'in Dasein'ıdır. Heidegger varlığın izah edilmesinde bilinen olarak hep "sein"ın esas alındığını yani varlığın varsayıldığını oysa ontolojik olarak kendisinden hareketle onu izah etmek gerektiğini düşünmektedir. İkinci bir kavram ise herkes-benliği, başkaları olarak Dasein'ın sığındığı kamusalıktır. Kapalılığı açma kararlılığı ise Dasein'ın herkes-benliğine sığınırken kaçtığı varlık olanaklarını açımlayabilme gücüdür. Öne koşma ise Dasein'ın ölüme doğru olması olarak tanıklık edilen var oluşa dair var olabilirlik modusudur. Dasein, vicdanın çağrısı ile geriye yani varlık olanaklarına; öne koşarak da imkânlarını genişletmeye çalışır. Çalışmamızda herkes-benliğine sığınarak gayri sahilliğe bulaşan Dasein'ın vicdan ile nasıl kendine dönebileceğini ve kendi zati olanaklarına dönüş yapabileceğinin izlerini arayacağız.

Ontik ve Ontolojik Vicdan

Ontik olanın anlaşılabilmesi için Heidegger'in çoğu zaman açık bazen örtük olarak fikirlerine karşı çıktığı Kant'ı ele almamız işimizi kolaylaştırabilir. Kant'a göre öznenin eylemlerinin belirlenme sebebi, geçmiş zaman içerisinde ve onun gücünün dışında kalır. Buna göre kendi kendisinin bilincinde olan özne, zaman koşulları altında bulunmaması bakımından kendi varoluşuna baktığında kendisini, sadece aklın aracılığıyla koyduğu yasalarla belirlenebilir görür (Kant, 2016: 107). Bu nedenle öznenin her istemesinden önce gelen bir şey yoktur. Öznenin gerçekleştirdiği her eylemi aslında ona sonuç olarak görünmektedir. Çünkü hiçbir zaman özneye numen olarak nedenselliği belirleme nedeni görünmeyecektir (Kant, 2016: 107). Dolayısıyla özne yaptığı her eylemde aslında bunu yapmayabilirdim veya bunu seçmeyebilirdim sonucuyla karşı karşıya kalır. Zira eylemin karar verilme süreçleri bütün geçmişleriyle birlikte öznenin karakterine yüklenir. Ayrıca bu fenomenlerin nedenselliği de karaktere yüklenmektedir.

Vicdan denilen şey Kant'a göre burada devreye girer. Hatırlanmayan bir yasa nedeniyle veya istenilmeden yapılan her eylemde özne her ne kadar kaçmak istese de bir hesaplaşmaya maruz kalır. Kant'ın düşüncesinde eylemler sadece ödev yasasına uygun yapıldığında ancak ahlaksal değer taşımaktadır (Kant, 2015: 13). Buna göre birey yapmış olduğu eylemin sonucunda duyduğu rahatsızlık veya huzursuzluk neticesinde kendisini temize çıkarmak isterken her türlü yola başvurur. Fakat Kant'ın deyişiyle savunmasını yapan avukat, içindeki davacıyı bir türlü susturamamaktadır (Kant, 2016: 107). Özne yapılan eylemin kendi hür iradesiyle yapıldığını kendisine kanıtlamaya çalışsa bile bu süreçten kurtulamaz. İşte Kant'a göre bireyin geçmişte yaptığı bir hatadan veya şeyden pişmanlık duymasının sebebi budur. Bu eylem her hatırlandığında aynı süreç işler ve özne kendi hatasıyla yeniden yüzleşir.

İnsanı hatalarıyla sürekli yüz yüze getiren bu vicdanı susturmanın yolu yoktur. Acı vericidir ve bu acı ahlak temellidir. Geçmişte olan eylemi değiştirme imkânı olmadığı gibi bunu ortadan kaldırmak da mümkün değildir. Kant acı verici pişmanlığın meşru olduğunu ima eder. Ona göre ahlak yasası söz konusu olduğunda akıl, farkı göz önüne almaz ve yapılan eylemin özneye ait olup olmadığını soruşturur (Kant, 2016: 108). Aklın yargısı eylemin özneye ait olmasını belirlemez. Vicdan ise bir iç ses olarak eylemin ahlak yasasına göre değerlendirilmesini yapar. Kant'a göre vicdan ahlak yasasına uygun olarak bireyin kendini uydurmasını sağlayan içgüdüdür (Kant, 2003:

143). Vicdanın kaynağı da bu nedenle ahlak yasasıdır. Birey doğru olan şeyin dolaylı olarak farkındadır (Eldem, 2017: 184). Buna göre bu farkındalığı sağlayan vicdandır. Bireyin pişmanlık duyup acı çekmesi için her şeyden önce ahlak yasasına göre iyi ve erdemli kişi olması gerekir. Zira ancak bu şekilde birey için vicdan ve pişmanlıktan söz edilebilir ya da birey acı hissedebilir. Nitekim ahlak yasasına göre iyi olmayan birisi bu pişmanlığı ve acıyı hissetmeyecektir. Bu yönüyle bakıldığında ahlak yasası ve ona bağlı olarak ödev kavramının birey için vicdandan önce geldiğini fark etmemiz gerekir (Kılıç, 2015: 96).

Vicdan, yapılan eylemin şimdi veya geçmişte yapıldığına bakmaksızın onu ahlak yasasına bağlayarak insanların önüne pişmanlık ve acı verici olarak çıkartabilir. Fakat vicdan, öznenin iradesini doğrudan belirlemediği için insanın ahlaklı olmasını varsayar ama sonucunu garanti etmez. Buna göre vicdan ahlaki durumlarda girilen muhasebeye etki eder ama sonucu kendisi belirlemez. Birey, vicdanı gözeterek eylemlerinde onu referans aldığı anda ahlaklı olmaya yakınlaşmış olur (Eldem, 2017: 184). Dolayısıyla vicdan, bireyi ahlaki eylem konusunda uyarır ona yön tayin eder. Kant'ın düşüncesinde yargılamayı yapan akıldır. Vicdan ise bir araç olarak bireyin cezalandırılmasını mümkün kılandır (Eldem, 2017: 185). Vicdan bireye eylemiyle ilgili samimi yargıyı bildirir. Onun sesine kulak vermek ya da görmezden gelmek yine bireyin seçimidir. Bu nedenle geçmişte yaşanan olay her hatırlandığında süreç kendini yeniden yineleyebilmektedir. Vicdan ve onun soruşturmasının neticesindeki pişmanlık aynı zamanda bir ahlaklılığa da işaret etmektedir. Bu ahlak sayesinde birey evrensel sistemin parçası haline gelmektedir. Bireyin hareketinin saf ve temiz olarak değerlendirilebilmesi için arka planda mutlaka bilen bir vicdan ve ahlak yasasına inanma olmak durumundadır (Heimsoeth, 1986: 149).

Kant'ta ahlak yasası ve ödevle ilişkili olan vicdanın aksine Heidegger'de vicdan Tanrı'nın insandaki tezahürü olarak iç ses veya hesaplaşmanın ötesindedir. Heidegger açısından vicdanın ahlak ile ilişkilendirilen kısmı reddettiğini söyleyemeyiz. Bunu hergünkü vicdan veya herkes-benliği olarak görebiliriz. Yani Dasein kendi sahil olanakları yerine başkalarının benliğine sığındığında ve ona göre yaşam sürdüğünde, bu pekâlâ vicdan olarak anlaşılabilir (Yıldız, 2015: 26). Bu bağlamda hergünkü vicdan Dasein için belirsizlikten kaçınma olarak güven vericidir. Çünkü Dasein'in kaygı duyduğu belirsizlikleri ortadan kaldırır. Ayrıca bireyin neyi yapıp neleri yapmaması gerektiğini de bildirir (Yıldızdöken, 2017: 323). Vicdanın hergünkü yapıp etmelerimizle ilgilenmesini Heidegger açısından ontik vicdan olarak nitelendirebiliriz. Burada konuşan ve ahlaki olarak eylemleri yargılayan bir vicdan söz konusudur. Oysa Heidegger'in sahil gördüğü ontik olandan ziyade ontolojik vicdandır. Zira Dasein'in kendi vicdanı ontik olandan daha fazlasıdır. Kant'ta tekil durumlara yönelip zamansallık, özne ve ahlaka dair varsayılan ontik vicdanının aksine Heidegger'in ontolojik vicdanı Dasein'in terkininin tamamına dairedir (Eldem, 2017: 194-195). Buna göre vicdan Dasein için tanık ve mümkünlik alanı olarak görülmektedir. Heidegger, Dasein'in öyle bir sahil var olabirliğini arıyoruz ki, o sayede Dasein kendi varoluşuna dair olanaklarına tanıklık etsin der. İhtiyaç duyulan tanık, Dasein için sahil var olabirliğin olanaklarını ortaya koyacağı için doğal olarak köklerini de Dasein'da bulması gerekmektedir (Heidegger, 2018: 399).

Dasein kendi olanaklarının tanıklığına ancak kendisinde bulunan bir tanık aracılığıyla şahitlik edebilmektedir. Fenomenolojik bir tavrı tasvir edilen bu tanığın, Dasein'da var olduğunu ondan hareketle ispat etmesi gerekmektedir. Dasein, varlık imkânlarına kendinden hareketle erişen olduğu için bu potansiyele sahiptir. Fakat Heidegger'e göre "Dasein kimdir?" denildiğinde çoğunlukla cevap ben-kendim değil, herkes-benliğidir (Heidegger, 2018: 399-400). Çünkü Dasein fırlatılmışlık içerisinde bulunduğu Dünya'da kaygı ve belirsizlik nedeniyle kendi olanaklarını tecrübe edip olanaklarını genişletmek yerine belirsizliği ortadan kaldırıp belirli hâle getirmek için herkes-benliğine sığınır. Bu durum Dasein için kendi sahil olanaklarını kapatmadır. Belirsizlikten kaçınmak için kendisinde var olan potansiyelden kaçınmadır. Dasein herkes-benliğine sığınmıştır ve herkes-benliği içerisinde kaybolmuştur.

Kaybolan Dasein kendi varoluş sahilliği yerine gayri sahilliğe bulaşmıştır. Dünya içerisinde var olmanın gerektirdiği kurallar, ödevler ve ölçütlerle ilgili peşinen bir hükme varmıştır (Heidegger, 2018: 400). Dasein'in özünde bulunan imkânları ve seçme işi belirsizlikten kaçınma adına başkalarına devredilmiştir. Dolayısıyla seçimi kimin yaptığı hatta tam olarak bir seçim yapıp yapılmadığı da belli değildir. Hatta Dasein böyle bir seçme işinin varlığından bile habersizdir. Çünkü Dasein'in sırtından yük olarak alınan bu vecibeler ondan gizlenmektedir. Böyle bir durumda olan Dasein, Heidegger'e göre ancak başkalarından kendine geri gelmek suretiyle kurtulabilir ve sığındığı herkes-benliğinden sıyrılabilir. Dasein'i herkes-benliğinden kurtaran ve onun kendisine dönmeye sağlayan tanık, vicdandır. Dasein, vicdan sayesinde sığındığı herkes-benliğinden kendisine gelerek seçme ve varlık olanaklarına kavuşabilir. Kendine geri gelme sahip olunan seçim işinin yinelenmesi ve seçimin yapılmasıyla mümkündür. Dasein, seçimi tercih ettiğinde aslında kendi sahil var olabilirliğine olanak tanımış olur (Poyraz, 2016: 311). Seçim sayesinde Dasein kendi kararını verdiği için kendi olmağını harekete geçirmiş olmaktadır.

Heidegger'e göre vicdan Dasein'in kendi varlık olanaklarına tanıklık etmesine imkân yaratır. Vicdan, Dasein'in kendi olanaklı sahilliğini ona gösteren tanıktır. Heidegger, daha önce vicdana yüklenen anlam veya ona biçilen tanımların doğru olmadığını iddia eder. Tıpkı Dasein'in ontolojik olarak kendisinden hareketle ortaya konulması gibi aynı şey vicdan için de yapılmalıdır. Çünkü daha önceki tanımlamalar onu açıklayamamaktadır. Buna göre vicdanın psikolojik tasnifi ve betimlenmesi ne derece yanlış ise onun teolojik yorumları veya Tanrı'nın idrak edilmesi için ispat aracı olarak görülmesi de yanlıştır (Heidegger, 2018: 401). Heidegger'e göre vicdan ne abartılmalı ne de sınırlandırılmalıdır. O mevcut olan veya hazır olan da değildir. Yani daha önce açıklanması hususunda yardıma çağrılan Tanrı ve Tanrı'nın ispat gereci olması veya onun evrensel olarak herkeste benzer şekilde olduğunu dile getiren açıklamalar vicdan için yeterli değildir. Çünkü vicdan mevcut ve sürekli hazır bir şekilde bulunan olgu değildir (Heidegger, 2018: 401). Bilakis vicdanın olgusalılığı ve sesinin haklılığı için yapılan tümevarımsal empirik kanıtlar, onun ontolojik olarak varlığını tahrif etmektedir (Heidegger, 2018: 402). Bu nedenle Heidegger, vicdanın kanıt ve karşıt kanıtlarla izah edilmeyeceğini ifade eder. Ona göre vicdanın evrensel, Tanrısal veya tespit edilemediğine dair kanıtlar aslında bir noktada onun var olanlardan (ontik olanlardan) farklı olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla vicdanın dünya içinde var olanlardan farklı olması ona ontolojik bir izah gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Vicdan ontolojik bir yapıya sahip olarak Dasein'in bir şeyleri anlamasını sağlar. Bunun için de şeyleri Dasein için açılar. Açıklamayla kastedilen asli hakikat olarak var olanın kendini serimlemesidir. Buna göre tıpkı matruşka bebeklerin açılması türünden her seferinde yeni bir serimleme imkânı olarak anlaşılmalıdır (Yıldızdöken, 2017: 302). Heidegger'e göre Dasein denilen var olan, kendi şuradalığı olarak var olabilme imkânına açıklanmışlık sayesinde erişir (Heidegger, 2018: 403). Şurada olmanın iki tesis edici momenti bir hâl içinde bulunma ve anlamadır. Bir hâl içinde ile kastedilen Dasein'in duygu durumu ve ruh hâlidir. Bir hâl içinde var olmada açıklanan şey esasında şu-olmaktır ya da Dünya içinde var olmaktır. Bir hâl içinde Dasein sürekli olarak kendi kendisiyle karşı karşıya gelir ve bunun neticesinde kendini peşinen bulmuş olur (Heidegger, 2018: 213). Fakat bu bulma alelade bir bulma değildir. Daha ziyade kaçıştan doğan bir bulmadır. Tıpkı Dasein'in belirsizlik ve kaygı nedeniyle herkes-benliğine sığınmasıyla benzerdir. Hatta neredeyse aynıdır. Bir hâl içinde bulma olarak duygu durumu bakışla değil yüzünü dönme veya yüzünü çevirmeyle açıklanır. Dasein kendine yük olan şeylere yüz dönmezken, üstüne yük yüklemeyen ve üzerindeki şeyleri hafifleten şeylerden olabildiğince az şekilde yüzünü çevirmektedir. Bu ruhsal durumlar önceden mevcut değildir. Dolayısıyla bir hâl içinde bulunma dönüp bakıcı ve geriye dönücü kavrama sahip değildir. Yaşantıların söz konusu olması zaten şuradalığın açıklanmış olmasından ileri gelir (Heidegger, 2018: 214).

Heidegger'e göre keyifsizlik bunun güzel bir örneğidir. Buna göre Dasein bu duygu durumunda kendine karşı körleşir ve ilgilendiği Dünya perdelenir (Heidegger, 2018: 215). Dasein bu sayede Dünya'ya teslim olarak gafil avlanır. Onun keyifsizlikte gafil avlanmasının sebebi bir hal içinde bulunmayla ilgili yetersiz refleksiyona sahip olması ve teslimiyettir. Şuradalığın ikinci tesis edici momenti anlama da duygu durumuyla olur (Heidegger, 2018: 224). Anlama, Dasein'in kendi var olabilmesini anlamasının yoludur. Zira anlama tasarım karakterine sahiptir ve bu sayede Dasein kendi imkânlarını tasarımlar ve onları yorumlayarak kendine mal eder. Dasein sayesinde anlama, anlam kazanır. Çünkü daha önce anlaşılmalı olanlar Dasein sayesinde anlama bürünür. Vicdan bir hal içinde bulunma olarak Dasein'in kendinden kaçışını ve kendisine yüz çevirmesini tersine çevirme imkânı tanır. Dasein ancak kendisini anlayarak bunu sağlayabilir. Burada vicdan çağrı ile tesis olur ve çağrı esasında sözün modusudur. Bir hal içinde bulunma ve anlama da söz tarafından eşit derecede asli olarak belirlenmiştir (Heidegger, 2018: 210).

Kant'ın düşüncesinde bir üst makam olarak bireyin yaptığı eylemlerle bir hesaplaşması olan ve eylemlerin ödevde uygunluğuna göre değerlendirilen vicdan Heidegger'e göre bireyin kendi olmağını sağlayandır. Buna göre Dünya'ya fırlatılmışlık içerisinde düşen Dasein kaygı ve belirsizlik nedeniyle herkes-benliğine sığınır. Bu durum Dasein için bir kaçıştır. Kendinden kaçıştır. Fakat aynı zamanda bu durum Dasein'in kendi varlık olanaklarını örtük bırakmasıdır. Yani kendi olanaklarını deneyimleme ve olanaklarını geliştirebilmenin göz ardı edilmesidir. İşte Heidegger'e göre bu kaçışın ardından vicdan Dasein'in kendi olmağına geri gelme imkânıdır. Bu imkân kendine geri gelme ve seçimlerini hatırlamadır. Şuradalık olarak bir hal içerisinde anlamayla tesis edilen kaçış ilişkisinden kendine geri gelip tasarımlarını kurma olanağıdır. Dolayısıyla Heidegger'e göre vicdan hergünkü davranışların ölçülüp tartıldığı bir terazi değil, Dasein'in kendi olmağına çağrılıdır. Dasein'a yapılan çağrıdır.

Celp Olarak Çağrı

Herkes-benliğine sığınan Dasein'in kendi olmağına geri gelmesi vicdan ile mümkündür. Vicdan bunu celp edici şekilde yapar. Dasein'a yapılan çağrı onun kendine geri gelmesine olanak tanımaktadır. Çağrı, sözün modusudur. Söz, ontolojik olarak bir hal içinde bulunma ve anlamayla eşit derecede aslidir (Heidegger, 2018: 249). Heidegger'e göre söz, anlaşılmanın dile gelmesidir. Hem söz edileni hem de sözü içerir. Hakiki manada sözün içerisinde susma vardır. Bu susma aslında sözün mümkünlik alanıdır. Susma bir sessizlik değil bilakis nihai bir sessizlikten gelendir (Namlı Türkmen, 2013: 63). Nitekim Heidegger'e göre susabilmek için söyleyecek sözün olması gerekir. Ancak bu durumda suskunluk, lakırdıyı ezip geçer. Vicdan da sözün modusu olarak sessiz haldedir. Çünkü eğer konuşsaydı lakırdının içerisinde yitip gidecekti (Eldem, 2017: 189). Vicdanın sesi, Kant'ın vicdan anlayışı ile Heidegger'in düşüncesinin ayrıldığı temel noktalarından bir tanesiydi. Kant'ta Tanrı'nın yanılmaz iç sesi şeklinde tarif edilen vicdan; Heidegger'de sahih bir varoluşa davet olarak çağrı, sözün suskunluk haliyle benzerlik göstermektedir. Sahihliği sayesinde herkes-benliğine kapılan Dasein'ı harekete geçirebilmektedir.

Çağrının sessizliğe daveti onun Kant'taki gibi bir mahkeme imgesi olmadığını ortaya koyar. Zaten Heidegger'in düşüncesinde vicdanın sesi olarak çağrı hazır olan olgusal bir ses değildir. Çünkü söz, her türlü dile gelen şeyi içermektedir. Bu nedenle her günkü bir ses olarak nitelendirilemez. Daha ziyade Dasein'ı silkeleyen ve onu celp edecek biçimde harekete geçiren bir hâldir (Heidegger, 2018: 405). Çağrı kendinden uzaklaşıp herkes kamusalığına sığınanlardan kendine gelmek isteyeneye isabet eder. Yani çağrı kişinin vicdanını hatırlamasını sağlar. Fakat Dasein'a yapılan çağrıda Dasein'ın yanıtı reddedilemez olduğu kadar belirsizdir. Çünkü çağrının muğlak hedefi olsaydı, en iyi ihtimalde Dasein'ın kendisini fark etmesini sağlardı (Heidegger, 2018: 406). Dasein'a yapılan çağrı onun kendi benliği üzerinedir. Herkes-benliğinin benliğine çağrı yapılıdır (Heidegger, 2018: 407). Dasein'ın çağrının kendisine yapıldığından haberi yoktur. Bu nedenle çağrı

herkesin üzerinden geçip gider. Heidegger'e göre çağrı herkes üzerinden geçip giderken kamusal itibar peşindeki herkesi anlamsızlığa iter (Heidegger, 2018: 407). Bu anlamsızlık neticesinde benlik kendine taşınır. Dolayısıyla herkes-benliğine yapılan çağrı aslında diğerlerini ilgilendirmediği için Dasein'in benliği üzerinedir.

Dasein'a yapılan çağrı Dünya gelişmeleri veya olayları hakkında bir bilgi vermez. Daha önceden tasvir edildiği gibi hesaplaşma için duruşmaya bir celp değildir. Çağrı bizatihi Dasein'ı öne çağırır. Kendi olmaklığına ve ihmal ettiği kendi en zati olanakları için onu öne davet eder. Bu daveti yapan çağrı beyan tarzında her şeyden yoksundur (Kukla, 2002: 8). Çünkü çağrı sözcüklerle dile getirilemez. Sahih sözün içerisinde suskunluğun mümkünlük alanı gibi çağrı da sahihliğini ve mümkünlük olanağını beyandan yoksun olarak sağlamaktadır. Böylece çağrının beyandan yoksunluğu bir eksiklik değil aksine daha fazla imkândır. Sessizliğin ufku olarak daha fazla şey vaat etmektedir. Heidegger çağrılanın sözcüklerle formülden yoksun olması, belirsizlik doğurmadığını tam tersine çağrılanı anlamının bildirim tarzı bir şeye bağlanmaması gerektiğini ifade eder (Heidegger, 2018: 408). Çağrının içeriği belirsiz olabilir fakat çağrının istikameti bellidir. Dasein'ın yorumu yanlış olabilir fakat bu durum çağrıdan kaynaklanmaz. Daha ziyade herkes benliğinde kendinden kaçan Dasein'ın çağrıya kulak verme tarzından ileri gelmektedir. Çağrı Dasein'ın kendi benliği içindeki herkes benliğinden kendine geri gelme davetidir. Bu davet kendi en zati olanaklarına sahih bir davettir (Heidegger, 2018: 409).

Çağrının yaptığı davet, Dasein'ın kendi benliğine dönmesi üzerinedir. Bu durumda akla şu soru gelebilir; peki, çağrıyı yapan kimdir? Daha önce vicdan ile ilgili tasvirlerde mutlaka Tanrı'ya veya bireyin hesaplaştığı bir duruşmaya atıf yapılıyordu. Bir dışsallık veya bireyin kendi dışındaki iradeden destek alması söz konusuydu. Heidegger'in fenomenolojik tavrıyla böyle bir dışsallığa atıf yapmasını bekleyemeyiz. Aynı şekilde ontolojik perspektifle ele alınan vicdanın bu imkânı kendi kendisinde bulması beklenir. Tıpkı Dasein'ın ontolojik olarak tahlil edilmesiyle benzer görülebilir. Nitekim Heidegger'e göre çağrıyı yapan Dasein'dır (Heidegger, 2018: 410). Fakat bu Dasein hergünkü Dasein değildir. Kaygıyla bezenmiş tekinsiz Dasein tarafından çağrı yapılır. Onun kim olduğu dünyasal bakımdan herhangi bir şeyle belirlenemez (Heidegger, 2018: 412). Çünkü Heidegger'in düşüncesinde çağrı planlanan bir şey değildir. Herhangi bir iradi eylem değildir. Böyle bir düşünce doğru da olmayacaktır. Şu ana kadar anlaşıldığı kadarıyla vicdanın çağrısı apansız gelir ve iradeyle ilişkili bir tarafı yoktur. Nitekim çağrının irade ile ilişkili boyutu olsaydı Dasein'ın çağrıyı yanlış yorumlaması veya ıskalması mümkün olmazdı. Çağrı, Dasein'ın tekinsizliğinden gelir (Kukla, 2002: 10). Bu nedenle çağrı Dasein'ın kendisi hakkındadır.

Dasein'ın kendisi hakkındaki çağrısı yanlış yorumlanıp gelen ses yabancı bir güç olarak düşünüldüğünde bu genelde Tanrı olarak tarif edilmiştir. Zira bu sese çoğunlukla ulvi bir anlam biçilerek Tanrı'dan gelen bir işaret veya irade olarak değerlendirilmiştir (Heidegger, 2018: 410). Tam tersi durumlarda ise biyolojik bir açıklamaya gidilmiştir. Yani dışsal bir açıklama olarak Tanrısalılık yerine biyolojiye başvurulmuştur. Heidegger bu şekilde açıklama getirmenin esasında vicdanı yok saydığını ifade etmektedir. Her iki bakış da Heidegger'e göre sorunludur. Çünkü fenomenal bir bakıştan yoksundur. Onlara göre var olan, mevcuttur. Mevcut ise kanıtlanmadığında yoktur (Heidegger, 2018: 411). Bu bakışlarından kurtulma Heidegger'e göre fenomenal bakış fenomenal bakışın egemen kılınması ve vicdanın ontolojik olarak ele alınmasıyla mümkündür. Ancak o zaman çağrıda bulunanın Dasein'ın varlık türünün konstitüsü olduğu anlaşılabilir. Zira fiilen var olan Dasein bir boşluk halinde kendini tasarlamaz (Heidegger, 2018: 411). Dasein Dünya dâhilinde mevcut olarak bulunanlardan özü itibarıyla farklıdır ve bu durum da Dasein veya onunla ilgili şeyler irdelenirken göz önünde bulundurulması gereken hadiselerdir. Dasein fırlatılmış bir şekilde varoluşun içine fırlatılmıştır (Kartal, 2010: 174). Bu sebeple de nasıl var olabilirse o şekilde var olabilmektedir.

Heidegger'e göre Dasein'in var oluş içine fırlatılmışlığı, onu vicdanın çağrısının çağrıda bulunana konumuna getirmektedir. Dünya'ya fırlatılan Dasein esasında fırlatılmışlıktan yani kendinden kaçarak herkes-benliğine sığınmaktaydı. Bu sığınma ve tercih etmeden kaçış her ne kadar Dasein'in varlık imkânlarını kapalı bırakıp onları deneyimlemeden mahrum kalmasına yol açmış olsa da Dasein herkes-benliğine sığındığında belirsizliğin verdiği kaygıdan kurtularak huzura erişir. Bu huzura erişmenin temelinde tekinsizlikten kaçış vardır. Buna göre tekinsizlik kaygı olarak bir hal içinde sahil bir şekilde açığa çıkar ve Dasein'ı dünyanın hiçliğiyle baş başa bırakır. Dasein bu hiçlik karşısında kaygılanır (Heidegger, 2018: 412). Heidegger'e göre hiçlik sadece kaygı içerisinde belirir ve meydana çıkar (Heidegger, 2017: 45). Herkes kamusalığı içerisinde kaybolan ve kendisine yabancılaşan Dasein'a yapılan çağrı Dasein'ın içerisinde bulunduğu hergünlük için yabancıdır. Bu sebeptendir ki çağrı tekinsizlikten gelir ve tıpkı tekinsizlik modusu gibi sessizlik modusunda konuşur (Heidegger, 2018: 413). Çağrı bireyin tekinsizlik nedeniyle sığındığı herkes benliğinden asli olana dönüş şansıdır.

Tekinsizlik dünya içinde var olmanın temel türüdür ama örtük bir biçimdedir. Buna göre Dasein'ın kendisi bu varlığın temelinden hareketle vicdan olarak çağrıda bulunmaktadır (Heidegger, 2018: 413). Çağrı tekinsizlikten gelir ve kaygıyla bezenmiştir. Dasein'a başkalarının tasarımları yerine kendi tasarımlarını yapma olanağını açar. Tekinsizlik Dasein'ın peşinden ayrılmaz ve onun kendini unutan kaybolmuşluğunu tehdit eder. Vicdan ihtimam göstermenin yani Dasein'ın kendini öncelimenin çağrısı olarak kendini gösterir. Nitekim çağrının tekinsizliği ve ihtimam göstermeden hareketle çağrı ontolojik olarak olanaklıdır. Tekinsizlik, vicdanın asli olan görevini yapması için önemli bir araç görevi görmektedir (Kukla, 2002: 16). Bu durumda Heidegger'e göre vicdanı açıklamak için bir şeye başvurmaya gerek yoktur. Zira bu şekildeki açıklamalar vicdanı yok etmeye sebep olmaktadır. Vicdanı bu tarzda açıklamak bir yandan onu yok ederken diğer yandan onu küçümsemek ve sahip olduğu potansiyeli görmezden gelmeyle sonuçlanmaktadır. Vicdan, Dasein için bir çıkış yoludur. Herkesten kendisine geri geldiği ve tekinsizlik nedeniyle kapattığı olanaklara geri dönüş şansıdır.

Çağrı, Heidegger'de olanağa çağrıdır. Dasein'dan türeyen ve onun herkes varlığından kendisine dönmesine vesile olan bir araçtır (Yıldızdöken, 2017: 327). Çağrıyı yapan ve çağrı yapılan Dasein ise, çağrının yanlış anlaşılması veya anlaşılmaması nasıl mümkün olabilmektedir? Bu soruya net cevap vermek mümkün değildir. Fakat Dasein'ın kapattığı varlık olanaklarının minvali ve herkes-benliğine sığınırken ne derece kendisini kapattığı belirleyici faktörlerdir. Yani Dasein'ın kulak vermesi ve kendini dinleyebilmesi çağrının doğru anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Neticede Dasein, fırlatılmışlığın getirdiği belirsizlikten kaçma adına yani kendinden kaçmak için herkes-benliğine sığınmıştı. Oradan en sahil olanaklarına geri dönmek Dasein için bir imkân olsa da her durumda başarılı olma veya suskunluğun ufkunun peşinden gitmek için de önemli çaba gerekebilir. Çağrı Dasein'a kendisine dönmesi için sorumluluk yükler (Yıldızdöken, 2017: 333). Ancak kendine dönmek isteyen, herkes-benliğinden kurtulmayı ya da orada herkes-kamusallığına kendini yeterince kaptırmayanlar çağrıya kulak verir. Nitekim herkes-benliğine bulaşma arttıkça ve Dasein'ın kendine dönmesi kendisi açısından seçenek değilken yapılan çağrı anlamsız olarak nitelendirilmektedir.

Vicdanın çağrısı Dasein'ın kendisinden kendi ihtimam göstermesinden en zati varlık olanaklarına dönmek için herkes-benliğinden bir kaçış yoludur. Bu çağrı bir ses veya dışarıdan gelen ses değildir. Suskunluk modusunda tekinsizlikten gelendir. Dasein'a seslenir ve onun herkes-benliğinden kendisine geri dönmesini amaçlar. Aynı zamanda herkes-benliğinin benliğine seslenerek Dasein'ı harekete geçirmeye çalışır. Bu seslenme bir sesleniş değil daha ziyade bir silkeleme ve celp edici şekilde uyandırma olarak tasvir edilebilir. Çağrıya kulak vermek kendi olmaklığına dönmek isteyen Dasein için kurtuluştur. Fakat sığındığı herkes-benliği Dasein için

huzurlu bir kurtuluş olduğu için geri dönmek veya vicdanın çağrısını duymak, onu ıskalamamak bir noktada kendisini herkes kamusalılığı içerisinde ne derece kaybettiğiyle ilişkilidir.

Suçlu/Borçlu Olma Meselesi

Dasein vicdanın çağrısını yanlış yorumlamasının altında Heidegger'e göre Dasein'in imkân olarak sahip olduğu belirli bir varlık türüdür (Heidegger, 2018: 416). Dolayısıyla vicdanın çağrısının arkasında mutlaka bir şey vardır ve çağrı bu nedenle davettir. Dasein'a yapılan çağrı onun herkes benliğinden kendi varlık olanaklarına dönmesidir. Bu dönüş bir borçluluk içermektedir. Aynı zamanda suçluluk manasını da barındırmaktadır. Zaten vicdan ile ilgili bütün yorum ve kanılarda sürekli insanın borçlu/suçlu olmasından söz edilmektedir. Bu suçluluk/borçluluk insanın işlediği bir suç veya borçlu olduğu halde yerine getirmediği bir edim nedeniyle vicdanın onu hesaba çekmesi ve kendisiyle hesaplaşması olarak tasvir edilmekteydi.

Heidegger'e göre borçlu/suçlu olma durumu bir ötekiye veya eyleme yönelik olması değil, Dasein'ın bizzat kendisine karşıdır. Suçluluğun sebebi Dasein'ın eksikliği ve tamamlanmamışlığıdır. Ontolojik olarak bir suçluluk söz konusudur (Yıldızdöken, 2017: 330). Ontolojik suçluluk sayesinde vicdan olanaklı olmaktadır. Heidegger borçluluk/suçluluk hakkında eğer bunun bir başkasına yönelik olma durumu var ise, "o zaman suçlu ya da borçlu olduğumuzu kim belirler?" diye sorar (Heidegger, 2018: 418). Bütün insanlarda yaptıkları edimlerin onların suçlu olduğunu ya da eksiklik olarak borç yükü altına soktuğunu belirleyen ölçüt nasıl belirlenmiştir? Bu ölçüt herkeste aynı veya benzer şekilde harekete geçmeyi nasıl belirlemektedir? Bu ve bunun gibi pek çok soru gündeme gelebilir. Zira vicdan yorumlarında genellikle bireyi rahatsız eden ve huzursuzluk ile harekete geçiren hesaplaşmadan söz edilmekteydi. Peki, bu ölçüt sürekli sabit ve değişmez olarak mı tasarlanır? Aynı eylemin iki birey tarafından yapıldığı varsayıldığında ikisinde de süreç benzer şekilde mi ilerlemektedir? Heidegger şöyle bir düşünceyle de vicdanın ikaz edici seslenmesine göndermede bulunur: Dasein kendine karşı borçlu/suçlu ise o zaman borçluluk/suçluluk idesini başka yerden sağlamak "nasıl mümkün olabilir?" diye sorar (Heidegger, 2018: 418). Çünkü böyle bir durumda suçlu/borçlu olma "ben varım"ın yüklemidir. Bu sebeple vicdanın çağrısına başkalarına karşı borçluluk/suçluluk penceresinden cevap vermek sahil değil.

Heidegger'e göre vicdanın çağrısının sadece başkalarına karşı ve suç ya da borç içeren eylemlerle ilişkili görünmesi onun anlamını daraltmaktadır. Zira borçlu/suçlu olma zaten başkalarıyla birlikte olmayı, onlar için temin ve tedariki de içermektedir (Heidegger, 2018: 419). Buna göre bir alacak verecek meselesi, zorla el koyma veya çalma gibi eylemlerin sonuçları dışında başka şeyleri de içermektedir. Suçlu borçlu olma iki formda söz konusudur. Birincisi bir şeylerin müsebbibi olarak suçlu/borçluluktur. Bu durumda bireyin bizzat kendisi tarafından başkalarına yönelik eylemini görmekteyiz. İkincisi ise sebep olunmadığı hâlde borç söz konusu olabilir. Biri başkasının adına borçlanabilir (Heidegger, 2018: 420). Müsebbibi olma ve birine borçlu olma bir araya gelerek kendini sorumlu hale getirme tutumunu ortaya çıkarabilir. Buna göre ilkinde birinin hakkını ihlal ederek suçlu olma diğesinde ise alacak talebini yerine getirememesi olarak zorunlu bir şekilde bir şeyin sahipliğine yönelik olmayabilir (Heidegger, 2018: 420). Hak ihlâlinin yol açtığı suçluluk ve bireyin kendini sorumlu hissetmemesi onun başkalarından da sorumlu olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim başkalarından sorumlu olma illa hak ihlali biçiminde görülmeyebilir. Başkalarının yanlış yönlendirilmesi ve sekteye uğratılması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla Dasein başkaları içerisinde yaşarken onların Dasein'ın da noksanlığa sebep olabilir.

Noksanlığın en önemli sebebi Dasein'ın diğerleriyle birlikte yaşaması ve onlardan gelen talebe cevap ver(e)memesinden kaynaklanır. Genel olarak ahlaki olmayan bu tutumlar Dasein'ın doğrudan veya dolaylı şekilde yapıp etmelerinden kaynaklanır. Bu, vicdanın eylemlerimizi yargılaması olarak tanım yapanların düşünceleriyle benzer görülebilir. Fakat Heidegger bu minvalde kalmama adına suçluluk/borçluluk fenomenlerinin başkalarına karşı sorumlu olmadan ortaya çıkan

şeylerle ilişkilendirmeden açıklamak için Dasein'in suçlu/borçlu olmağını Dasein'dan hareketle kavramak gerektiğini söyler (Heidegger, 2018: 421). Bu sayede suçlu/borçlu olmayı başkalarıyla olan bir meseleden çıkartarak Dasein'in kendisine çevirme niyetindedir. Sebebi de suçlu ve borçluluğun bir noksanlık olarak belirlenmesinin mevcut olmama anlamına geldiğini iddia eder. Bu iddianın temeli noksanlığın mevcut olmama olarak kodlanmasının mevcut olanlara yönelik bir belirlenim olduğunu düşündürmektedir (Heidegger, 2018: 421). Oysa genel olarak Heidegger Dasein'i ortaya koymak için tezlerinden birincil olarak onu ontik (mevcut) var olanlardan ayırmış ve ontolojik bir form biçmişti. İşte bu nedenle Heidegger'e göre Dasein kendini sorumlu hissetmekten ve başkalarıyla olan ilişkilerinde vicdanı çağrıştıran niteliklerden kurtulmak için bu tarz eylemleri mevcut olanlarla ilişkili olması gerektiğini düşünebilir. Ayrıca onun düşüncesinde böyle bir belirlenim en iyi ihtimalde ontik olarak değerlendirileceği için ancak Dasein'in vicdanının bir modusu olarak iş görecektir. Dolayısıyla suçlu/borçlu olmanın sadece ontik olanlara özgü şekilde başkalarına karşı kendini sorumlu hissetme tutumuyla açıklanamamaktadır.

Heidegger suçlu/borçlu olmanın idesinde "hiç" karakterinin yattığını ifade eder. Buna göre suçlu/borçlu varoluşu belirleyebiliyorsa hiç karakterinin varoluşsal olarak açığa kavuşturulması gerekmektedir (Heidegger, 2018: 422). Suçlu/borçlunun bir şeylerin müsebbibi olarak var olabilmesi kayıtsız bir dile geliştirebilir. Eksistensiyal olarak ise bir hiçsel zemine sahiptir. Heidegger'e göre bu şekilde anlaşılan hiç idesi mevcut olanlarla ilintiliği dışarıda tutacağı için aynı zamanda Dasein'in eylemleri bir ölçüde ve var olana göre değerlendirilemeyeceği için onun noksanlığa yol açması ve noksan olması mümkün değildir (Heidegger, 2018: 422). Böyle bir perspektifte Dasein açısından yerine getirilemeyen ve daha önce noksanlık olarak görülen durum, aslında onun nedenine bakılarak noksanlığa ulaştırılmaz. Zira bir şeye zemin olma, onda meydana gelen şeylerin daha açık bir ifade ile olumsuzlayanların hiç karakterine sahip olma mecburiyetini taşımaz. Dolayısıyla Heidegger'e göre suçlu/borçlu olmak, suçluluk veya borçluluğun sonucu olarak görülmemelidir. Bilakis suçluluk ve borçluluk aslında borçlu olma zeminine sahip olduğu için olanaklıdır (Heidegger, 2018: 422).

Dasein'in varlığı ihtimam gösterme olduğu için Heidegger'e göre olgusalılığı, varoluşu ve düşmüşlüğü kapsar. Buna göre Dasein şurada var olabilirliliğini kendisi taşımaz. Var olan Dasein hiçbir durumda kendi var oluşunun ötesine geçemez (Heidegger, 2018: 423). Dasein ihtimam gösterme olarak var olduğu sürece kendi var olabilirliliğinin nedeni olmaktadır. İçerisine fırlatıldığı olanaklara kendini tasarlayarak kendisine zemin oluşturmaktadır. Bu zeminden önce Dasein'in var olma şansı yoktur. Zemin olmaklık Dasein'in kendi en zati varlığının temeli olarak hiçlik, hâkim olmamayı sağlar. Bu sebeple hiçlik, Heidegger'e göre fırlatılmışlığın Eksistensiyal anlamına sahiptir (Heidegger, 2018: 423). Zira hiçlik varlığa aittir ve varlık sınırını hiçlikte bulur (Heidegger, 2014: 100). Dolayısıyla hiç, var olmama demek değildir. Suçlu/borçlu olma bu temelin üzerine oturarak noksanlığa yol açtığına olmama anlamına gelebileceği için onun sadece bu şekilde ele alınması mümkün değildir.

Hiçlik, Dasein açısından fırlatılmış olmasını tesis edendir. Nitekim hiçbir hiç karakteri belirlenmemiştir. Dasein'in varlığının zemini olarak hiçlik onun kendi tasarımıyla ortaya çıkar (Heidegger, 2018: 424). Dasein kendi zeminini oluşturmayı kendi olanaklarından hareketle anlar ve tasarlar. Tasarım da hep fırlatılmışlık içerisindedir ve bu nedenle özü itibarıyla hiçseldir. Hiçsellik Heidegger'e göre Dasein'in kendi varoluşuna dair olanaklarının özgür oluşuna aittir. Buna göre özgürlük bu imkânlardan birisinin seçilmiş olmasıdır. Fakat bu seçim aynı zamanda özünde seçim yapılmayanın tercih edilmemesini de içerisindedir (Heidegger, 2018: 424). İhtimam gösterme olarak Dasein kendini kendinden hareketle anlar. Fırlatılmış olması şu anlama gelir: hiçsel olarak zemin, Dasein'in suçlu/borçlu olmasıdır. Yani ontolojik olarak ele alındığında Dasein erişemediği bir olanağın noksanlığı olarak eksiklik manasında hiçsel değildir. Tam tersine Dasein'in tasarımıyla her şey önce tasarım olarak zaten hiçseldir.

Peki, Dasein kendi varlığının temelinde suçlu/borçlu oluyorsa bunu nasıl göstermektedir? Ya da Heidegger'e göre bu suçlu/borçlunun algılanması acaba bilinç veya uyku halinde mi beyana gelir? Fırlatılmışlık içerisinde dünyada var olan Dasein kendi sahip olduğu imkânları kullanmak yerine herkes-benliğine sığınarak en zati olanaklarını kapatır. Düşmüşlük olarak tasvir edilen bu durum içerisinde Dasein kendi varlık olanaklarını kapatmış ya da görmezden gelmiş durumdadır. Vicdan işte tam da bu noktada Dasein'in düşmüş olan varlığını herkes-benliğinden çevirmesi ve kendi olanaklarına erişmesi bakımından anahtar konumdadır. Vicdanın çağrısı bu sayede suçlu/borçlu olmayı Dasein için anlaşılır hale getirmektedir (Bulut, 2015: 49). Böylece vicdan Dasein'in düşmüşlük içerisinde kapattığı imkânlara erişmesi; çağrı ise onun suçlu/borçlu olmağını anlaşılır kılan etmenlerdir. Çağrı Dasein'i tekinsizlik içerisinde en zati var olabilirliği ve kendi hür hiçsellikle karşı karşıya getirir. Heidegger, Dasein'in kendi ihtimam göstermekliğinde kendi varlığını mesele ettiğinde herkes içerisindeki düşmüşlükten kendini geri çağırıldığını öne sürer. Buna göre seslenme öne çağırana geri çağırıştır. Bunu Dasein için şu şekilde anlayabiliriz: öne çağırma, yani kendi varlık olanaklarına gelmedir. Geri çağırış ise var oluşa dâhil etmek durumunda kaldığı hiçsel zemin olarak fırlatılmışlığa çağrıdır (Heidegger, 2018: 427).

Dikkat edilmesi gereken husus suçlu/borçlu olmaya davet Dasein'dan hareketle türetilen veya onun sebep olduğu bir suçluluk/borçluluk değildir. Daha önce de sözü edildiği biçimde ontolojik olarak suçlu/borçlu olmağıdır. Dasein hep var olabildiği için kendi olmağına çağırır. Çağrıya kulak verme kendini anlamadır. Heidegger'e göre daha açık bir ifadeyle en zati sahihliğine kendini tasarım olanağıdır (Heidegger, 2018: 428). Kendisinden gizlice kaçan Dasein'in herkes-benliğinden suçlu/borçlu olmaya çağırılmasıdır. Yapılan çağrıyı anlamak ise Dasein için kendi olmağı adına seçimdir. Ama bu seçim Heidegger'e göre vicdanı seçmek değildir. Çünkü vicdan seçilemez. Peki, o halde seçilen nedir? Seçilen, en zati borçlu/suçlu şekilde özgür olarak vicdana sahip olmadır (Heidegger, 2018: 428). Vicdanın çağrısını anlayıp ona kulak vermenin karşılığı vicdan sahibi olmayı kabul etmektir. Sorumluluğa ve kendi varlıklarını harekete geçirme adına özgür seçime olanak tanımaktır. Sığınılan herkes benliğinden kendine dönmek suretiyle kendisine şans tanımaktır. Düşmüşlük içerisinde kapatılan varlık olanaklarının örtülen yapısını açma girişimidir.

Dasein kendisinden türetilen manada ve onun sorumlu tutulduğu anlamda suçluluk/borçluluk içerisinde değildir. Ontolojik olarak suçlu/borçlu bir biçimdedir. İkisinin farkı Dasein'dan türetilen suçluluk Dasein'i ontik olanlarla eş tutarken; ontolojik suçlu/borçlu olma hiçsel bir zeminde Dasein'in kendini tasarım layabileceği halde kaygı ve belirsizlik nedeniyle herkes-benliğine sığınarak kendi varlık olanaklarını kullanmamasıdır. Dasein'in kendisini kapatması ve kaygı duymasının sebebi dünyadan kaynaklı değil bizatihi dünya içinde var olmadır (Kartal, 2010: 176). Herkes-benliğine sığınması düşmüşlük olarak kendi olanaklarını kapatmadır. Vicdan işte tam bu noktada ontolojik olarak suçlu/borçlu olan Dasein'in kendine geri gelmesine olanak tanıyandır. Bu nedenle çağrı herkes-benliğini aşarak Dasein'in kendisine doğrudan yapılıdır. Dasein'a yapılan çağrı onun kendi üzerinedir ve amacı herkes benliğinden kendine geri gelmesini sağlamadır. Çağrıya kulak verme de bu varlık olanakları için şans tanımaktır. Çağrıyı anlamak ise Dasein için seçmektir. Herkes-benliğinden kendine geri gelme ve kendi varlık olanaklarını özgür şekilde tasarım lamaktır. Bu sayede Dasein kendine karşı suçlu/borçlu olarak kendi varlık olanaklarına karşı sorumludur.

Vicdanın Kapalılığı Açma Meselesi

Vicdan, Dasein'in ihtimam göstermesinde yani kendini öncelemesinde onun dünya içinde var olma tekensizliğinin çağrısıdır. Suçlu/borçlu olmaya davettir. Seslenişe tekabül eden anlayış olarak vicdana sahip olmayı isteme ortaya çıkmıştı (Heidegger, 2018: 430). Vicdana sahip olmayı isteme de Dasein'in açıklanmışlığının minvali olarak kendini anlamadır. Heidegger'e göre açıklanmışlık üç şey ile tesis olur. Bunlardan birincisi kendini en zati olanaklarına tasarım olma olarak anlamadır. İkincisi bir hal içinde bulunmadır. Yani Dasein kendi olanaklarından kaçarak kendine

yüz çevirmiştir. Anlama ve bir hal içinde bulunma aynı zamanda şuradalığın tesis edici unsurlarıydı. Üçüncüsü sözdür. Anlam ve bir hal içinde bulunma söz tarafından tesis olunur (Heidegger, 2018: 439). Çağrı Dasein'ı suçlu/borçlu olmaya davet ederek kamusal benliğin lakırdısından kendine çevirmeye çalışır. Bu çağrı suskunluk biçimindedir. Tıpkı sözün moduslarından birisinin suskunluk olmasıyla benzerdir. Zira ancak sahih bir söz söyleme durumunda suskunluk mümkündür. Aynı şey vicdanın çağrısı için de geçerlidir. Ancak mümkünlik alanına davet eden sahih bir çağrı suskunluk modusunda dile gelir. Vicdana sahip olmayı isteme de ancak bunu suskunluk şeklinde anlayabilir. Dasein açılma şekilleri olan anlam ve söz sayesinde herkes benliğinden kendine dönüşü sağlayan vicdanın sesine kendini hazır hale getirir (Yıldızdöken, 2017: 303).

Heidegger'e göre tekinsizlik anlamayla birlikte ve kaygı hali sayesinde sahici olarak açıklanır. Buna göre vicdana sahip olmayı isteme kaygıya hazır olmaya dönüşür (Heidegger, 2018: 439). Daha açık bir ifade ile vicdana sahip olmayı isteyen Dasein'in açıklanmışlığı bir hal içinde olarak kaygıyla, tasarlama olarak anlamayla ve suskunluk olarak söz ile sağlanmış olur (Heidegger, 2018: 440). Çağrının en sahih hali olarak bu suskunluk sayesinde Dasein'a seslenme herkes-benliğinin üzerinden geçerek bizzat Dasein'in kendisine yapılır. Dolayısıyla çağrının sahihliği, ancak susarak bir şey anlatmaya çalışanın söyleyecek sözünün olması gibi muhakkaktır. Dasein'in vicdana sahip olmayı istemesi de kendi en zati suçlu/borçlu olmasına yönelik seslenişe hazır olmasıdır (Heidegger, 2018: 456).

Kapalılığı açma meselesi Dasein'a özgüdür ve bu kararlılık sadece onda mevcuttur. Dasein belirsizlik içerisinde sığındığı kamusal benliğin içerisinde kendi varlık olanaklarını örtmektedir. Herkesi aşır kendisine yapılan çağrı suskunluk biçiminde vuku bulmaktadır. Davete icabet anlamayla mümkün olmaktadır. Dasein'ın herkes-benliğinin içerisine kendini unutacak biçimde kapatması bu çağrının iskanmasına ya da duyulmamasına yol açabilmektedir. Çağrıyı anlama herkes içinde yitmişliği açığa çıkartır (Heidegger, 2018: 455). Dasein'ın kendi zati olanaklarına dönmesine şans veren ve onu kaybolmuşluğundan kendine gelmesini sağlayan kapalılığı açmadır. Kapalılığı açma kararlılığına sahip olan Dasein kendisini suçlu/borçlu olmaya doğru öne çağırır. Bu öne çağırma varolabilirlik modusudur. Yani vicdana sahip olmayı istemedir (Heidegger, 2018: 456). Vicdan sahibi Dasein kendini kapattığı olanaklarına çağrıyla geri dönme şansına erişir ve olanaklarını sınıra taşır. Sınır mümkünlik ufkudur.

Kapalılığı-açma-kararlılığı içerisinde Dasein kendi en zati var olabilirliğini mesele eder (Heidegger, 2018: 444). Çünkü belirli varlık minvallerine kendisini tasarımlayabilir. Fakat bu tasarımlar gerçek dışı olmadığı için Dasein fiilen olanaklı olanları öncelikle keşfeder. Dasein kapalılığı-açma-kararlılığı içinde eksistensiye belirlenmişliği daha önce göz ardı edilen durum fenomeninin de kapsamaktadır (Heidegger, 2018: 444). Mekânsal bir imlenimi de barındıran durum fenomeni varoluş içindeki var olanın her ne ise o olarak var olduğu kapalılığı açma içerisinde açıklanan şuradalıktır. Dolayısıyla vicdan Dasein'ı öne çağırıldığında onu boş bir var oluşa davet etmez. Tam tersine onu durumun içerisine doğru öne çağırır (Heidegger, 2018: 445). Vicdanın çağrısı Dasein'ı davet ettiğinde içi boş bir varoluş ideali sunmaz ona, durumun içerisine doğru öne çağırır (Heidegger, 2018: 445). Bir çerçeve ya da tasarlanan bir yapı değildir. Rastlantı ve keyfiyetten de uzaktır. Kapalılığı açma sayesinde var olur.

Heidegger kendi vicdan izahına yönelik alelade vicdanın dört tane itirazı olabileceğini dile getirir. Hergünkü vicdan dört şekilde bu vicdan izahına karşı çıkabilir. Yapılabilecek ilk itiraz Heidegger'e göre vicdanın özü itibariyle eleştirel olmasıdır (Heidegger, 2018: 431). Heidegger böyle bir itirazın sebebini alelade vicdan pratiklerinde görmektedir. Nitekim eğer vicdanın çağrısı fiili olarak mevcut olana, suçlu-borçlu olmaya ya da borç yaratan bir eylem ile ilişkili olmazsa bu itiraza gerek olmayacaktır. Çünkü bu nitelikler vicdanın azarlayıcı ve uyarıcı olmasını sağlayarak onu eleştirel hâle getirmektedir (Heidegger, 2018: 436). Vicdanı sınırlandırmak onun eleştirel

şekilde görülmesini sağlamaktadır. Oysa Heidegger'in düşüncesinde vicdan pratik talimat vermez. Bunun da sebebi vicdanın Dasein'ı kendi kapattığı olanaklarına geri getirme çağrısı olmasıdır. Çağrı sadece varoluşu kastettiği için onun başka bir şeyi açıklaması mümkün değildir. Çağrıya kulak vermek sahil olanakları için Dasein'ı fiili eyleme taşımaktır (Heidegger, 2018: 437). Böyle bir perspektifte vicdanın negatif, pozitif veya eleştirel olması beklenmez. Bilakis onun mevcut olanlarla ilişkilendirilmesi böyle bir kategorileştirmeyi gündeme getirmektedir.

İkinci yapılabilecek itiraz Heidegger'e göre vicdanın hep icra edilmiş veya amaçlanmış belirli eylemlerle ilişkili olarak konuştuğudur (Heidegger, 2018: 431). Böyle bir düşünce aslında Heidegger'den önce yapılan vicdan yorumlarıyla örtüşmektedir. Ontik olarak tanımlanabilecek hergünkü vicdan tanımına uymaktadır. Vicdanın geçmiş veya gelecek eylemlere yönelikliği aslında Heidegger'in neredeyse vicdanı açıklamak için başlangıç noktasıdır. Buna göre bu şekildeki yorum aslında vicdanı kısıtlamaktadır. Çünkü vicdan bu perspektifte eylemle ilişkilidir. İş, eylemi yargılamak ve mahkeme önünde hesaplaşmasını sağlamaktır. Ayrıca geçmişe yönelik eylemlere bakan tarafı genellikle yapılan bir edim veya rahatsızlık duyulan olay neticesinde suçluluk/borçluluk hissiyle anda gündeme gelmektedir. Geleceğe ise vicdanın "yapma" emrini öne sürmesidir. Heidegger düşüncesinde ise vicdan emretmez. Mahkeme gibi hesaplaşma yeri değildir. Bir imkân alanı olarak Dasein varlık minvallerini genişletme olanağıdır. Vicdanın yapılmış veya geleceğe yönelik eylemlerle ilişkisi onu ontik sınıfına sokarken, Heidegger'in vicdanı ontolojik olarak tahlil etmeyi gerektirir.

Üçüncü itiraz, vicdanın sesi deneyimlendiğinde, Dasein'ın varlığıyla bu derece kökensel biçimde ilintilenmemektedir (Heidegger, 2018: 431). Heidegger böyle bir itirazın aslında ontik olanlar cephesinden vicdana yaklaşımın tarzının sonucunda ortaya çıktığı düşüncesindedir. Zira Dasein düşmüşlük içerisinde kendi varlık olanaklarını kapattığı zaman herkes-benliğine sığınmakta ve var olan olarak kendi ilgilenme biçiminde anlamaktadır. Bu şekilde ele alındığı zaman Dasein deneyim sırasında vicdan ile bir hesap edici olarak müzakere edilen yargıç ve uyarıcı olarak söz konusudur. Nitekim Kant, mahkeme düşüncesini bu nedenle kılavuz olarak almıştır. Kant'ın ahlakilik kavramı fayda ahlakından uzaktır. Değer teorisi ise Heidegger'e göre bir ahlak metafiziğine yani Dasein'ın ontolojisine sahiptir (Heidegger, 2018: 435). Fakat bu durum açıkça ifade edilmemiştir. Bu nedenle Dasein, ilgilenilmek durumunda olan bir var olan olarak kabul edilmiştir ve ilgilenme değer gerçekleştirme ile norma sağlama anlamındadır (Heidegger, 2018: 435). Kötü vicdanın mevcut ve geçmiş yaşantıyla ilişkilendirilmesi aslında onun ontolojik olarak ilişkilendirilme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

İtirazların sonucusuna göre Heidegger'in vicdan tefsiri, vicdanın temel fenomenleri olarak iyi, kötü ve azarlayıcı öğeleri içermemektedir. Nitekim Heidegger'e kadar olan vicdan yorumları genel olarak iyi ve kötü vicdana yer verir. Hatta vicdan daha çok kötü vicdan ile ilişkilidir. Vicdan denildiğinde birincil olarak kötü vicdan veya vicdanın olumsuzluk üzerine kurulu yapısı anlaşılmalıdır. Heidegger'e göre alelade vicdan suçlu/borçlu olmayı beyan eder. Dolayısıyla onda davet olarak icra edilen bir durum yoktur (Heidegger, 2018: 432). Sesin daha sonra gelmesi de yaşanan eylemin peşinden gelir. Çağrı Dasein'ın kendi en zati olanaklarına çağırma olarak geriye çağırırken aynı zamanda suçlu/borçlu olma için de öne çağırırdı. Alelade vicdan yorumunda daha çok geçmişle, yaşanılmış bir hadiseyle ilişkili veya azarlayıcı bir geride kalan eylemi hatırlatıcı olarak görev alır.

İhmal edilen veya yanlış yapılan eylemin sonucu olarak ortaya çıkan vicdan deneyimi kötü vicdan olarak öne çıkmaktadır. Kötü vicdan Heidegger'e göre kötü olmaklık idesini ortaya çıkaramaz. Fakat yine de kötü vicdanın kötü olmaklığı meydana çıkarması gibi iyi vicdan da aynı şekilde iyi olmaklığı ortaya çıkarmaktadır (Heidegger, 2018: 433). İyi vicdan kendi başına var olan bir fenomen değildir. Daha çok kötü vicdanın yokluğu olarak birey için uyarıcı görevi görmektedir. Kötü vicdanın geçmişle bağının aksine iyi vicdan gelecekle ilişkilidir. Yani yaşanan kötü tecrübe,

görmüşlük veya deneyim gibi biçimlerde tecrübe edilen kötü vicdan ve daha sonrasında birey için azarlayıcı yapısı iyi vicdana zemin hazırlar. Daha sonrasında insan bu eylemlerle veya benzerleriyle karşılaştığı zaman iyi vicdan bir önleyici olarak meydana çıkar ve uyarıcı görevini getirir. Bu yönüyle Heidegger'in vicdanının davet özelliğini andırır. Fakat bunun çok kısıtlı ve neredeyse yanılısma seviyesinde olduğunu bilmek gerekiyor (Heidegger, 2018: 434). Çünkü iyi vicdan herkesin sağduyusuna uygun olarak sadece bu minval içerisinde uyarıcı olabilmektedir.

Heidegger'e göre vicdanın çağrısı tekinsizlikten gelir. Vicdana sahip olmayı isteme de açılmışlığın minvalidir. Bu minval anlamayla tesis olur. Açılmışlık anlama, bir hal içinde bulunma ve söz ile tesis olur. Sahih bir söz durumunda suskunluğun mümkün olması gibi ancak sahili bir vicdan çağrısı suskunluk modusunda konuşur. Suskunluk sayesinde vicdanın çağrısı herkes üzerinden geçerek bizzat Dasein'a ulaşır. Çağrıyı alan Dasein kapattığı varlık olanaklarına dönüş için imkân bulur. Kapalılığı açma meselesi sadece Dasein'a özgüdür. Dasein vicdanın çağrısına kulak vererek kapattığı olanaklarını açma fırsatını ele geçirir. Heidegger'in düşüncesinde vicdan Dasein'ı suçlu/borçlu olma için öne çağırarak kapalılığı açmasına imkân tanır. Dasein, kapalılığı-açma-kararlılığı içerisinde kendi varlık olanaklarını mesele eder ve kendisini belirli varlık minvallerine tasarılar. Öncelikli olarak fiilen olanaklı olanları keşfeden Dasein için durum fenomeni kapalılığı açma içerisindeki şuralıdır. Vicdan, Dasein'ı durumun içerisinde doğru öne çağırıldığında ona boş bir varoluş ideali sunmaz. Heidegger kendisinin vicdan yorumuna hergünkü vicdan tarafından dört eleştiri gelebileceğini ifade eder. Bu eleştiriler genel olarak ontik perspektifin sınırlılıkları nedeniyle gündeme gelmektedir.

SONUÇ

Çalışmamızda Heidegger'in ontolojik vicdandan ne anladığını, vicdanın çağrısını, suçlu/borçlu olmaya davetini ve kapalılığı açma meselesini irdeledik. Dört başlık altında yaptığımız incelemelerde Heidegger'in kendinden önceki vicdan yorumlarından ayrıştığını ve yeni bir perspektifle vicdana yaklaştığını ortaya koyduk. Nitekim vicdan Heidegger'e gelene kadar farklı şekillerde tefsir edilmiş ve Tanrı, akıl, hesaplaşma ve mahkeme gibi etmenlerle ilişkili olarak görülmüştür. Vicdan konusunda kimi zaman dışsal bir güç olarak Tanrı'ya atıf yapılmış kimi zamanda biyolojik olarak bireyden hareket edilmiştir. Genel olarak vicdanın yapılmış eylemlerle ilgili olarak harekete geçtiği, içinde bulunulan durumdan öncesine gittiği ve kötü vicdan olarak daha çok yanlış yapılan eylemin sonucunda duyulan rahatsızlıkla ilişkili olduğuydu. Geleceğe yönelik olarak da iyi vicdanın, geçmişten çıkardığı derslerle bireye tahakküm kurup yapıp-etmeleri üzerinde emredici bir şekilde onu olumsuzlamasıydı. Heidegger genel olarak bu şekilde tasvir edilebilecek vicdan yorumlarının hepsinden farklılaşarak vicdanı Dasein için bir çıkış ve mümkünlik alanına dönüş olarak irdelemiştir.

Heidegger'e göre fırlatılmışlık içerisinde dünyaya fırlatılan Dasein kaygı ve belirsizlik nedeniyle sahip olduğu sahili olanakları kullanmak yerine herkes-benliğine sığınır. Bu şekilde kendisi için kaygı duyduğu belirsizlikleri belirli hale getirmiş olur. Fakat çözüm gibi görünen bu durum aslında Dasein'ın kendisinden kaçışıdır. Kendi sahili olanaklarının üstünü örtmedir. Herkes-benliğine sığınan Dasein kendi varlık olanaklarından çoğunlukla habersizdir hatta sahip olduğu seçme hakkının farkında bile değildir. Çünkü ondan gizlenmiştir. Heidegger'e göre herkes-benliğine sığınan Dasein gayri sahilliğe bulaşarak kendi sahili olanaklarını örter ve kapalı hale getirmiş olur. Vicdan işte tam bu noktada herkes-benliğine sığınan Dasein'ın kendi olanaklarına dönmesinin yoludur. Dasein için bir çıkış yoludur. Kendi benliğine geri gelmenin yegâne anahtarıdır. Kamusal benlikten kendine dönüş vicdanın çağrısı ile olur. Fakat çağrı Kant'taki gibi sesli bir biçimde zuhur etmez. Çağrı Dasein'ı celp edici biçimde sarsarak onu etkiler. Herkes-benliği üzerinden Dasein'a seslenen çağrı Dasein'ı suçlu/borçlu olmaya davet eder. Bu suçluluk/borçluluktan farklı olarak suçlu/borçlu olma başkalarına karşı değil bizzat Dasein'ın kendisine yöneliktir. Çağrının Dasein'a

ulaşması ve davete icap etmesi ile Dasein'in herkes- benliğine kendini kaptırması arasında ters orantı vardır. Çünkü gayri sahihliğe bulaşma arttıkça çağrıyı duyma ve daveti anlama ihtimali zayıflamaktadır.

Vicdanın çağrısının davetine icabet eden Dasein kendi suçlu/borçlu olmağına döner. Suçlu/borçlu olmanın idesi hiçliktir. Hiçlik, Dasein fırlatılmışlığının tesis edici zeminidir. Dasein bu zeminde kendisini kendisinden hareketle tasarılar. Çünkü suçluluk/borçluluk Dasein'dan türetildiği zaman onun ontik olanlarla eş tutulmasını sağlamaktadır. Oysa ontolojik olarak ele alındığı zaman hiçsel zeminde Dasein için kendini tasarımlama gücüdür. Çağrı tekinsizlik içerisindeki Dasein'i hiçsellik sayesinde kendi kendisiyle karşı karşıya getirir ve kendine geri dönüşü için ona yol göstermiş olur. Böylece daha önce varlık olanaklarından kaçarak herkes-benliğine sığınan Dasein için düşmüşlük içerisinde bulunmadan kaçış yolu ortaya çıkmış olur. Bu nedenle çağrı herkes benliğini aşarak Dasein'a ulaşır ve onu suçlu/borçlu olmaya davet eder. Davete icabet eden Dasein kapattığı varlık minvallerini açılmaya çalışır. Açılmışlık üç şey ile tesis olur. Bunlardan biri bir hal içinde bulunmaktadır. Diğer bir tanesi anlamadır. Dasein hiçsel zeminden kendisini tasarımlamasıdır. Bu iki unsur aynı zamanda şuradalığın tesis edici momentleridir.

Üçüncüsü ise sözdür. Çağrı sözün modusudur ve tıpkı sahih bir söz söylemede sahih susmanın mümkün olması gibi çağrı da suskunluk modusunda gerçekleşir. Bu sayede sahihliğini sağlamış olur. Dasein çağrının davetine icabet ederek kendisi için kapalılığı açma dirayeti gösterir ve daha önce kapattığı varlık olanaklarını seçip deneyimleyerek açma imkânına erişir. Kapalılığı-açma-kararlılığındaki Dasein kendi varlık olanaklarını mesele ederek kendini çeşitli varlık minvallerine tasarılar. Fiili olarak olanaklı olanları önceleyen Dasein açısından kapalılığı-açma-kararlılığı içerisindeki şuradalık olarak durum fenomeni önem kazanmaktadır. Dolayısıyla vicdan Dasein'i kendi olmağına doğru öne çağırıldığında ona boş bir varoluş ideali sunmaz. Durum kapalılığı açma sayesinde var olur. Heidegger kendi vicdan yorumu için dört itirazın yapılabileceğini söyleyerek onlara cevap verir. Bunlardan ilki vicdanın eleştirel olması itirazıdır. Heidegger'e göre böyle bir itiraz anlamsızdır. Çünkü vicdan daha önce sınırlandırıldığı için eleştirel görülmüştür. Diğer bir itiraz ise vicdanın icra edilen ve amaçlanan eylemlere yönelikliğidir. Ona göre aslında böyle bir düşünce kendisinden önceki vicdan tanımını vermektedir. Üçüncüsü vicdanın sesinin Dasein'in varlığıyla kökensel biçimde ilintilenmemesiydi. Heidegger böyle bir itirazın da yine ontik olarak kabul edilen vicdana atıf yaptığını düşünür. Tıpkı Kant'ın mahkeme düşüncesi bu kapsamdadır. Çünkü vicdan ile hesap edici olarak karşı karşıya getirilmektedir.

Dördüncüsü Heidegger'in vicdan düşüncesinin iyi, kötü ve azarlayıcı öğeleri içermemesidir. Heidegger aslında önceki vicdan yorumlarının bunları ortaya çıkardığı ve daha çok olumsuz deneyimler neticesinde kötü vicdanın gündeme geldiğini ifade eder. Nitekim vicdan genelde kötü vicdandır. Çünkü suçluluk/borçluluk gerektiren eylemlerden sonra hesaplaşma ve yargılama işiyle öne çıkartılmıştır. İyi vicdan ise daha çok yapma edimi üzerinden geleceğe yönelik işler. Heidegger'in vicdan tahayyülünde bu kavramlar yoktur. Çünkü vicdan olumsuz veya azarlayıcı bir şey olarak değil Dasein için açılmayı ve imkânlarını artırıcı bir unsurdur. Genel olarak yapılabilir itirazların ortak noktası ontik vicdandır. Yani aslında Heidegger kendi analizine eleştiri olarak gelebilecek düşüncelerin ontik pencereden vicdanı ele almadan kaynaklandığını hissettirmeye çalışmaktadır. Zira ona göre ancak ontolojik olarak ele alındığında vicdan, Dasein'in kendi en zati olmağına dönme yolu ve mümkünlük alanıdır.

KAYNAKÇA

- Bulut, Ö. (2015). *Heidegger ve Badiou'da Hakikat*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cengiz, Y. (2018). Câhız'ın Düşüncesinde Vicdanın Gerçekleşim Seyri ve Denetlemesi. Y. Cengiz ve S. Çınar (Ed.). *İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı*. Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 107-139.
- Çelik, S. (2018). Batı Felsefe Tarihinde Genel Hatlarıyla Vicdan. Y. Cengiz ve S. Çınar (Ed.). *İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı*. Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 77-107.
- Eldem, U. (2017). "Heidegger ve Kant'ta Vicdan Kavramı Üzerine". *Felsefi Düşün Dergisi*. S. 8, s. 178-202.
- Ergül, H. Ö. (2003). "Heidegger'in Varoluşçu Ontolojisi". *Kaygı Dergisi*. S. 2, s. 68-72.
- Heidegger, M. (2014). *Metafizğe Giriş*. Çev. M. Keskin. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Heidegger, M. (2017). *Metafizik Nedir?*. Çev. M. Ş. İpşiroğlu-S. K. Yetkin. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Heidegger, M. (2018). *Varlık ve Zaman*. Çev. K. Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Heimsoeth, H. (1986). *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. Çev. T. Mengüşoğlu. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Nietzsche, F. (2020). *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, Çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları.
- Kant, I. (2003). *Ethica: Etik üzerine Dersler*. Çev. Oğuz Özügül. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Kant, I. (2015). *Ahlâk Metafizığının Temellendirilmesi*. Çev. İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2016). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çev. I. Kuçuradi-Ü. Gökberk-F. Akatlı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kartal, O. (2010). "Krizin Fenomenolojisi, Fenomenolojinin Krizi". *Baykuş Felsefe Yazuları Dergisi*. S. 6, s. 159-181.
- Kılıç, Y. (2015). "Kant'ın Etik Görüşünde 'Değerli Eylem'in Olanacağı". *Pamukkale Üniversitesi SBE Dergisi*. S. 22, s. 93-100.
- Kukla, R. (2002). "The Ontology and Temporality of Conscience". *Continental Philosophy Review*. S. 35, s. 1-34.
- Poyraz, H. (2016). "Etikten Önce". *Kutadgubilig Dergisi*. S. 30, s. 301-316.
- Sorabji, R. (2015). *Moral Conscience Through the Ages: Fifth Century BCE to the Present*. Oxford: Oxford Scholarship Online.
- Türker, Ö. (2018). Hanefi Usul Geleneğinde Vicdâniyyât Kavramı: Ahlâkî Bilincin Nesnel Doğası. Y. Cengiz ve S. Çınar (Ed.). *İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı*. Ankara: Nobel Yayıncılık. s. 3-33.
- Türkmen N. G. (2013). "Heidegger: Fenomenolojik Bir Problem Olarak Dil". *Posseible Düşünme Dergisi*. S. 4, s. 59-69.
- Yıldız, N. (2015). "Vicdanın İmkânı". *Kutadgubilig Dergisi*. S. 27, s. 11-27.

Yıldızdöken, Ç. (2017). *Heidegger'de Dasein'in Varlığının Zamansal Serimlenişi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldızdöken, Ç. (2017). "Martin Heidegger'de Yaşam ve Ölüm". A. K. Çüçen (Ed.). *Yaşam ve Ölüm Felsefesi*. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Survival in Jack London's *The Call of the Wild* and *White Fang*¹

Erdoğan Durmuş² Yunus Maviş³

Abstract

Man's anthropocentric perspective towards nature, which paves way to the destruction of species and natural resources in the last instance, stands out as a great drawback for the correction such of contemporary environmental situations. Authored by Jack London during his Klondike Gold Rush adventure, *The Call of the Wild* (1903) and *White Fang* (1906), for example, can be counted among the works of eco-criticism that mirrors and criticizes man's egocentric attitude towards nature and puts the usage of dogs as sled dogs and transitioning their nature by force during the Klondike Gold Rush (1896-1899) into the focal point of the criticism.

In his *The Call of the Wild* (1903), London tries to show us, through the story of the central character Buck, how heartless and disrespectful can man become towards nature when he acts self-centeredly. By reflecting the role of environmental factors in easing or aggravating the survival of Buck, and portraying how Buck is forcibly transitioned to a primitive beast from a domestic pet by men, London both criticizes this kind of a touch of men to nature, and implies his inclination towards naturalism in the works mentioned above. In his *White Fang* (1906), London tells the story of a wild dog, White Fang that has to adapt to the domestic environment to survive. This study aims to analyse Jack London's *The Call of the Wild* (1903) and *White Fang* (1906) in terms of survival examples.

Key words: Survival, environment, Jack London, The Call of the Wild, White Fang

¹ **Atıf/Citation©:** Durmuş, E. & Maviş, Y. **Survival in Jack London's *The Call of the Wild* and *White Fang***, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2022/7 (1), *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2022/7 (1), 72-85.

² Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, erdincdurmus@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8129-0035

³ Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, yunusmavis@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0150-6321

Geliş/Received: 28 Haziran 2022, **Kabul/Accepted:** 21 Temmuz 2022

Jack London'ın *Vahşi Doğa'nın Çağrısı* ve *Beyaz Diş* Eserlerinde Sağkalım Mücadelesi

Öz

Son kertede türlerin ve doğal kaynakların yok olmasına yol açan insanın doğaya insan merkezli bakış açısı, bu tür çağdaş çevresel durumların düzeltilmesi için büyük bir dezavantaj olarak öne çıkmaktadır. Örneğin Jack London'ın Klondike Gold Rush macerası sırasında kaleme aldığı *Vahşi Doğanın Çağrısı* (1903) ve *Beyaz Diş* (1906), insanın doğaya yönelik benmerkezci tavrını yansıtan ve eleştiren eko-eleştiri eserleri arasında sayılabilir. Klondike Gold Rush (1896-1899) sırasında köpeklerin kızak köpeği olarak kullanılması ve doğalarının zor kullanılarak değiştirilmesi eser eleştirisinin odak noktasını oluşturmaktadır.

Vahşi Doğanın Çağrısı (1903) adlı eserinde London, baş karakter Buck'ın öyküsü aracılığıyla, insanın benmerkezci davrandığında doğaya karşı ne kadar da vicdan ve saygıdan yoksun bir tutum sergileyebileceğini göstermektedir. London, Buck'ın hayatta kalmasını kolaylaştıran veya ağırlaştırılan çevresel faktörlerin rolünü yansıtarak ve Buck'ın insan eliyle evcil bir hayvandan ilkel bir canavara nasıl zorla dönüştürüldüğünü betimleyerek hem insanların doğaya bu türden bir dokunuş yapmasını eleştirmekte hem de söz konusu eserlerde natüralizme olan eğilimini ima etmektedir. *Beyaz Diş* (1906) adlı eserinde London, hayatta kalabilmek için evcil çevreye uyum sağlamak zorunda bırakılan vahşi bir köpek olan Beyaz Diş'in hikâyesini anlatmaktadır. Bu çalışma, Jack London'ın *Vahşi Doğanın Çağrısı* (1903) ve *Beyaz Diş* (1906) eserlerini hayatta kalma örnek durumları açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağkalım mücadelesi, çevre, Jack London, *Vahşi Doğanın Çağrısı*, *Beyaz Diş*

INTRODUCTION

Jack London was born in 1876. He was an adventurous personality whose pleasure for adventure developed in California, where he spent his youth traveling with his family. London worked in a canning factory, travelled the US and sailed the Pacific from end to end before he graduated from high school at his 19. He attended the University of California, Berkeley only for one semester, and left it in the hope of searching for his fortune in 1897 in the Klondike Gold Rush. Having spent one year in the Yukon, he returned to California with a pack of materials for his stories in hand, the most famous work of him *The Call of the Wild* (1903) among them. Furthermore, he advocated workers' rights, unionization, and socialism, and these topics made abundant material for him to write several novels on. Catching many diseases during his adventures pushed him to be alcoholic in an attempt to ward off the pains; however, London did not stop writing until he died in 1916.

London, on the greater part, was inspired by the Klondike Gold Rush of 1897 and his experiences of those times while writing *The Call of the Wild* (1903). Due to serious socio-economic factors and the economic depression stemmed from the Panic of 1893, about 100,000 people migrated to the far north quitting their jobs or selling their properties to take up gold mining, however, only about 4,000 of 30,000, who arrived Klondike were fortunate enough to strike gold. Murders, suicides, disease, and starvation made life in Yukon difficult and unbearable. All these successes or survival of low odds urged him to believe that it is the environment itself which determined the course of one's life, that is, "environmental determinism", which recalls Naturalism in part. Many things can be counted among the characteristics of literary naturalism and this idea of him finds its place in his writings.

A literary theory formulated and coined by French novelist Emile Zola and introduced to America by American novelist Frank Norris, naturalism, which is a new and harsher form of realism, takes scientific observation of life without any idealism and avoidance of the ugly side of life, Skinnerian principles of learning through conditioning, that is evolution, and the Darwinian principal survival of the fittest, as mere references in shaping human character. (Zhang, 2010)

Although London's experiences, observations and the effect of Darwinian concepts, and those of Naturalism constitutes the great part of *The Call of the Wild* (1903), his empathy for animals also counts in shaping this literary work of him. Referring to the function of having empathy for someone/something, Coetzee (1999) states:

Heightened empathy for animals enforces in the reader's mind the textually-embedded human-animal bond that is produced through feeling empathy. In so doing, the reader identifies psychologically with the fictional characters and this dynamic stimulates and nurtures his/her "sympathetic imagination:" the result of feeling compassion for another, of "think[ing] ourselves into the being of another." (p. 34)

After such identification, the reader draws the conclusion and is taught the lesson that they should not be brutal towards other species and that they should show them respect and compassion.

A story that could be considered good—particularly one with a strong theme that teaches moral lessons—can bring about an instantaneous instinctive realization that ultimately clarifies an abstract rule or maxim. Empathy not solely leads folks to acknowledge what's virtuously sensible, it additionally teaches them to embrace it and act thereon. The fact that stories have a dramatic nature provides the reader with an ability to develop a sort of emotional attachment to goodness and a desire towards doing what is right, because they feel keen on following the good examples made by characters. (Copeland and O'Brien, 2003, p.57). 51

At the age 21, when he set off to Klondike in pursuit of gold, Jack London had Milton's *Paradise Lost* and Darwin's *on the Origin of the Species* with him. In his *The Call of the Wild* (1903), London opposes Milton's concept of "free will" and puts forth the main character, Buck, whose destiny is up to the human owners of him and what changes on the trail as a "counter-argument". In Buck's story, London interiorizes Darwinian concepts such as survival of the fittest, natural selection, and adaptation. He portrays Buck as the master survivalist, who is able to overcome the obstacles, thanks to his instincts and ability to adapt to the changing environment, which, what is known to be evolution. Although originally meant to accompany *The Call of the Wild* (1903), London's *White Fang* (1906) is a foil to *The Call of the Wild* (1903) as it tells the story of a wild dog that is transformed to a lovely, domestic pet by his human owners.

The Call of the Wild

The places *The Call of the Wild* (1903) is set on, to the most part, are Canada's Yukon Territory and Alaska. The time is during the Klondike Gold Rush of 1897-98. In *The Call of the Wild* (1903), the struggles, failures, and successes of Buck, the central character of the novel, are chronicled.

Despite spending four years as a domestic pet, Buck achieves preserving his primordial instincts. Surviving savage oppression from humans and the wilderness, becoming the leader of his dogsled team, enduring hunger and fatigue, learning food scavenging, and fighting with a rival dog constitute his successions. In the end, Buck struggles between his love for John Thornton, his last master, and his desire to respond to the mysterious call of his ancestors. (Koss, 2013)

Old longings nomadic leap,

Chafing at custom's chain;

Again, from its brumal sleep

Wakens the ferine strain.

Jack London's *The Call of the Wild* (1903) opens with the stanza above (Dyer, 1997), from John M. O'Hara's poem *Atavism*, describing nature's call as an awakening, as it tells the wild and nomadic longings, yearnings, moving on, fighting against traditions and eventually awakening into life. We realize, through reading the novel, that the stanza above foreshadows Buck's own transformation from a tamed dog to a wild wolf due to the environmental conditions changing for worse and harsher, which is caused by man's greed and his anthropocentric point of view. This culminates in Buck's kidnap and sale by Manuel, Judge Miller's gardener at his estate in Santa Clara, where Buck would indeed have no real occupation, but rule over Miller's land in comfort, free of care, without ever being exposed to any sort of danger. Inspecting the reason(s) why Buck decides to go into the wild may require an analysis on the internal and external conflicts, intrinsic and extrinsic motivations he faces. The internal conflicts Buck faces constitute surrendering into the Law of Club, and surviving the Law of Fang, while the conflict between Buck and Manuel's friend, the one between Buck and the four men in a saloon, that of Buck and the man in the red sweater, that of Buck and Spitz, the one between Buck and Hal, the one between Buck and Black Burton, and the last one between Buck and the Yeehats constitute the external conflicts. As for the motivations, Buck's strong desire to be free like the Hairy Man in his dreams is intrinsic motivation, while the timber wolf and a pack of wolves are extrinsic motivations for Buck to go into the wild. (Purnomo, 2019)

It was during the Klondike Gold Rush of 1879 that a danger sort of a matter of life-and-death emerged for the dogs like Buck, when about 100,000 people rushed to Klondike, Yukon, which generated a heavy demand for strong dogs to pull sledges, as the gold rushers used them to transport to Klondike for gold mining. Thus, the dogs like Buck were money-makers, and they were trained to pull sledges. In the following quote from the novel, we are told about what the danger was and the reason why dogs were needed:

Buck did not read the newspapers, or he would have known that trouble was brewing, not alone for himself, but for every tide- water dog, strong of muscle and with warm, long hair, from Puget Sound to San Diego. Because men, groping in the Arctic darkness, had found a yellow metal, and because steamship and transportation companies were booming the find, thousands of men were rushing into the Northland. These men wanted dogs, and the dogs they wanted were heavy dogs, with strong muscles by which to toil, and furry coats to protect them from the frost. (London & Dyer, 1997, p. 3)

Manuel's trapping Buck and selling him reveals some points like the heavy demand for dogs like Buck, which intrigues him first; the huge gambling debt of him, and his obligation of earning a livelihood with his family. Here we figure out that Manuel, too, is in a struggle of survival, and this urges him to act tactlessly and irresponsibly towards Buck. In this point, Manuel overpowers Buck, for he is more experienced and he has mastery of the club, which is a point that recalls us the reflections of naturalistic point of view and Darwinian principle "survival of the fittest" that dominate London's works generally.

With himself being a part of nature indeed, Manuel's taking decisions regarding Buck's life by tricking and selling him to someone else indicates man's anthropocentric perspective towards nature and species. The following quote from the novel portrays Buck's struggle to survive his captivity. There are two survival pictures drawn, one of which is Buck's, and the other is Manuel's. Manuel's struggle to overpower Buck and sell him is about his own survival with his family and paying off his gambling debts, while Buck's struggle against Manuel and the unnamed dog trader is for mere survival.

...But when the ends of the rope were placed in the stranger's hands, he growled menacingly. ...to his surprise the rope tightened around his neck, shutting off his breath. In quick rage he sprang at the man, who met him halfway, grappled him close by the throat, and with a deft twist threw him over on his back. Then the rope tightened mercilessly, while Buck struggled in a fury, his tongue lolling out of his mouth and his great chest panting futilely... (London & Dyer, 1997, p. 3)

Beaten down by the man in the red sweater, Buck is now introduced to the primitive law, that is, the law of survival. It is also called the law of club, which is used to strike dogs down with, in case they resist to captivity. The club is the mechanism, which makes Buck recognize that man is a master to be obeyed, because with it, he carries a lethal authority, and through obeying, one survives.

...As the days went by, other dogs came, in crates and at the ends of ropes, some docilely, and some raging and roaring as he had come; and, one and all, he watched them pass under the dominion of the man in the red sweater. Again and again, as he looked at each brutal performance, the lesson was driven home to Buck: a man with a club was a lawgiver, a master to be obeyed, though not necessarily conciliated... (London & Dyer, 1997, p. 9)

Experiencing the harsh weather conditions and wild rules of the North for the first time in his life, Buck realizes that every dog and man is all alone against hardships and in survival, which

indicates that Buck will need more strength and adaptation to the changing conditions in order to survive. The following quote clearly draws the picture:

Buck's first day on the Dyea beach was like a nightmare. Every hour was filled with shock and surprise. He had been suddenly jerked from the heart of civilization and flung into the heart of things primordial... Here was neither peace, nor rest, nor a moment's safety. All was confusion and action, and every moment life and limb were in peril. There was imperative need to be constantly alert; for these dogs and men were not town dogs and men. They were savages, all of them, who knew no law but the law of club and fang. (London & Dyer, 1997, p. 12)

The scene that taught Buck those who can not defend themselves become easy prey is the one when Curly, a petite dog, approaches a husky in a friendly manner and is very strictly responded and killed by it and the remaining canines in the carnage. Having witnessed this event, Buck understands that he should be really strong in order to survive in the North:

...It did not take long. Two minutes from the time Curly went down, the last of her assailants were clubbed off. But she lay there limp and lifeless in the bloody, trampled snow, almost literally torn to pieces, the swart half-breed standing over her and cursing horribly. The scene often came back to Buck to trouble him in his sleep. So that was the way. No fairplay. Once down, that was the end of you... (London & Dyer, 1997, p. 13)

Driven away from François and Perrault's tent, Buck gets to learn from Billie, a good-natured new member of the team, how to survive the freezing cold over nights by burrowing in the snow to keep warm, which is an important skill for survival.

Having developed a ravening hunger, Buck learns to eat his food as quickly as possible so the other dogs will not steal his cut. He also learns how to steal food watching a sly dog named Pike, which is a survival skill of utmost importance. He thinks that stealing is not for mere joy, but for surviving the challenging and competitive life of Northland.

...A dainty eater, he found that his mates, finishing first, robbed him of his unfinished ration. There was no defending it. While he was fighting off two or three, it was disappearing down the throats of the others. To remedy this, he ate as fast as they did.... He watched and learned. When he saw Pike, one of the new dogs, a clever malingerer and thief, slyly steal a slice of bacon when Perrault's back was turned, he duplicated the performance the following day, getting away with the whole chunk. (London & Dyer, 1997, p. 17)

Buck changes into a wolfish creature with his physical, mental, and behavioral evolution drawing near completion thanks to his experiences on the trail and re-born feral instincts. The fact that he has now undergone radical changes and made a wild creature out of the once a pet Buck is of critical significance in terms of providing him with the necessary competence to survive hardships. Having undergone all these changes, Buck brings to life in himself the "ancient song," or call of the wild. In the following quote, we can clearly see man's greed and his so-called tendency of ownership, the struggle of dogs to survive this entire burden, and the reality that the competence, experiences, and strength necessary to survive challenges lie in nature and being natural, and the call of nature to which Buck responds in the end of the story. "...the ancient song surged through him and he came into his own again; and he came because men had found a yellow metal in the North, and because Manuel was a gardener's helper whose wages did not lap over the needs of his wife and divers' small copies of himself" (London & Dyer, 1997, p. 18).

François' concern about his team's infection with madness, (rabies), and the ambiguity whether they will survive the remaining four hundred miles to Dawson uncovers the natural interdependency between man and dog, which has a powerful role in determining François'

survival, because without the dogs surviving, it is impossible for him to make the trek across the Klondike:

With four hundred miles of trail still between him and Dawson, he could ill afford to have madness break out among his dogs. Two hours of cursing and exertion got the harnesses into shape, and the wound-stiffened team was under way, struggling painfully over the hardest part of the trail they had yet encountered, and for that matter, the hardest between them and Dawson. (London & Dyer, 1997, p. 21)

On the last face off with Spitz, Buck succeeds him by breaking his leg, which Buck had once learnt from huskies killing Curly. Although this might be taken as a fight for leadership, it also indicates that Buck puts everything he sees and experiences in use for mere survival. Practicing the same trick, Buck kills Spitz and wins the struggle for survival.

Survival in the wild requires adaptation, new skills and endurance, which are what the new owners of Buck, Hal, Charles and his wife Mercedes lack in themselves, because they are lazy, uneager to learn new skills or adapt to the rules of the wild nature of the North. They keep whipping, clubbing, and cursing the now weary, wounded dogs ignorantly, which makes survival a great burden both for dogs and for their own in turn. In this point, we see that knowledge and experience also count a lot in easing one's struggle for survival.

Now at the camp of John Thornton at the mouth of White River, we encounter the struggle between Thornton and Hal. Hal's objection to Thornton's advice that he should not cross the river as the ice is thin because of spring weather leads to a fight between the two when Hal clubs Buck and other dogs to set off, which is in part about his own struggle to survive. By fighting against Hal, Thornton helps Buck survive, which will later create a strong interdependency between him and Buck. In the following quote, we see Hal's own struggle and that of Thornton's for Buck:

... And then, suddenly, without warning, uttering a cry... John Thornton sprang upon the man who wielded the club...

"If you strike that dog again, I'll kill you," he at last managed to say in a choking voice.

...Hal drew his long hunting-knife, ...Thornton rapped Hal's knuckles with the axe-handle, knocking the knife to the ground. He rapped his knuckles again as he tried to pick it up. Then he stooped, picked it up himself, and with two strokes cut Buck's traces. (London & Dyer, 1997, p. 47)

Having recovered quickly through Thornton's great care and affection, Buck now struggles, though not physical and not for mere survival as we know of, against his feral instincts that attract him to the wild for Thornton's love.

We witness another pattern of struggle for survival with Buck rescuing Thornton during a boat launching. Before this, Thornton had saved Buck's life, too, which shows the interdependency of man with other species in nature is a requirement for survival, especially when it comes to the surprise calamities of nature. Interdependency, and at least, mutual respect is of critical importance for a successful co-survival, the natural way meant to be true of humans' anthropocentric point of view towards nature, as well.

Buck's killing some Yeehats who slaughtered Thornton and his dogs at Thornton's camp after returning from an instinctual four-day forest adventure clearly indicates the interdependent survival between him and Thornton. He survives all the challenges of the wild and gains his independence emancipating domestication and man's dominance, and answers the call of the nature joining the pack of wolves arrived that night. He becomes a legendary wolf who is said to have mastered both life and death.

White Fang

Written by Jack London, *White Fang* (1906) is also embellished with the impacts of Naturalism, the literary movement dominant at the time, and Darwinian principles, as with *The Call of the Wild* (1903). Being deeply influenced by Marxist and Socialist theories, which bear no ties on faith and a theological way of life, London must have had no difficulty in putting forth Naturalistic and Darwinist arguments, which allegedly defend that it is nature alone that determines one's fate, because theology comes up with an antipodal perspective about the matter.

Although initially thought of as a companion to *The Call of the Wild* (1903), *White Fang* (1906) turned out to be a literary foil to *The Call of the Wild* (1903). The former is a bildungsroman portraying the whole life of Buck, initially a domestic dog, consequently a wild wolf-like creature. The latter, *White Fang* (1906) simply reverses this process and depicts how a domesticated dog is transformed into a wild wolf called White Fang. Due to Naturalism being the dominant literary movement of the time, we clearly feel the heavy impact of it in *White Fang* (1906) in the shape of evolutionary theories such as "survival of the fittest," natural selection, environmental determinism, and adaption, which have originally been suggested in Darwin's *On the Origin of the Species*. In *White Fang* (1906), London handles, of Darwinian theories, especially "environmental determinism," which claims that the environment heavily impacts the course of one's development and growth. London shows us this in the central character, White Fang, whose character is developed, in response to the environment-originated socio-biological changes which he undergoes.

White Fang (1906) opens with Bill and Henry struggling to survive the still and cold Northland, where they sled a coffin carrying a man beaten down by the wild. The coffin could be taken as a reminder that it is the threat of death which makes survival really challenging. "...On the sled, in the box, lay a third man whose toil was over- a man whom the Wild had conquered and beaten down until he would never move nor struggle again" (London, Gianquitto, Stade & London, p. 346). The man in the coffin is Lord Alfred who had no business and who was in his midst, unfit enough to survive the harsh conditions of the Northland. He passes away, which shows the merciless face of the wild. Here, in this scene, we are introduced to one of the Darwinian theories, survival of the fittest as with *The Call of the Wild* (1903).

While London, in *The Call of the Wild* (1903) considers the wild as something with compassion that embraces all living beings, and that it is man who oppresses species due to his anthropocentric perspective, he portrays it like something with no mercy and of great wrath in *White Fang* (1906). We clearly see this during Bill and Henry's movement toward their destination when they are scared of the howling of a wolf pack approaching. Bill's thinking that Fatty's missing is of no surprise as she was not fit enough to survive the wild signals survival of the fittest theory of Darwinian philosophy.

In this point, it will be quite proper to refer to the historical background of wolves, and their relationship with men. How come wolves, once companion species have now become enemies? Bc. Jana Braborcová (2015) lists the reasons why men used to consider wolves as a companion, what happened next that caused them to change their idea of wolves that transformed to a form of enemy.

The relationship between humans and wolves has had been tight, mixed with emotions and changes. In terms of hunter lifestyles and social family structure, the earliest humans and wolves shared a lot. Native Americans and hunter tribes admired wolves and regarded them as companions, for they were dependent on nature and hunting. Along with knowing important hunting techniques, wolves also knew where to find their prey (Grambo & Cox, 2008; Lopez,

1978). Most Indians respected wolves, particularly their ability to secure their stamina, the way they moved in quiet smoothness and silence across the landscape, states Lopez, in his *Of Wolves and Men* (Lopez, 1978, pp. 102-103), which explains that Indians were inspired by wolves for their own hunting purposes.

Wolves, in terms of social structure, draw extremely close to humans. "Their social bonds and caring behavior are second only to those of humans and other primates" (Busch, 1995, p. 47) has written John Theberge, a wolf biologist. Indians were loyal to their tribes as much as wolves were to their packs; both sides appreciated the significance of living in a group so as to survive in the wild.

Furthermore, many Indian legends portrayed wolves as creatures with an ability to travel long distances, carry messages, and guide those in need through into the spirit world. Sometimes an oracle or an interlocutor with the dead, sometimes relevant to summer or natural forces such as clouds, wind, lightening, or thunder. (Lopez, 1978) Because Indians believed that a person named after a wolf would acquire wolfish qualities, they named their children after the wolves. Wolves have had their places in war symbology and ceremonies. Since warriors admired the stamina and stoicism in the wolf, which they needed themselves, they associated it with war. (Grambo & Cox, 2008)

Wolves were used occasionally by Indians, though they were not killed and were generally respected by them. Indians used the pelt for trading purposes, to make a parka for winter, or as a powerful medicine. There must have been a concrete reason behind Indians' killing a wolf, which would be followed by special rituals. (Lopez, 1978) That early people and Native Americans were in touch with nature, thus with wolves, brought a great many wolf-relevant stories in their legends and beliefs.

With the pastoral lifestyle expanding, there began to appear a radical shift in people's perspective of wolves, once human companions, now threatening beasts. We find some references about who lies behind this shift of perspective of men towards wolves in the following quotation by London:

"But under it all they were men, penetrating the land of desolation and mockery and silence, puny adventurers bent on colossal adventure, pitting themselves against the might of a world as remote and alien and pulseless as the abysses of space. (London et al., 2005, p. 349)

"Though a totem animal same as before, a teacher and a god of fertility, wolf's image darkened gradually. Humans saw in it characteristics that they had once shared, but no longer understand" (Rehmark, 2000, p. 5). The reason behind this shift, though drastic, could probably be explained with people's switch from hunting to farming, their ownership of domestic animals, and building houses. Thus, "many people hated and feared wolves due to the same predatory skills that once appealed to them" (Grambo, 2008, p. 14). Indeed, once wolves' natural source of food, domestic flocks were now easy prey for them. Moreover, people occupied their natural territories more and more in time, which resulted with man in a need to tame nature, which brought about an end to his contact with it. Due to men's oblivion that they were an inevitable part of the nature, they gradually forgot, as a consequent, "the knowledge their ancestors had of wolves and wilderness – and what men don't understand, but often fear" (Grambo & Cox, 2008, p. 14).

Under the hatred of people for wolves lied the thought that it was wolves that were responsible for livestock loses, and thus, the population of wolves fell. Typical bounties and predator control programs conducted by governments, the first of which applied in the US in 1630 followed by other countries. According to Busch (1995), in Europe, the Celts bred wolfhounds so

as to eradicate wolves as early as 300 BC. Charlemagne, French Emperor is known to have ordered the extermination of wolves around AD 800.

Somehow, people thought it was impossible for both wolves and livestock to coexist. Rehnmark (2000) writes that a twenty-year study proves contrary. The livestock of state dying due to wolves is roughly half a percent. "Diseases, poisonous plants, poor husbandry practices, weather, and motor vehicles account for even higher death rates" (p. 104). In this point, the wolf seems to have been a scapegoat to which attributing deaths and evil deeds has been easy.

Grambo & Cox, 2008 point out that "The wolf was considered by settled humans as a threat and an enemy, which caused a war on wolves that maintained two separated parallel battles: the first against the wolf in our mind, the second against that of on the land" (pp. 128-129).

Above all, wolves became victims and a good source for sport shooting, a still-practiced game dating back to the 16th century. It was considered as predator control and people were paid for it; however, the economic and political benefits came before the ecological one indeed (Lopez, 1978). Lopez is of the opinion that "This exceeds even extreme cruelty and can not be predator control" (p. 140). He further points that people defend the right to kill freely. The reality is that they externalize their own fear, their inner beast onto the wolf (p. 140).

Upon discovering that the strongest of their dogs, Frog has gone missing, Bill and Henry take precautions to prevent any possible future losses. Here, Frog's missing shows us the lethal nature of the wild, especially through Bill and Henry's scare of wolves, about which we have given a historical background above. The precautions taken by Bill and Henry are the result of their effort to survive in the wild, that is, through protecting their sled dogs by tying them to sticks. On the other hand, the wolves wandering in packs are also struggling to survive, because there breaks out a famine, which makes survival unbearable for them. In this quotation from the book, we are introduced to the precautions Henry and Bill take to be able to survive the wild: "...Henry left his cooking to come and see. Not only had Bill tied the dogs up, but he had tied them, after the Indian fashion, with sticks" (London et al., 2005, p. 375).

The next morning, another horrifying event that shock Bill and Henry is that another dog of them, Spanker, has been eaten by wolves, which clearly indicates those who are in the struggle for survival are not Bill and Henry alone, but another species, wolves, are as well.

With One Ear, one of the three sled dogs left, breaking into a run towards the she-wolf and retreating the she-wolf when ambushed by the wolf pack, Bill grabs his gun to defend One Ear but, fails. Wolves master men here, killing and eating Bill and One Ear as a result of their unbearably intense will to feed, thus to survive. Bill's grabbing his gun to protect himself and One Ear shows his intensive will for survival:

He heard a shot, then two shots in rapid succession, and he knew that Bill's ammunition was gone. Then he heard a great outcry of snarls and yelps. He recognized One Ear's yell of pain and terror and he heard a wolf-cry that bespoke a stricken animal. And that was all. The snarls ceased. The yelping died away. Silence settled down again over the lonely land. (London et al., 2005, p. 375)

Perished by the death of Bill and One Ear, Henry sits and broods for some time. He contemplates on the ways that will let him survive. Henry's attacking the she-wolf by searing a hot brand into her mouth when he comes eye to eye with her illustrates how intensive is his instinct for survival. His tying a burning pine-knot to his hand to keep himself from asleping indicates both the extreme fragility of survival in the wild and how decisive he is to win the game of survival:

He awoke with a start. The shewolf was less than a yard from him. ...he thrust a brand full into her open and snarling mouth. She sprang away, yelling with pain... But this time, before he dozed again, he tied a burning pine-knot to his right hand. ...For several hours he adhered to this program. Every time he was thus awakened, he drove back the wolves with flying brands, replenished the fire, and rearranged the pine-knot on his hand. (London et al., 2005, p. 417)

As feeding prevails it in the process of surviving, mating has had been postponed because of a famine, but finally, there breaks out a fight among One Eye, the young leader, and an ambitious three-year-old for the she-wolf's affections when the famine ends. As the winner of the fight, One Eye mates with the she-wolf which shows that mating, as part of survival, requires a violent struggle and a rigorous competition:

...On either side of his body stood his two rivals. ...But the elder leader was wise, very wise, in love even as in battle. ...With his one eye the elder saw the opportunity. He darted in low and closed with his fangs. ...Then he leaped clear. ...Bleeding and coughing, already stricken, he sprang at the elder and fought while life faded from him, ...When the young leader lay in the snow and moved no more, One Eye stalked over to the she-wolf. (London et al., 2005, p. 441)

We come across another struggle for survival during a faceoff between a meaty porcupine and a lynx when One Eye goes out of the cave to prey an animal for his mate and cubs. Though the actual struggle is between the porcupine and the lynx, One Eye capitalizes on their struggle to maintain the survival of his own, and that of his mate and cubs, as he struggles against the half-dead porcupine after the lynx had left the game:

...In that instant the lynx struck. ...Everything had happened at once- the blow, the counter-blow, the squeal of agony from the porcupine, the big cat's squall of sudden hurt and astonishment. She sprang savagely at the thing that had hurt her. But the porcupine, squealing and grunting, rolled up into its ball-protection, flicked out its tail again, and again the big cat squalled with hurt and astonishment. Then she fell to backing away and sneezing... ... Then she sprang away, up the trail, squalling with every leap she made. (London et al., 2005, p. 473)

This time, it is One Eye who loses the struggle. Upon harshly attacking the lynx that has a litter of hungry kittens at her back, he loses the game. For the mere sake of survival, both One Eye and the lynx commit violence.

Now alone in the wild, the she-wolf has to struggle to survive on her own. Her killing a kitten lynx to feed her cub White Fang subjects her to face a cruel struggle for life against mother lynx, where White Fang is introduced to the law of meat: "eat, or be eaten." The fittest side, as Darwinian theory, survival of the fittest suggested is the she-wolf and White Fang, thus the survivor.

When taken to Fort Yukon, and is nearly five, White Fang attacks every dog he encounters as a result of the harsh conditions he has had experienced in his past, which, what is known to be environmental determinism, one of the tenets of Naturalism suggesting that environmental factors have a deep impact on the course of species. From his wrathful nature conditioned by his merciless upbringing, White Fang has learned that all he needs to win the survival game is to be mean and cruel. As he is oppressed, beaten down and chained up for a long time, "[White Fang] now turned

out to become an enemy of everything, and more violent than ever..." (London et al., 2005, p. 475).

Human characters impact White Fang so profoundly that his behaviors change in the same direction. Such a change takes place when White Fang is exposed to harsh environmental conditions that he is not accustomed to. He must learn to live with his new owner, Beauty Smith, who is described as "a sadistic owner who violently inflicts violence on him to make him fight even tougher" (Reesman, 2011, p. 3). Smith's abuse and neglect of White Fang has a major impact on him, so White Fang needs to learn new ways of survival. Through this endeavor, he learns to act as a wild monster to survive and avoid being killed. As a result, this causes him to fight and kill each dog he encounters. Crane (1997) puts forth that White Fang is nicknamed "The Fighting Wolf" because he is abused and exploited by his vicious masters to such extent this leads him to turn into a brutal killer. Under the control of Beauty Smith, White Fang captures and imitates Smith's immoral and ferocious qualities. Smith treats him so cruelly that White Fang has to adapt to such a difficult situation in order to survive. Jack London writes that "[White Fang], who has suffered too much violence and is chained for a long time, now bears hostility for everything, and has become crueler than ever. He has been tortured so much that he becomes blindly enraged without the slightest reason" (London et al., 2005, p. 487). White Fang now begins to express the hatred he received from Smith, which is another reason for him to start acting like a "Fighting Wolf". White Fang now believes that violence is the only way to live, since he has never been treated with love before.

We are not only introduced to patterns of struggles for mere survival but also those of against conflicts exemplified quite good in White Fang's adoration for Scott, who treats him in a good nature. This kind of treatment causes conflict in White Fang about whether he should surrender or fight in some cases. But, in Scott's case, White Fang's love for Scott overpowers his instincts that prompt him to fight, which reveals that White Fang survives the conflict between his instincts and domestic yearnings, and decides to be domesticated, thanks to Scott's humane behaviors:

Yet again in this new orientation, it was the thumb of circumstance that pressed and prodded him, softening that which had become hard and remoulding it into fairer form. Weedon Scott was in truth this thumb. He had gone to the roots of White Fang's nature, and with kindness touched to life potencies that had languished and well-nigh perished. One such potency was love. It took the place of like, which latter had been the highest feeling that thrilled him in his intercourse with the gods. (London et al., 2005, p. 799)

As we referred to before, environmental factors have a deep impact on the course of species, which, in White Fang's case used to be vicious and ill natured under the care of Beauty Smith and Gray Beaver, his previous masters. However, these factors undergo radical changes with Weedon Scott, that is, they change for better, and the process of taming White Fang, which is indeed a process of survival, takes some time and challenges until it is succeeded. For example, in Southland, he uses his natural instincts and previous experiences of Northland about killing and eating, but gets to understand that they differ sharply after he had been punished by the groom for eating some stray chickens. White Fang fights back to the groom deriving from his feral instincts for mere survival, which clearly indicates that both his wild and domestic instincts are still at play in him, and that it will take time and challenge for his domestic instincts to prevail the wild ones:

...he came upon a chicken that had escaped from the chicken-yard. ...It was farm-bred and fat and tender; ...Later in the day, he chanced upon another stray chicken near the stables. One of the grooms ran to the rescue. He did not know White Fang's breed, so for weapon he took a light buggy-whip. At the first cut of the whip, White Fang left the chicken for the man. ...Silently,

without flinching, he took a second cut in his forward rush, and as he leaped for the throat the groom cried out, 'My God!' ... (London et al., 2005, p. 871)

The last case of struggle for survival is when Jim Hall, the ill-made in the making prison escapee, who had once been misjudged by Weeden Scott's father and imprisoned escapes and goes to Scott's house to take his revenge. White Fang proves his loyalty to his master and has now been able to survive all the challenging phases followed by the succession of his domestication when he defends his human family against Jim Hall, and accomplishes survival despite being shot by him in the skirmish:

Up that staircase the way led to the love-master... The strange god's foot lifted. He was beginning the ascent. Then it was that White Fang struck. ...Into the air he lifted his body in the spring that landed him on the strange god's back. White Fang clung with his forepaws to the man's shoulders, at the same time burying his fangs into the back of the man's neck. He clung on for a moment, long enough to drag the god over backward. Together they crashed to the floor. White Fang leaped clear, and, as the man struggled to rise, was in again with the slashing fangs. Sierra Vista awoke in alarm. The noise from downstairs was as that of a score of battling fiends. There were revolver shots. (London et al., 2005, p. 915)

CONCLUSION

Due to his anthropocentric perspective, man has always caused destruction on environment, species, and natural resources, and finally on his own in the end. Today, for example, destruction of forests with the intent of building cities; battles fought for oil, gas and precious metals; extreme hunting of animals etc. together brings about an uninhabitable world. The Panic of 1893, an economic depression in the United States that began in 1893 and ended in 1897, deeply affected every sector of the economy, and produced political upheaval. Weary of the economic depression started in 1893, about one hundred thousand Canadian prospectors rushed to the far north Klondike, Yukon to strike gold in 1897, which caused a drastic change in the nature and habitats of a great number of dogs for the worst as they were used to pull sledges during the trek. Jack London was one of those setting off for Klondike hoping to have adventures and getting rich. Thus, his observations and experiences during his stay there provided him with abundant materials for his stories, especially *The Call of the Wild* and to some extent, for *White Fang*. In both the novels mentioned above, London interiorizes Darwinian concepts such as survival of the fittest, natural selection, and adaptation. London, in his *The Call of the Wild* reflects the role of environmental factors in easing or aggravating the survival of Buck who changes to a primitive beast from a domestic pet benefiting from both nature's favorable environment and the struggle it exerts for survival. In *White Fang*, London tells the story of a pre-wild dog named White Fang who is tamed by his human masters through some experiences of domestication which underlines the significance of environmental factors in facilitating or complicating the survival of White Fang. While London considers the wild as something with compassion that embraces all living beings and that it is man who oppresses species due to his anthropocentric perspective in *The Call of the Wild*, he portrays it as something with no mercy and of great wrath in *White Fang*.

REFERENCES

- Beierl, B. (2008). The Sympathetic Imagination and the Human—Animal Bond: Fostering Empathy Through Reading Imaginative Literature. *Anthrozoös*, 21(3), 213-220. doi: 10.2752/175303708x332026
- Braborcová, B. (2015). *Interpretations of Wolves in Literature and Various Literary Approaches to their Existence - The Story of a Wolf* (Undergraduate). MASARYK UNIVERSITY.
- Busch, R. (1995). *The wolf almanac* (p. 47). Guilford, Connecticut: The Lyons Press.
- Campodonico, C. (2013). The Call of the Wild Study Guide | Literature Guide | LitCharts. Retrieved 24 May 2019, from <https://www.litcharts.com/lit/the-call-of-the-wild>
- Campodonico, C. (2013). White Fang Study Guide | Literature Guide | LitCharts. Retrieved 24 May 2019, from <https://www.litcharts.com/lit/white-fang>
- Coetzee, J. (1999). The Lives of Animals. *Choice Reviews Online*, 37(03), 34. doi: 10.5860/choice.37-1479
- Copeland, M. W. and O'Brien, H. (2003). Toward biophilia: the role of children's literature in the development of empathy and compassion. In *The State of the Animals II*, 51–65, ed. D. J. Salem and A. N. Rowan. Washington, DC: Humane Society Press.
- Crane, V. (1997). Behavioral Changes in "White Fang" - literatureessaysamples.com. Retrieved 10 November 2019, from <https://literatureessaysamples.com/behavioral-changes-in-white-fang/>
- Dyer, D. (1997). *Jack London's The call of the wild for teachers* (p. 4). Norman: University of Oklahoma Press.
- Grambo, R., & Cox, D. (2008). *Wolf: Legend, Enemy, Icon* (pp. 14, 128-129). Willowdale, Ont.: Firefly.
- Koss, E. (2013). *Jack London's the Call of the Wild: Teacher's Guide*.
- Líman, Antonín. (2001). *Mezi nebem a zemí / Ideální místa v japonské tradici*. Academia
- London, J., Gianquitto, T., Stade, G., & London, J. (2005). *The Call of the Wild and White Fang* (pp. 346-871). New York: Barnes & Noble Books.
- Lopez, B. H. (1978). *Of wolves and men*. New York: Scribner
- Purnomo, K. (2019). *Behind buck's decision to go into the wild as seen in Jack London's the call of the wild..* [online] Id.123dok.com. Available at: <https://id.123dok.com/document/y8g29rwz-behind-buck-s-decision-to-go-into-the-wild-as-seen-in-jack-london-s-the-call-of-the-wild.html> [Accessed 23 Jul. 2019].
- Reesman, J. (2011). "White Fang." Critical Companion to Jack London: A Literary Reference to His Life and Work, Critical Companion. Bloom's Literature. Web. 3 Dec 2015.
- London, J., & Dyer, D. (1997). *Call of the Wild* (pp. 3-21, 47). Norman: University of Oklahoma Press.
- Zhang, X. (2010). On the Influence of Naturalism on American Literature. *English Language Teaching*, 3(2), 195-197. doi: 10.5539/elt.v3n2p195

Evli Bireylerin Bağlanma Stillерinin Benliğin Ayrımlaşması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi¹

Yusuf Günay²

Öz

Bu araştırma, evli bireylerin bağlanma stilleri ile benliğin ayrımlaşması arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırma grubu 350 gönüllü evli çiftten rastlantısal olarak oluşturulmuştur. Evli bireylerde bağlanma stillerinin benliğin ayrımlaşması ile ilgili ilişkilerini inceleyen bu çalışma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiş nicel bir araştırmadır. Yapılan araştırmada veri toplama araçları olarak 2 ölçme aracı ve 1 adet kişisel bilgi anketi kullanılmıştır. “Benliğin Ayrımlaşması Ölçeği” ile bireyin ayrımlaşma düzeyini ve ilişkilerde bağlanma stillerini ölçmek için ise “kişilerarası ilişkilerde bağlanma stilleri ölçek formu” kullanılmıştır. Yapılan bu araştırmada akademisyenler tarafından uyarlanan ve geliştirilen ölçekler için kullanım izinleri alınmıştır. 350 veri öncelikle “normallik testi, ölçeklere ilişkin iç tutarlık katsayısı testi, korelasyon analizi, regresyon analizi ve iki bağımsız örneklem t-testi” ve diğer bağımsız değişkenler için ise One Way Anova uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda evli bir bireyin duygusal tepkisellik puanı yükseldikçe güvensiz kaygılı bağlanma puanının düştüğü söylenebilir. Benliğin ayrımlaşması alt boyutlarının güvensiz kaygılı bağlanma varyansının %51’ini açıklayabildiği görülmüştür. Ölçeğin alt boyutlarından olan başkalarına bağımlılık, duygusal tepkisellik ve ben pozisyonu güvensiz kaygılı bağlanma varyansını anlamlı ve güçlü bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca cinsiyet değişkenine göre sadece ben pozisyonu alt boyutunun istatistiksel olarak anlamlı ve farklılık gösterdiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma, Bağlanma stilleri, Benlik ayrımlaşması, Evli bireyler

¹ **Atıf/Citation©:** Günay, Y. Evli bireylerin bağlanma stillerinin benliğin ayrımlaşması ile ilgili ilişkilerinin incelenmesi, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2022/7 (1), 86-103.

²Psikolojik Danışman, Mardin MEM, yusufgunay@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7068-0863

Geliş/Received: 26 Mayıs 2022, **Kabul/Accepted:** 25 Temmuz 2022

Examination of The Relationship Between Attachment Styles of Married Individuals and the Differentiation of Self

Abstract

This study was prepared to examine the relationship between attachment styles of married individuals and differentiation of self. The research group was formed randomly from 350 voluntarily married couples. This study, which examines the relationships between attachment styles and differentiation of self in married individuals, is a quantitative research conducted in relational screening model. In this study, 2 different scales and 1 personal information form were used as data collection tools. The "Self Differentiation Scale" scale was used to measure differentiation of self, and the attachment styles scale in interpersonal relationships was used to measure attachment styles in relationships. For this research, first of all, permissions to use the scale were obtained from the academicians who developed and adapted the scales. For 350 data, normality test, internal consistency coefficient test for scales, correlation analysis, regression analysis, two independent samples t-test, and One Way Anova for more than two independent variables were applied, respectively. As a result of the study, it can be said that as the emotional reactivity score of a married individual increases, the insecure anxious attachment score decreases. It was also observed that differentiation of self sub-dimensions could explain 51% of the variance of insecure anxious attachment. Emotional reactivity, I-position, and dependence on others sub-dimensions of differentiation of self significantly and strongly explained the variance of insecure-anxious attachment. In addition, it can be said that only the I-position sub-dimension is statistically significant and different according to the gender variable.

Keywords: Attachment, Attachment styles, Differentiation of self, Married individuals

GİRİŞ

Benlik, William James'in ilk açıklamaları ile psikoloji literatüründe tartışmaya açılan önemli bir kavram haline gelmiştir (Kağıtçıbaşı, 2019). Sosyal psikoloji kavram haritasında da önemli bir yer tutan benlik kavramı, Baumeister (1998)' in ifade ettiği gibi sosyal tutum ve davranışları açıklamak için birçok araştırmaya kılavuzluk etmektedir. Benlik kavramı, James ile Rogers'ın öne sürdüğü açıklamalar ile başlamıştır. Genel benlik ve benlik şemasını ortaya atan Wylie ve Makus ile de daha önemli hale gelen benlik (Özen, 2003), kişinin kendisini algılamasını, kendisinin başka bireylerle olan temaslarına ait algıları ve bu algıların bütünü olarak ifade edilmiştir (Rogers, 1961). Pescitelli (2009), benliği benzer bir şekilde kişinin kendine ilişkin bilinçli algıların toplamı olarak tanımlamıştır.

Benliğimizi büyük çabalar ile korumak, sosyal etkileşim içinde konumlandırmak ve geliştirmek isteriz ki bu zorlu benlik gelişimi süreci Cüceloğlu (1991) tarafından "ben olma savaşı" olarak tanımlanmıştır. Rosenberg (1989), benlik kavramını bundan dolayı sosyal hayatta bireyde verimlilik ve sosyal bir güç olarak gelişen bir kavram olarak tanımlamıştır. Bireyin yaşamında önemli nedensellikler oluşturan bu yapı, her ne kadar kişinin kendisini algılaması olsa da oluşum sürecinde bireyin çevreyle etkileşiminde de oldukça önemlidir (Rogers, 1961). Bu bağlamda, benliğin gelişim sürecinde en yakın çevresi olan ailenin sağlıklı işlevlere sahip olması, benliğin gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir (Kağıtçıbaşı, 2019). Benlik gelişiminin bireyde sağlıklı ve güçlü bir şekilde olması; insanın kendini kıymetli görmesini, kendi kararlarını yapabilesini sağlayacaktır (Kerr ve Bowen, 1988). Bowen (1978), bireyin seçimlerinde özgür iradesini kullanmasını benliğin farklılaşması kavramıyla açıklamış ve bu kavramın ailenin sağlıklı işleyişinde önemli bir yapı taşı olduğunu belirtmiştir.

Bowen, aile danışmanlığına ilişkin oluşturduğu kuramında ailenin işleyişini sekiz temel kavram ile açıklamış ve benliğin ayrışmasını, bu kavramlar arasında en temel işleve sahip olduğunu ifade etmiştir (Tuason ve Friedlander, 2000). Yakın tarihte yapılan araştırmaları incelediğimizde de Bowen'ın hipotezleri çok sayıda araştırmacının odak noktası haline gelmiş ve araştırmaların çoğunlukla benliğin ayrışmasının diğer psikolojik değişkenlerle ilişkileri ele alındığı gözlemlenmiştir (Bradbury, Fincham ve Beach, 2000; Birditt ve Antonucci, 2008; Erdem ve Kabasakal, 2020; Lim ve Jennings, 1996; Polat ve İlhan, 2018).

Aile terapisinin önemli faktörlerinden olan benliğin ayrışması terimi, insanın düşünce ve duygularının farkında olmasının yanı sıra bağımsız bir şekilde yaşamasını sağlamaktadır (Bowen, 1978). Benliğin ayrışması kavramı bireyin düşünsel ve kişilerarası ilişkileriyle ilgili bir kavramdır. Ayrıca insanın duygusal ve bilişsel anlamda kendi köken ailesinden ayrışması anlamı taşımaktadır (Bowen, 1978). Kerr ve Bowen (1988), yayınladıkları kitapta benliğin ayrışmasını, bireyin duygusal ve düşünsel işleyişini, ilişkilerinde samimiyet ve özerkliğinin derecesi olarak tanımlamıştır. Corey'e (2008) göre benliğin ayrışması ise insanların diğer insanlardan ayrışarak kendi duygu ve düşüncesinin farkında olması demektir.

Bireyin ayrışma düzeyinin önemli göstergelerini Bowen (1978), iki boyutta ele almıştır. Birinci boyut insanın köken ailesinden bilişsel ve duygusal anlamda ayrışması iken ikinci boyut ise bilişsel ve duygusal süreçlerini birbirinden ayrı ele alınması olarak tanımlanır (Kerr ve Bowen, 1988). Bu iki boyut Kerr ve Bowen'a (1988) göre çekirdek ailenin duygusal boyutlarında doğrudan etkilemektedir. Ayrışma düzeyi düşük bireyler duygularını ayırt edememelerine rağmen ağırlıklı olarak duygularına göre karar verirler. Yaşam enerjilerini aşk ve sevgiye harcarlarken bilişsel süreçlerini heyecanlarından ayıramazlar. Daha az savunmaya sahip olduklarından aile ikilemi içinde kaybolurken yaşamlarını onay olma ve onay almadıkları kişileri cezalandırmakla geçer. Çok fazla duygusal ve fiziksel problemlerle karşı karşıya kalırlar. Psikolojik belirti göstermeye daha yatkındırlar. Yüksek düzeyde ayrışmış insanlar ise orijin

ailelerine olan yakınlıkları ve farklılıklarını açıkça ifade eder ve diğer insanların düşünce ve davranışlarından daha az etkilenirler (Kerr ve Bowen, 1988).

Bowen'a (1978) göre yüksek seviyede ayrılmış bireyler, ailelerinden ayrılmış kendi ayakları üzerinde gelişimini sürdürebilen insanlardır. Ayrılmışmanın zıt kutbunu Gibson ve Donigian (1993) füzyon (birleşme) olarak tanımlamış ve şu şekilde açıklamıştır: Ayrılmamış kişiler aile içinde kaybolarak bağımsız hareket edemez hale gelirler. Bowen (1978) bu durumu destekler açıklama ile ayrılmamış ya da birleşmenin gerçekleştiği bireylerin, bir başkasına duygusal olarak bağlanma eğilimini işaret etmiştir. Bu durumda bireyin kendi öz benliği ve sınırları diğer kişi ile bulanıklaşır ve sonuç olarak yoğun bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır (Gibson ve Donigian, 1993). Benliği ayrılmamış bireyleri, Nichols ve Davis (2020) örneklerle şu şekilde açıklamışlardır: Duygusal bir dünyada yaşar ve birilerine bağımlıdırlar. Düşünceleri sorulduğunda hislerini, görüşleri sorulduğunda ise başkalarından duyduklarını ifade ederler. Kendilerine ne söylenirse söylesin kabul eder ya da her şeyle ilgili tartışırlar. Tam tersi olarak ayrılmış bireyler kendi görüşleri doğrultusunda davranır ve olayları akılcı olarak ele alabilirler.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerini incelediğimizde ise 2010-2019 yılları arasında 2019 yılı sonu itibariyle evlilik sayıları azalmış, boşanma sayıları da artmıştır. Aynı zamanda boşanmaların 2020 yılında %35,3'ü yani en büyük dilimini çiftlerin birlikteliklerinin ilk 5 yılı, %20,7'sini oluşturan bir başka dilimi ise birlikteliklerinin 6-10 yılı içinde gerçekleştirmiştir (TÜİK, 2021). Bu veriler ışığında evliliklerin azaldığı, var olan evliliklerde ise ilk 5 yıl içerisinde evliliklerin önemli bir bölümünün bittiği görülmektedir.

Kısa süren evliliklerin önemli nedenlerinden birini Bowen (1978), benliğin ayrılmaması kavramı ile açıklamıştır. Kerr ve Bowen'a (1988) göre benliğin ayrılmaması, evlilikte yakınlık ve birlikteliğin uzun sürmesi için ana unsurlardan biridir. İnsanların bu iki farklı gücü dengeleyebilmesi, benlik duygusunun yani ben pozisyonunun zarar görmemesi, benliğin ayrılmaması ile yakından ilişkilidir. Ayrılmama seviyesi yüksek bireyler dengeyi daha iyi sağlar ve benlik duygularını kaybetmeden uzun ilişkiler sürdürebilirler. Ayrılmama seviyesi düşük insanlar ise dengede problem yaşar ve ben pozisyonlarını yani kendilik duygularını kaybederler. Duygusal tepkisellik, duygusal geri çekilme ve başka insanlarla iç içe geçme davranışları, insanların denge kuramaması ve kendilik duygularını koruyamamasından kaynaklanmaktadır (Bowen, 1976,1978; Kerr ve Bowen, 1988; Skowron, 2000). Benliğin ayrılmaması terimi ile çift uyumu arasında yapılmış alanyazındaki bir çok araştırma pozitif yönlü bir ilişki ortaya koymaktadır (Arpita, 2006; Campos, Keltner, Bech, Gonzaga ve John, 2007; Hollander, 2007; Patrick, Sells, Giordano ve Tollerud, 2007; Peleg, 2008). Evlilik ve çift uyumu arasında araştırma yapan Harrison (2003) ve Kruse (2007), düşük ayrılmama ve yüksek seviyede iç içe geçme özelliği gösteren çiftlerin evlilik kalitesinin ve çift uyumunun düştüğünü araştırma sonucunda görmüşlerdir. Bir başka araştırmada Aydoğan ve Kalkan (2018) 251 kadın, 229 erkek olmak üzere toplam 480 evli çift üzerinde ilişki kalitesini araştırmış ve bunun sonucunda benliği ayrılmamış bireylerin evlilik ilişki kalitesini pozitif yönde etkilediğini belirtmişlerdir. İlhan ve Polat (2018) tarafından 362 evli birey üzerinde yapılan araştırmada ise benliğin ayrılmaması ile evlilik uyumu arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Aynı araştırmada benliğin ayrılmaması boyutlarından olan duygusal kopma ile evlilik uyumu arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Çiftlerde evlilik kalitesi ve çift uyumlarına etki eden bir başka kavram ise bağlanma stilleridir (Bowlby, 2012). Romantik ilişkiler, yetişkin bağlanma stillerinden doğrudan etkilemekle beraber kişinin eşyle kurduğu bağlanma ilişkisi; çiftin iletişimine, ilişki doyumuna, evlilik sürecine ve kişinin benliği gibi farklı boyutlarına da etki etmektedir (Banse, 2004; Kobak, 1991). Özellikle Üncü'ye (2007) göre evlilikte yaşanan doyum ve uyumun, beklentilerin gerçekleştirilmesi ve bireylerin mutlu olabilmesi yönünden önemli faktörlerden birisi olarak açıklanmıştır. Doyumun yaşanmadığı evliliklerde genellikle boşanma ile sonuçlandı

Evli Bireylerin Bağlanma Stillерinin Benliğin Ayrımlaşması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi

görülmektedir (Üncü, 2007). Türkiye İstatistik Kurumu verileri ise bu durumu destekler niteliktedir. 2018 yılında evliliğin bitiş nedenleri belirtilirken “143.573 evlilikten 139.481’inin bitiş nedeninin 'geçimsizlik' olduğu daha sonra ise 1852 adet ile 'bilinmeyen sebeplerin' bunu takip ettiği görülmektedir” (TÜİK,2020). Bu durumda çiftlerin birbirlerine karşı oluşturacakları uyumu ve evlilik doyumunu doğrudan etkileyen bağlanma, evlilik sürecini etkileyebilmektedir (Bowlby, 2014).

Bağlanma kuramı Bowlby'nin (1969) psikanaliz, etoloji(davranışsal biyoloji) gibi biyolojik ve psikolojik alanları birlikte inceleyerek ortaya koyduğu bir kuramdır. Bowlby, hem kişisel teorik perspektif hem de test edilebilir deneysel metodolojiyi (yöntem) bir arada yürütmüştür (M. Ainsworth, 1969). Memeli hayvanlarla yaptığı araştırmalar arasında özellikle kuşların bağlanma davranışları dikkatini çekmiş, öne sürdüğü kuramında da bu araştırmalardan etkilendiğini ifade etmiştir (Bowlby, 2014). Bowlby'ye (1973) göre bağlanma, “insanların kendileri için önemli ve özel gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağ olarak” açıklanmaktadır. M. S. Ainsworth'e (1979) göre bağlanma ise duygusal bir bağın oluşumu, oluşan bu bağın sürekliliği ve bireyin yakınlığı sürdürme gereksinimi ile karakterize hale gelmiştir. Bebek ve bebeğin bakımını üstlenen arasında sıcaklık, yakınlık ve süreklilik var ise bağlanma gerçekleşir (Bowlby, 2012). Bowlby (1973), bireylerin ilişki biçimlerinde oldukça önemli olan bağlanmanın güvenli, kaygılı ve kaçınan olmak üzere üç farklı stiline olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Bowlby (2012), bireyin ilerleyen yıllarında gerçekleşen bağlanma sürecindeki önemli kişileri anlamak için yakınlık ve duyarlılığın da önemli iki nokta olduğunu altını çizmiştir. Bağlanma sürecinde etkili olan önemli kişiler ile bebekler ya da çocukların arasındaki duygusal ve sosyal ilişki sürecini ve gelişimini tanımlayarak ileriki yaşam süreçlerinin nasıl sürdüğünü açıklamıştır.

Bağlanma stili Bowlby'e (2012)göre bebeğin var olan yaşına bakılmaksızın kişilik üzerinde etkilidir. Dolayısıyla bağlanma stilleri, çocukluktan yetişkinliğe uzanan ilişkilerde ve yaşam gelişiminde etkilidir. Bu durum Hazan ve Shaver (1987) tarafından bebeklik bağlanma stillerinin bireylerin gelecek yaşamlarındaki arkadaş ve romantik ilişkilerini doğrudan etkilediği söylemiyle desteklendiği görülmektedir.

Bebeklerin fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra duygusal ihtiyaçlarının da ne kadar önemli olduğu ortadadır (M. S. Ainsworth, 1979). Bu yüzden doğumdan itibaren başlayan bağlanma stilleri, bebeğin bakım veren ile oluşturduğu ilişkiyi incelemek ve oluşan bu bağlanma stillerinin kişilik gelişimine etkisini görmek önemli bir hale gelmiştir. Bebek ve bebeğin bakımını üstlenen arasında Bowlby'ye (1973)göre sıcaklık, yakınlık ve süreklilik var ise bağlanma gerçekleşir. Ayrıca Bowlby (2012) bireyin ilerleyen yıllarında gerçekleşen bağlanma sürecindeki önemli kişileri anlamak için yakınlık ve duyarlılığın da önemli iki nokta olduğunu altını çizmiştir. Bağlanma sürecinde etkili olan önemli kişiler ile bebekler ya da çocukların arasındaki duygusal ve sosyal ilişki sürecini ve gelişimini tanımlayarak ileriki yaşam süreçlerinde nasıl sürdüğünü açıklamıştır.

Bartholomew ve Horowitz (1991) korkulu, kayıtsız, saplantılı ve güvenli olmak üzere “Dörtlü Bağlanma Modeli”ni geliştirerek öne sürmüşlerdir. Bu paradigmaya göre güvenli bağlanma stiline sahip insanların kendilerini ve diğer insanları sevmeye layık görürler. Saplantılı bağlanan bireyler ise kendilerini sevmeye değer görmezken başkalarına ilişkin düşünceleri olumludur. Korkulu bağlanma stiline sahip bireylerin kendilerine ve başkalarına ilişkili ürettiği düşünceler genel itibariyle olumsuzdur. Son olarak kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler ise kendilerini sevmeye değer görürken başkalarına yönelik düşünceleri olumsuz olarak ifade edilmiştir.

Alanyazın incelendiğinde, araştırmanın bağımlı değişkeni olan benlik ayrımlaşması ile bağlanma arasında araştırmalar görülmüştür (Akar, 2019). 173 evli çiftin katıldığı araştırmada, çift

ilişkilerindeki doyumun benlik ayrımlaşması ve bağlanma kaygısı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma sonucunda, evli çiftlerin benlik ayrımlaşması ile bağlanma kaygıları arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bowen (Bowen, 1978) kuramını açıklarken ifade ettiği bir diğer yapı olan kronik ya da bağlanma kaygısı, gerçek ya da hayali bir tehdit karşısında organizmanın verdiği tepki olarak ifade edilmiştir. Bu tür kaygının evlilik gibi önemli bir olayda uyum sağlama sürecini zora soktuğunu ifade etmiştir (Bowen, 1978). Kerr ve Bowen (1988) bu kaygının kaynağının köken aile ile olan ilişkiler olduğunu belirtmiştir. Benliğin ayrımlaşmasının alanyazında çeşitli faktörlerden etkilendiği ortaya konulmuştur (Erdem ve Kabasakal, 2020; Hanımoğlu ve Akbaş, 2018; Kalkan ve Aydoğan, 2018). Fakat araştırmalar sonucunda alanyazında bağlanma stilleri ile benliğin ayrımlaşması kavramlarının beraber incelenmediği görülmüştür.

Bu çalışmada bağlanma stilleri ve benliğin ayrımlaşması değişkinleri cinsiyet faktörüne göre de incelenecektir. Woien ve arkadaşlarının (2003) vurguladığı gibi çocuklarının bakımlarını üstlenen ebeveynlerin cinsiyete göre farklı çocuk yetiştirme tutum ve davranışları çocukluk döneminde oluşacak bağlanma stillerini de etkileyebilir.

Adler'e göre insanların 'arkadaş ve toplumsal yaşam ilişkileri', 'iş ve meslek ilişkileri', 'yakın ilişki ve aşk ilişkileri' olmak üzere 3 temel yaşam görevleri vardır. Bu yaşam görevlerinde insanlar, kendi benliğini aşarak diğer insanlarla iletişim ve etkileşim kurmak isterler ve bu süreçte diğer insanlara kendinden daha çok değer verirler (Dreikurs-ferguson,1999). Sosyal ilgi süreçlerinin önemli iki ayağı olan evlilik süreci ve mesleki durumlar, bağlanma stilleri ve ayrımlaşma değişkenleri açısından yordanaarak literatüre katkı sunulmak istenmektedir.

Evlilik sürecinde bu kadar önem arz ettiği belirtilen benliğin ayrımlaşması ve bağlanma stilleri kavramlarının evli çiftlerde birlikte değerlendirilmemiş ya da çok az değerlendirilmiş olması alanyazında önemli bir boşluk oluşturmuştur. Bu sebepten dolayı bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmaya konu edilen değişkenlerin evli bireylerde nasıl açıklandığı da ayrı bir merak konusudur. Konusu ve araştırma grubu ile alanyazına yeni bir soluk getirebilir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Siyez'e (2008) göre iki ve ikiden fazla değişken arasındaki ilişkiyi araştırıp bulmak için ilişkisel desen kullanılmaktadır. Bundan dolayı evli bireylerde bağlanma stillerinin benliğin ayrımlaşması ile ilgili ilişkileri inceleyen bu çalışma, ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiş nicel bir çalışmadır. Bu çalışmanın bağımlı değişkeni bağlanma stilleri, bağımsız değişkeni ise benliğin ayrımlaşmasıdır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Bu araştırma, evli çiftler arasında gönüllü olanlar ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında rastlantısal örnekleme yöntemiyle 350 gönüllü evli çifte ulaşılmıştır. Ölçeklerin bir kısmı Mardin ilinde araştırmacı tarafından katılımcılara dağıtılmış, bunun yanı sıra araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini artırmak için Google Formlar aracılığıyla Türkiye'nin çeşitli illerindeki katılımcılara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1' de verilmiştir.

a. Tablo1.Katılımcıların ayrıntılı özellikleri

		F	%
Cinsiyet	Kadın	233	66.6
	Erkek	117	33.4
	Toplam	350	100
Mesleki Durum	Aktif Çalışıyor	290	82.9
	Çalışmıyor	55	15.7
	Emekli	5	1.4
	Toplam	350	100
Yaş	18-25	30	8.3
	26-40	250	73.1
	40 +	65	18.6
	Toplam	350	100
Evli Kalma Süreleri(Yıl)	1-3	128	36.6
	4-10	117	33.4
	10 +	105	30
	Toplam	350	100

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamada 2 ölçek ve 1 adet kişisel bilgi anketi ile veri toplanmıştır. Bireylerin benlik ayrışmasını ölçmek için "Benliğin Ayrışması Ölçeği" (Işık ve Bulduk, 2015) ölçeği ve yine evli çiftlerin ilişkilerde bağlanma stillerini ölçmek için ise "kişilerarası ilişkilerde bağlanma stilleri ölçeği"(Kandemir ve İlhan, 2017) kullanılmıştır. Bu ölçeklerin araştırmada kullanımı için yazarlarla iletişime geçilmiş ve tüm izinler alınmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırma grubuna ait tanımlayıcı bilgilerin elde edilebilmesi için araştırmacı, Kişisel Bilgi Formunu özgün olarak hazırlayarak kullanmıştır. Bireyler, kişisel bilgi formunda yaş, cinsiyet, medeni durumu ve mesleki durumu gibi demografik bilgiler yer almıştır. Kişisel bilgi anketi Ek-3'te verilmiştir.

Benliğin Ayrışması Ölçeği (BAÖ)

Bu ölçek Skowron ve Friedlander (1998) tarafından geliştirilmiş ve Skowron ve Schmitt (2003) tarafından da yenilenmiştir. Işık ve Bulduk (2015) da ölçeği Türkçeye uyarlamıştır. Türkçeye uyarlandıktan sonra ölçek 20 madde ve 4 alt boyut haline gelmiştir.İç tutarlılık katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarını incelediğimizde iç tutarlılık katsayılarının duygusal kopma .78, ben pozisyonu alma .75, duygusal kopma .74 ve başkalarına bağımlılık .77 şeklinde olduğu görülmüş ve sağlıklı bir ölçek olduğu anlaşılmıştır. Hesaplanan ölçek puanlarının artması ayrışma düzeyinin arttığı anlamına gelmektedir.

Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği

Bu araştırmada, Bowlby'nin (1980) kuramından yararlanılarak oluşturulan "Kişilerarası Bağlanma Stilleri Ölçeği" tercih edilmiştir. Ölçek Kandemir ve İlhan (2017) tarafından 3 alt boyut ve 21 maddeden oluşacak şekilde hazırlanmıştır. Bu 3 alt boyutun (Güvenli bağlanma, güvensiz kaygılı bağlanma ve güvensiz kaçınan bağlanma) her birinden 7 madde bulunmaktadır. Puanlamada 7'li Likert tipi derecelendirme kullanıldığından her bir madde 1 ile 7 puan arasında puan alabilmektedir. Bu puanların şu şekilde derecelendirilmiştir; 1=Bana hiç uygun değil, 4=Bana orta düzeyde uygun ve 7=Bana her zaman uygun. Ölçek toplam varyansın %44.12'sini açıklamaktadır. Güvenirlilik analizi ve Cronbach alfa analiz sonucun faktörlere göre sırasıyla .80, .74 ve .72 olarak görülmektedir. Özdamar'ın (1999) Güvenirlilik belirleme ölçütlerine baktığımızda

ölçeğin .60 katsayısı ile yeterli görülmektedir. Sonuçlar doğrultusunda güvenilirlik katsayısına her bir faktörün ulaştığı söylenebilir.

Veri Toplama Süreci

Kişisel Bilgi Anketi, Benliğin Ayrışması Ölçeği ve Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği araştırmacı tarafından Mardin ilinde bulunan evli çiftlere ve Google Formlar aracılığıyla farklı illerdeki evli çiftlere uygulanmıştır. Uygulama için evli çiftlerden onaylar alınmıştır. Ölçekler uygulamadan önce araştırmanın amacına yönelik katılacak çiftler bilgilendirilmiştir. Toplanan bu veriler hangi amaçlar için kullanılacağı ve gönüllü olmaları halinde katılabilecekleri açıklanmıştır.

Verilerin Analizi

Yapılan bu araştırma için e-mail yolu ile ölçek kullanım izinleri alınmış ve bu izinler eklerde sunulmuştur. Çalışmaya ilişkin veriler Mardin ilinde evli çiftlerin yanı sıra Google form aracılığıyla farklı illerde bulunun evli çiftlerden toplanarak oluşturulmuştur. Verileri toplamak için evli çiftlerimizden onaylar alınmıştır. Yaş aralığı 18-85 olan grubun içerisindeki toplam 367 kişiden toplanan verilerin 17 tanesi yanlış veri girdiklerini beyan etmiş, formu yanlışlıkla onayladıklarını ifade ettikleri için araştırmaya dâhil edilmemişlerdir. 350 tane veri ise sırasıyla “normallik testi, ölçeklerin iç tutarlık katsayısı testi, korelasyon analizi, regresyon analizi ve iki bağımsız örneklem t-testi ve ikiden fazla bağımsız değişken için ise One Way Anova” uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlık katsayıları Tablo 2’de verilmiştir

b. Tablo 2. Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlık katsayıları

	Cronbach Alfa Katsayısı	Araştırma Kapsamında Elde Edilen Cronbach Alfa Katsayısı
Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği	.81	.87
Benlik Ayrışması Ölçeği	.80	.81

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde yapılan çalışmanın hedefine yönelik elde edilen veriler ve bu verilere ait analiz sonuçları paylaşılmıştır. Öncelikle araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin alt boyutlarının ortalama ve standart sapma değerleri incelenmiştir. Araştırmada değişkenlere ait betimsel analizler, değişkenler arasındaki korelasyon analizi ve regresyon analiz verileri sonuçları yer verilmiştir.

Doğrusallık

Çalışma kapsamında ele alınan değişkenlere ilişkin saçılım grafikleri incelenmiştir. Saçılım grafiklerinin incelenmesinin sonucunda doğrusallık problemi oluşturacak bir eğilime rastlanmamıştır. Böylece veri setinde doğrusallık açısından bir problem olmadığı kanaatine varılmıştır.

Normallik

Normallik incelemesi, değişkenlere ilişkin basıklık ve çarpıklık değerleri ile histogram grafiklerinin incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Histogram grafiklerinin incelenmesi sonucunda değişkenlerin normal dağılımı gösterdiği görülmüştür. Duygusal kopma ve başkalarına bağımlılık değişkenlerinin az da olsa sağa çarpık bir yapı gösterdiğini fakat lineerliği ve bağımsızlığı sağladığı gözlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +3 ile -3 aralığında olması normallikle ilgili problem teşkil etmemektedir. (Bai ve Ng, 2005) Araştırma sonuçlarına göre, 7 alt boyutun çarpıklık ve basıklık değerinin +1 ile -1 arasında olduğu, dolayısıyla normallik

Evli Bireylerin Bağlanma Stillерinin Benliğin Ayrımlaşması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi

problemi olmadığı görülmektedir (Bai ve Ng, 2005). Değişkenlere ilişkin basıklık ve çarpıklık değerleri ise Tablo 3 te verilmiştir;

DEĞİŞKEN	ÇARPIKLIK	BASIKLIK
DUYGUSAL TEPKİSELLİK	.095	-.632
BEN POZİSYONU	-.303	-.339
DUYGUSAL KOPMA	-.972	.829
BAŞKALARINA BAĞIMLILIK	-.708	-.149
GÜVENLİ BAĞLANMA	-.396	-.138
GÜVENSİZ KAYGILI BAĞLANMA	.200	-.384
GÜVENSİZ KAÇINGAN BAĞLANMA	.190	-.134

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler arasındaki Korelasyon Analizine ilişkin Bulgular

Tablo 4. Değişkenler Arasında Korelasyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1. Duygusal Tepkisellik	1						
2. Ben Pozisyonu	.213	1					
3. Duygusal Kopma	.380	.199	1				
4. Başkalarına Bağımlılık	.596	.360	.488	1			
5. Güvenli Bağlanma	.032	.228	.246	.139	1		
6. Güvensiz Kaygılı Bağlanma	-.615	-.337	-.340	-.647	-.02	1	
7. Güvensiz Kaçingan Bağlanma	-.220	.065	-.351	-.217	-.285	.144	1

*p<.05, **p<.01

Korelasyon analizinin sonucunda, Duygusal tepkisellik ile Güvensiz Kaygılı Bağlanma arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmektedir. Buna göre, Benliğin Ayrımlaşması Ölçeği alt boyutlarından Duygusal Tepkisellik ile Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutu olan Güvensiz Kaygılı Bağlanma ile negatif yönde, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişkisinin ($r=-.615$) olduğu görülmektedir. Evli bir bireyin duygusal tepkisellik puanı yükseldikçe güvensiz kaygılı bağlanma puanının düştüğü söylenebilir. Benliğin Ayrımlaşması Ölçeği alt boyutlarından Duygusal Tepkisellik ile Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutu olan Güvensiz Kaçingan Bağlanma arasında da anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu iki alt ölçek arasında anlamlı ($r=-.220$) negatif yönde düşük bir ilişki olduğu söylenebilir.

Benliğin Ayrımlaşması Ölçeği alt boyutu olan Ben Pozisyonu ile Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutu olan Güvenli Bağlanma arasında anlamlı düzeyde ($r=.228$) pozitif yönde düşük bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre evli bireylerin Ben Pozisyonu toplam puanları yükseldikçe Güvenli Bağlanma puanları da yükselmektedir. BAÖ alt ölçeği olan Ben Pozisyonu ile BSÖ alt ölçeği olan Güvensiz Kaygılı Bağlanma alt ölçeği arasında anlamlı ($r=-.337$) negatif yönde orta seviyede bir ilişki olduğu görülmektedir.

Benliğin Ayrımlaşması Ölçeği alt ölçeklerinden olan Duygusal Kopmanın Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutu olan Güvenli Bağlanma arasında anlamlı ($r=.246$) pozitif yönde düşük bir ilişki görülmektedir. Evli bireylerin duygusal kopma puanları arttıkça güvenli bağlanma puanları artmaktadır. Duygusal kopma alt boyutu ile Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutları olan Güvensiz Kaygılı Bağlanma ($r=-.340$) ve Güvensiz Kaçingan Bağlanma ($r=-.352$) arasında anlamlı yönde negatif orta düzeyde bir bağ olduğu görülmektedir.

Benliğin Ayrışması Ölçeği alt boyutu olan Başkalarına Bağımlılık ile Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutu olan Güvensiz Kaygılı Bağlanma arasında ($r=-.647$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu iki alt boyut arasında negatif yönlü iyi bir ilişki olduğu söylenebilir.

Başkalarına Bağımlılık alt ölçek ile Güvensiz Kaçınan bağlanma arasında ($r=-.217$) negatif düzeyde anlamlı düşük bir ilişki olduğu söylenebilir.

Korelasyon sonuçlarına göre, araştırmanın değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde negatif ya da pozitif anlamlı ilişki olduğu ve dolayısıyla gerekli korelasyon yeterliliğine ulaşıldığını için regresyon analizi yapılabileceği söylenebilir.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin Tabachnick ve Fidell (2001) e göre doğrusal bir ilişki içinde olması regresyon analizi için ön koşullarındandır. Bu çalışmada da regresyon analizine geçmeden araştırma değişkenlerinin kendi aralarındaki ilişkileri doğrusallık için incelenmiştir. Araştırmada korelasyon analizinde .05 anlamlılık düzeyinde gerçekleşmiş ve analizden sonrası için doğrusallık ile ilgili bir problem yaratmadığı anlaşılmıştır. Benlik ayrışması alt boyutları ile Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği alt boyutlarının birbirlerine açıklamadaki katkılarına bakılmış ve bu sonuçlar regresyon analizi sonuçları olarak Tablo 5 de verilmiştir.

Tablo 5. Toplam örneklem grubu için kişilerarası bağlanma stilleri ölçeği alt boyutu olan güvenli bağlanmanın yordayıcı değişkenlere yönelik doğrusal regresyon analizi sonuçları

	B	SH_B	B	t	P
Sabit	28.987	1.696		17.08	.000
Duygusal Tepkisellik	-.119	.068	-.112	-1.75	.081
Ben Pozisyonu	.225	.062	.197	3.60	.000
Duygusal Kopma	.263	.064	.241	4.09	.000
Başkalarına Bağımlılık	.016	.066	.018	.250	.803

R=.32, R²= .10, p<0.05

Doğrusal regresyon analizi sonuçları incelenmiş ve benliğin ayrışması alt boyutlarının güvenli bağlanmayı ne kadar açıkladığına bakılmıştır. Benliğin ayrışması alt boyutlarının güvenli bağlanma varyansının % 10'unu açıklayabildiği görülmektedir. Benliğin ayrışması alt boyutlarından sadece ben pozisyonu ve duygusal kopma alt boyutlarının güvenli bağlanma varyansını anlamlı bir şekilde yordamıştır.

c.Tablo 6. Toplam örneklem grubu için kişilerarası bağlanma stilleri ölçeği alt boyutu olan güvensiz kaygılı bağlanmanın yordayıcı değişkenlere yönelik doğrusal regresyon analizi sonuçları

	B	SH_B	B	t	P
Sabit	51.847	2.035		25.47	.000
Duygusal Tepkisellik	-.616	.081	-.358	-7.59	.000
Ben Pozisyonu	-.225	.075	-.121	-3.00	.003
Duygusal Kopma	.025	.077	.014	.324	.746
Başkalarına Bağımlılık	-.604	.079	-.397	-7.63	.000

R=.71, R²= .51, p<0.05

Benliğin ayrışması alt boyutlarının güvensiz kaygılı bağlanma varyansını %51'ini açıklayabildiği görülmektedir. Benliğin ayrışması alt ölçeği olan duygusal tepkisellik, ben

Evli Bireylerin Bağlanma Stillерinin Benliğin Ayrımlaşması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi

pozisyonu ve başkalarına bağımlılık alt boyutlarının güvensiz kaygılı bağlanma varyansını anlamlı ve güçlü bir şekilde açıklamıştır.

d. Tablo 7. Toplam Örneklem Grubu İçin Kişilerarası Bağlanma Stilleri Ölçeği Alt Boyutu Olan Güvensiz Kaçınan Bağlanmanın Yordayıcı Değişkenlere Yönelik Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

	B	SH_B	B	t	P
Sabit	32.600	2.087		15.62	.000
Duygusal Tepkisellik	-.129	.083	-.096	-1.55	.122
Ben Pozisyonu	.251	.077	.173	3.269	.001
Duygusal Kopma	-.439	.079	-.318	-5.56	.000
Başkalarına Bağımlılık	-.080	.081	-.067	-.980	.328

R=.39, R²= .15, p<0.05

Benliğin ayrımlaşması alt boyutlarının güvensiz kaçınan bağlanma varyansının %15'ini açıkladığı görülmektedir. Benliğin ayrımlaşması alt boyutlarından olan ben pozisyonu ve duygusal kopma alt boyutlarının güvensiz kaçınan bağlanma varyansını anlamlı ve güçlü bir şekilde açıklamıştır.

Değişkenlere İlişkin Demografik Bulgular

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler (Toplam Örneklem Grubu için) ile Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bağımsız İki Örneklem T-Testi Bulguları

Araştırmaya destek veren katılımcılardan değişkenlere ilişkin toplanan verilerin toplanmıştır. Bu puanlarının cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için ise toplanan verilere bağımsız gruplar için t testi uygulanmış; sonuçlar tablo 5'de verilmiştir.

96

Tablo 8. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin (Toplam Örneklem Grubu İçin) Cinsiyete Göre Ayrımlaşık Ayrımlaşmamasına İlişkin Bağımsız İki Örneklem T-Testi Sonuçları

	Gruplar	N	$\bar{X}$	s.d.	t	P
Ben Pozisyonu	Kadın	233	20.87	4.63	-3.28	.001
	Erkek	117	22.56	4.32		

Cinsiyet değişkenine ilişkin yapılan bağımsız iki örneklem T-Testi sonucunu incelediğimizde sadece Benliğin Ayrımlaşması alt boyutu olan Ben Pozisyonunun cinsiyete Erkeklerin ben pozisyonu alt boyutu puan ortalaması (22.56), kadınlara oranla (20.87) daha yüksek ve istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer alt boyutların cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Araştırma veri setinde Ben Pozisyonu hariç diğer alt boyutlarında cinsiyet bu verilerin değişmesinde bir faktör değildir.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin (Toplam Örneklem Grubu İçin) Mesleki Durumları Değişkenine Yönelik Tek Yön Anova Analizi Bulguları

Katılım gösteren bireyler bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin puanlarının mesleki durumlarına göre ayrımlaşık ayrımlaşmadığını incelemek için verilere bağımsız gruplar için tek yönlü Anova testi (Post Hoc Tests) uygulayarak, sonuçlar tablo 9'da gösterilmiştir.

e.Tablo 9. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin (Toplam Örneklem Grubu İçin) Yaş Gruplarına Göre Ayrışma ve Ayrışmadığına İlişkin Tek Yönlü Anova Sonuçları

	Meslek Bilgisi	N	Ort.	Ss	F	P	Anlamlı Fark
Duygusal Tepkisellik	Evet	290	86.60	14.06	464	.018	Evet ve Emekli
	Hayır	55	81.66	15.58			
	Emekli	5	77.63	15.68			
	Toplam	350	83.82	15.12			
Güvensiz Kaçınan Bağlanma	Evet	290	79.56	10.27	4.92	.007	Evet ve Hayır
	Hayır	55	81.59	10.70			
	Emekli	5	80.72	10.98			
	Toplam	350	80.52	10.54			

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin (Toplam Örneklem Grubu İçin)

Yaş Değişkenine Yönelik Tek Yön Anova Analizi Bulguları

Katılım gösteren bireylerin her iki değişken türüne ilişkin puanlarının yaşlarına göre ayrışma ve ayrışmadığına bakılmak için verilere bağımsız gruplar için tek yönlü Anova testi (Post Hoc Tests) uygulanmış ve sonuçlar tablo 10'da gösterilmiştir.

f. Tablo 10. Bağımsız Gruplar İçin Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

	Yaş Grupları	N	Ort.	Ss	F	P	Anlamlı Fark
Duygusal Kopma	18-25 (1)	30	86.60	14.06	3.41	.034*	1 ve 2. Grup
	26-40 (2)	250	81.66	15.58			
	41+ (3)	65	77.63	15.68			
	Toplam	350	83.82	15.12			
Güvensiz Kaçınan Bağlanma	18-25 (1)	30	79.56	10.27	6.81	.001*	1.grup ile 3.grup ve 2.grup ile 3.grup
	26-40 (2)	250	81.59	10.70			
	41+ (3)	65	80.72	10.98			
	Toplam	350	80.52	10.54			

Benliğin ayrışması ve kişilerarası ilişkilerde bağlanma stilleri alt boyutları ile yaş değişimine göre farklılık gösterip göstermediği incelendiğinde Duygusal Kopma ile Güvensiz Kaygılı Bağlanma alt boyutlarının farklılık göstermiştir. Duygusal kopma alt boyutunun Post Hoc Tests ile farklılık gösteren gruplar incelendiğinde; 18-25(1) yaş grubu ile 26-40(2) yaş grubu arasında anlamlı bir farklılık ($r:.030$) görülmüştür. Güvensiz Kaçınan Bağlanma alt boyutunun hangi yaş gruplarında farklılık gösterdiği incelendiğinde ise; 18-25(1) yaş aralığı ile 26-40(2) yaş aralığı arasında ($r:.002$) ve 26-40(2) yaş aralığı ile 41+(3) yaş aralığı arasında anlamlı bir farklılık ($r:.014$) görülmüştür.

Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlerin (Toplam Örneklem Grubu İçin) Evli Kalma Süre Değişkenine Yönelik Tek Yön Anova Analizi Bulguları

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin evli kalma süre değişkenine yönelik tek yön anova analizi yapılmıştır. Anova analiz sonuçları incelendiğinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum bireylerin evlilik sürelerinin benliğin ayrışması ve bağlanma stillerini farklılaştırmadığını göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgularına ilişkin tartışma ve sonuçlara yer verilmiştir.

Regresyon Analizi Bulgularının Tartışması

Bu çalışmada benliğin ayrışmasının bağlanma stillerini yordayıp yordadığı incelenmiştir. Bunun için benliğin ayrışmasının her bir alt boyutunun bağlanma stilleri üzerindeki yordayıcı etkilerine bakılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, güvenli bağlanma ve güvensiz kaçınan bağlanmanın ben pozisyonu alma ve duygusal kopma tarafından anlamlı olarak açıklandığı, güvensiz ve kaygılı bağlanmanın ise ben pozisyonu alma, duygusal tepkisellik ve başkalarına bağımlılık tarafından anlamlı olarak açıklandığı görülmüştür. Bu sonuçlar göz önüne alındığında ben pozisyonu almanın bağlanma stilleri üzerinde önemli bir yordayıcı değişken olduğu göze çarpmaktadır. Ben pozisyonu alabilen bireylerin ayrışarak güvenli bağlanma stiline sahip olabileceği düşünülmektedir.

Ben pozisyonu, bireyin kendi duygu ve düşüncelerini sorumluluk olarak ifade etmesinin yanısıra diğer insanları cesaretlendirerek duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine destek olurlar. Ben pozisyonu alabilen bireylerin benlik saygılarında daha yüksek olduğu ifade edilmektedir (Erdem & Kabasakal, 2020). Bowlby (1973) benlik saygısının düşük veya yüksek olmasını erken dönemde oluşan bağlanma ilişkisi ile açıklamıştır. Benlik saygısı yüksek olan bireyler Baldwin ve Keelan (1999) 'a göre kişiler arası ilişkilerinde olumlu bakış açısına sahip, insanlarla tutarlı ve kabul edilebilir ilişkiler kurduklarını ifade etmişlerdir. Güvenli bağlanan bireylerin, güvensiz bağlanan bireylere göre benlik saygılarının daha yüksek olduğu araştırma sonucunda belirtilmiştir (Büyüksahin, 2001). Aynı zamanda Çavuşoğlu (2004)'nun yaptığı araştırmada da benlik saygısının evlilik uyumunu yordadığını ifade etmiştir. Veriler yapılan bu araştırmayı desteklemektedir. Ben pozisyonu alabilen benlik saygısı yüksek bireylerin güvenli bağlanma stiline sahip olabileceği ifade edilebilir.

Bağımlı Bağımsız Değişkenlerin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Benliğin ayrışması ve kişilerarası bağlanma stilleri alt boyutları arasında yapılan analizler incelenmiştir. Cinsiyete ilişkin bulgulara bakıldığında alt boyutlar arasında sadece Ben Pozisyonunda erkeklerin puan ortalamasının (22,56), kadınların (20,87) puan ortalamasından daha yüksek ve anlamlı olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlar ise cinsiyete göre farklılaşmamıştır.

Benliğin ayrışmasının iç-ruhsal sürecini oluşturan ben pozisyonu bireyin baskı karşısında kalmasına rağmen benlik hissini devam ettirmesi olarak açıklanmıştır (Bowen, 1978). Ben pozisyonu, benliğin temel ve işlevsel olan iki düzeyinin temel düzeyini temsil eder (Bowen, 1978). Bu temel düzey bir çocuğun köken ailesindeki gelişim sürecinde belirlenir ve pazarlığa kapalıdır (Papero, 1983). Katı benlik (solid self) olarak ifade edilir. Çünkü bütünlük inanç ve değerlerden oluşur (Kerr ve Bowen, 1988). Bu durumda ben pozisyonunun gelişim sürecinde bireyleri anlamak için toplum-aile –sosyalleşme etkileşiminin işlevsel temellerinin incelenmesi gerekmektedir (Kağıtçıbaşı, 1996). Batı- doğu kültürleri ile Türkiye'nin sosyo kültürel yapısı ve gelişmişlik düzeyi farklılık göstermektedir (Baştuğ, 2002; Fişek ve Scherler, 19996; Kağıtçıbaşı, 2009; Sunar, 2002). Erkeklerin ben pozisyonu alt puan ortalamasının kadınlara oranla daha yüksek olması toplumumuzun toplumsal cinsiyet rollerine bakış açısıyla açıklanabilir (Bem, 1983). Biyolojik anlamda kadın ve erkek olmanın dışında olan toplumsal cinsiyet terimi, kadın ve erkeğin toplumda nasıl davranacağına, düşüneceğine ve nasıl hareket etmesi gerektiğini belirleyen rolleri

ifade eder (Akın ve Demirel, 2003; Çelik, 2008). Ülkemizin toplumsal cinsiyet rollerini incelediğimizde, kültürümüzün görece olarak ataerkil ve toplulukçu bir yapısından dolayı erkek egemen konumda iken kadının itaat eden rolleriyle tanımlanmaktadır. Erkek ve kadın arasındaki birçok eşitsizliğin temelini oluşturmaktadır. Daha bağımsız ve egemen olan erkek ataerkil toplumlarda desteklenirken, kadının uyumlu ve bağımlı olması beklenmektedir (L. Kahraman, A.B.Kahraman, Ozansoy, Akıllı, Kekillioğlu ve Özcan, 2014). Toplumumuzun cinsiyet rollerine bakış açısından dolayı erkeklerin kendi inanç, duygu ve düşüncelerini kadınlara oranla daha rahat ifade edebilmelerini sağlaması ben pozisyonu alt boyutunun ortalama puanının daha yüksek çıkmasını sağlamış olduğu düşünülebilir.

Bağımlı Bağımsız Değişkenlerde Mesleki Durumlarına Göre İncelenmesi

Benliğin ayrılaşması ve kişilerarası bağlanma stilleri alt boyutları arasında yapılan analizler incelenmiştir. Katılımcıların mesleki durumlarına bakılmış, benliğin ayrılaşması alt boyutu olan duygusal tepkisellik alt boyutunun çalışan katılımcılar(15.05) ile emekli olmuş katılımcılar(9) arasında anlamlı bir fark olduğu($p<.05$) gözlenmiştir. Kişilerarası bağlanma stilleri ölçeği alt boyutu olan güvensiz kaçınan bağlanmada ise çalışan katılımcılar(Ort: 23.28) ile çalışmayan katılımcılar(Ort: 26.14) arasında anlamlı farklılık ($p<.05$) gözlenmiştir.

Yoğun duyguların ölçülü düşünmeyi bastırması sonucu, karşılaşılan stresli olaylara düşünmeden tepki verme eğilimine duygusal tepkisellik denmektedir(Bowen, 1978; Nichols ve Davis, 2017). Benliğin ayrılaşmasında önemli bir yere sahip olan duygusal tepkisellik insanların yaşamları karşısında davranışlarıyla ilgili seçim yapabilme becerisini göz önüne çıkarır. Olaylara tepkisel davranan bireyler saldırıya geçme, geri çekilme tepkilerine yönelirken ayrılaşma düzeyi yüksek olan bireyler olaylara akılcı tepkiler göstermektedir(Bartle-Haring, Glebova ve Meyer, 2007). Yaşamın her alanında karşımıza çıkan stres kavramı özellikle rekabetçi ve dinamik günümüz çalışma yaşamında her geçen gün daha da önemli bir konuma gelmiştir. Teknolojik ilerleme ve internetin ortaya çıkışı, iş süreçlerinde birçok değişikliğe ve yeniliğe yol açmış, iş ve kişisel yaşam arasındaki sınırların çizilmesi daha da zorlaşan, stres faktörlerinin arttığı bir durum haline gelmiştir (ILO, 2016: 5). Bu yüzden dolayı çalışan bireylerin stres faktörleriyle karşılaşma ihtimali emekli olan bireylere nazaran daha fazla olması öngörülebilir bir sonuçtur. Bunun sonucunda çalışan bireylerin duygusal tepkisellik puan ortalamasının emekli olanlara nazaran daha yüksek olması beklenmektedir.

Güvensiz kaçınan bağlanma Hazan ve Shaver'e (1987) göre bireyin kendini olumlu ve başkalarını olumsuz olarak değerlendirdiği ve bunun sonucunda, kendilerini olumlu ve değerli görürken başkalarını değersiz, önemsiz gören bağlanma stili olarak tanımlanmaktadır. Bu durumu Büyükşahin (2006) destekleyerek kaçınmacı bağlanma stillerinin, başkalarından şüphe eden ve başkalarını güvensiz olarak tanımlayan zihinsel şemaların olduğu araştırmaları sonucu bulmuştur. Çalışma, günlük yaşam sürecinde zaman diliminin çoğuna karşılık gelirken çalışmanın insanın zihnindeki olumlu ve olumsuz yükü, diğer yaşam olaylarından daha yoğun yaşanabilmektedir. İnsanlar hayatlarının büyük bir kısmı meslekleri ve mesleki yaşam alanlarında geçirdiğinden işyerinde yaşanan stres, günlük hayatın içinde önemli bir yer edinmektedir (Keser, 2014). Günümüzde iş yaşamı daha dinamik ve ekip işi olarak görülmektedir. Bilgi dünyasında, zamanın ve insanın kıymetli olduğu bir dünya olarak ifade edilmektedir. Bu durum takım olarak birlikte çalışma teriminin önemini artmasını sağlamıştır. Bireyleri ve kurumları ekip çalışmasına yönlendiren en önemli neden, elde edilen sonuçların üstün niteliği olmuştur. Böylelikle ekip içinde uyumlu çalışma verimliliğinin artmasına, kaliteli iletişime, iş yaşamında başarıya, kaynakların verimli kullanılmasına neden olmuştur. Sürekli etkileşim ve yardımlaşma ekseninde bir amaç doğrultusunda iki veya daha fazla bireyden oluşan kişiler topluluğu ekip olarak tanımlanmıştır.

Evli Bireylerin Bağlanma Stillерinin Benliğin Ayrımlaşması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi

Ekip üyelerinin birbirlerine güvenmesi kişilerin zorlanmadan aşılma kararlılığı ile oluşmaktadır (Terzioğlu, 2010). Bu yüzden çalışmayan bireylerin güvensiz kaçınan bağlanma özellikleri sergilemesi ya da güvensiz kaçınan bağlanma stiline daha da sarılması beklenmektedir.

Bağımlı Bağımsız Değişkenlerde Evli Kalma Sürelerine Göre İncelenmesi

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin alt boyutların hiçbirinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum ülkemizde evliliğe yüklenen anlam açısından dikkat çekicidir. Hazan ve Shaver (1987) tarafından bebeklik bağlanma stillerinin bireylerin gelecek yaşamlarındaki arkadaş ve romantik ilişkilerini doğrudan etkilediği ve bireylerde oluşan bu bağlanma stillerinin değişiminin oldukça zor olduğunu ifade etmiştir. Bu durum evli çiftlerde oluşan uyum veya uyumsuzluk sürecinin yıllara göre önemli bir farklılık göstermediği ifade edilebilir.

Araştırma sonuçlarına bağlı olarak ruh sağlığı uzmanlarına ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Bu çalışmada bağlanma stilleri üzerinden benliğin ayrımlaşmasının yordayıcı etkisine bakılmıştır. Araştırmacılar, farklı değişkenler ile bağlanma stillerinin üzerindeki etkisine bakılabilir demişlerdir. Bu çalışma evli bireyler üzerinde yapılmıştır. Başka çalışmalarda romantik ilişkiye sahip bireyler örneklem olarak seçilebilir. Çalışma kesitsel olarak tasarlanmıştır. Daha farklı ve önemli bilgiler elde etmek amacıyla boyamsal araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmaya katılan bireylerden öz bildirim ölçek yöntemiyle veri toplanmıştır. Daha detaylı bilgi ve veri elde etmek amacıyla gelecek çalışmalar nitel desenle desteklenebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulardan ruh sağlığı alan uzmanları yararlanabilirler. Örneğin aile danışmanları evli çiftler üzerinde çalışırken çiftlerin ayrımlaşma düzeylerini, bağlanma stillerini göz önünde bulundabilirler.

KAYNAKÇA

Ainsworth, M. (1969). Object Relations, Dependency and Attachment: A Theoretical Review of The Infant- Mother Relationship. *Child Development*, C. 40, s. 969-1025.

Ainsworth, M. S. (1979). Infact-mother Atteachment. *American Psychologist*, s. 932-937.

Akar, K. (2019). The Role of Differentiation of Self and Attachment Anxiety in The Association Between.Ozyegin university.

Arpita, L. (2006). *Relationship Among Differentiation of Self, Relationship Satisfaction, Partner Support, Depression, Monitoring/Blunting Style, Adherence to Treatment And Quality of Life in Patients With Chronic Lung Disease*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, USA: The Ohio State University.

Aydoğan, D. veKalkan, E. (2018). Evlilik İlişki Kalitesini Benlik Açısından Değerlendirme: Benliğin Farklılaşması ve İlişkisel Özgünlük. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 174-189.

Bai, J. ve Ng, S. (2005). Tests for Skewness, Kurtosis, and Normality for Time Series Date. *American Statistical Association Journalof Business & Economic Statistics*. Doi: 10.1198/07350010400000027

Banse, R. (2004). Adult Atteachment and Marital Satisfaction: Evidence for Dyadic Configuration Effects. *Journal of Social and Personal Relationships*,C. 21, S. 2, 273-282.

Bartholomew, K. ve Horowitz, L. (1991). Attachment Styles- Among/Bung Adults: A Test of a Four-Category Model. *Journal of Marital and Family Therapy*, s. 226-244.

Baumeister, R. F. (1998). The self. S. T. *The handbook of social psychology*(Ed. D. T. Gilbert). NY: McGraw-Hill.s. 680-740

Birditt, K. veAntonucci, T. C. (2008). Life Sustaining Irritations? Relationship Quality and Mortality in the Context of Chronic Illness. *Social Sciences and Medicine*, C. 67, S. 8, s. 1291-1299.

Bowen, M. (1978). *Family Therapy in Clinical Practice*.New York: Jason Aronson.

Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss:Attachment*. New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1973). Atteachment and loss: Vol. 2. Seperation: Anxiety and anger. *Atteachment and loss* (Ed.J. Bowlby). New York: Basic Books.

Bowlby, J. (1980). Attachment and loss: Vol. 3. *Loss, sadness and depression*(Ed. J.Bowlby). New York: Basic Books.s. 213

Bowlby, J. (2012). *Bağlanma*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Bowlby, J. (2014). *Ayrılma*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Bradbury, T., Fincham, F. ve Beach, S. (2000). Research on the Nature and Determinants of Marital Satisfaction: ADecade in Review. *Journal of Marriage and The Family*, C.62, S. 4, s. 964-980.

Campos, B., Keltner, D., Bech, J. M., Gonzaga, C. G. ve John, O. P. (2007). Culture and Teasing: The Relational Benefits of Reduced Desire for Positive Self-Differentiation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, s. 3-16.

Evli Bireylerin Bağlanma Stillерinin Benliğin Ayrımlaşması ile İlgili İlişkilerinin İncelenmesi

Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma Kuram ve Uygulamaları* (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık (Orijinal eser 2005 yılında basılmıştır).

Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erdem, Ş. ve Kabasakal, Z. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Benliğin Ayrımlaşması ve Psikolojik İyi Oluş. *Turkish Studies Social Sciences*.

Gibson, J. ve Donigian, J. (1993). Use of Bowen Theory. *Journal of Addictions and Offender Counseling*, C. 14, S. 1, s. 25-36.

Hanımoğlu, E. ve Akbaş, T. (2018). Üniversite Öğrencilerinde Aile Fonksiyonları, Benliğin Ayrımlaşması, Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 55-69.

Harrison, S. (2003). *Mutlu Çocuk* (M. Sağlam, Çev.). İstanbul: Dharma.

Hazan, C. ve Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized As an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, s. 508-522.

Hollander, S. (2007). *Differentiation of Self and Emerging Adulthood*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, USA: Florida International University.

İlhan, T. ve Polat, K. (2018). Evli Bireylerde Çift Uyumu ve Bazı Psikolojik Belirtilerin Benliğin Farklılaşması Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, s. 87-115.

James, W. (1963). *The Varieties of Religious Experience*. New York: University Boks.

Jenkins, S., Buboltz, W., Schwartz, J. ve Johnson, P. (2005). Differentiation of Self and Psychosocial Development. *Contemporary Family Therapy*, C. 27, s. 251-261.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2019). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kahraman, Z. (2011). *Bir Evlilik ve Aile Hayatı Eğitim Programının Evli Kadınlarda Evlilik Uyumu ve Aile Sistemine Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Kahraman, L., Kahraman, A.B., Ozansoy, N., Akıllı, H., Kekillioğlu, A. ve Özcan, A. (2014). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Algısı Araştırması. *International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 9, S. 2, s. 811-831.

Kalkan, E. ve Aydoğan, D. (2018). Evlilik İlişki Kalitesini Benlik Açısından Değerlendirme: Benliğin Farklılaşması ve İlişkisel Özgünlük. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 38, S. 1, s. 174-189.

Kerr, M. ve Bowen, M. (1988). *Family Evaluation: An approach Based on Bowen Theory*. New York: W. W. Norton.

Kobak, R. R. (1991). Attachment in Marriage: Effects of Security and Accuracy of Working Models. *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 60, S. 6, s. 861-869.

Kruse, N. (2007). *The Relationship Between Self Differentiation and the Levels of Trust, Shame and Guilt in Intimate Relationships*. Los Angeles, USA: Alliant International University.

Lim, M. ve Jennings, G. (1996). Marital Satisfaction of Healthy Differentiated and Undifferentiated Couples. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, S. 4, s. 308-315.

Nichols, M. P. (2013). *Aile Terapisi: Kavramlar ve Yöntemler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Nichols, M. ve Davis, S. (2020). *Family Therapy: Concepts and Methods*. New York: Pearson.

Özen, Y. (2003). Özel Ben-Bilinçliliği, Genel Ben-Bilinçliliği. *Bilge Adam Dergisi*, C. 4, s. 60-65.

Patrick, S., Sells, J. N., Giordano, F. G. ve Tollerud, T. R. (2007). Intimacy, Differentiation, and Personality Variables as Predictors of Marital Satisfaction. *Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Children*, C. 15, S. 4, s. 359-367.

Peleg, O. (2008). The Relation Between Differentiation of Self and Marital Satisfaction: What Can Be Learned From Married Couple Over The Course of Life? *The American Journal of Family Therapy*, s. 388-401.

Pescitelli, D. (2009). *An Analysis of Carl Rogers' Theory of Personality*.

Polat, K. ve İlhan, T. (2018). Evli Bireylerde Çift Uyumu ve Bazı Psikolojik Belirtilerin Benliğin Farklılaşması Açısından İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, s. 87-115.

Rogers, C. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. London: Constable.

Rosenberg, M. (1989). Self-concept Research: A Historical Overview. *Social Forces*, C. 68, S. 1, s. 34-44.

Skowron, E. (2005). Parent Differentiation of Self and Child Competence in Low-Income Urban Families. *Journal of Counseling Psychology*, s. 337-346.

Skowron, E. A. (2003). Assessing Interpersonal Fusion: Reliability and Validity of a New Dsi Fusion With Others Subscale. *Journal of Family and Marital Therapy*, s. 209-222.

Tuason, M. ve Friedlander, M. (2000). Do Parents' Differentiation Levels Predict Those of Their Adult Children? And Other Tests of Bowen Theory in a Philippine Sample. *Journal of Counseling Psychology*, s. 27-35.

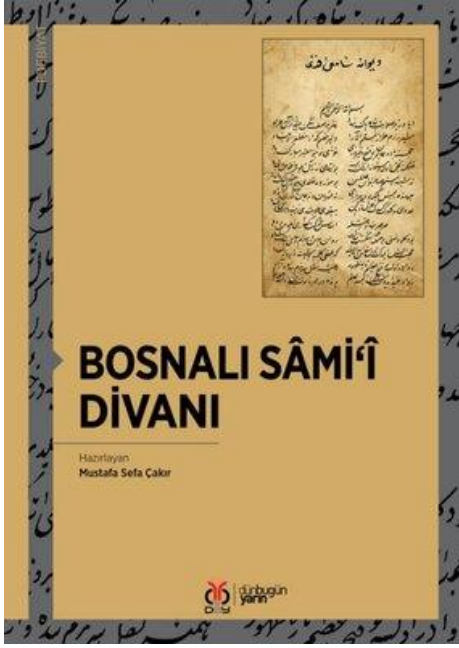
TÜİK (Erişim Tarihi: 01.07.2020). *Boşanma Sebepleri*. (<https://www.biruni.tuik.gov.tr>)

TÜİK (Erişim Tarihi: 25.02.2021). *Türkiye İstatistik Kurumu*. (<http://www.tuik.gov.tr/>)

Üncü, S. (2007). *Duyusal Zekâ ve Evlilik Doyumu İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Wylie, R. (1968). The present status of self theory. *Handbook of Personality Theory and Research* (Ed. E. R. Borgatta). Chicago: McNally. s. 274

Yılmaz, B. ve Gündüz, B. (2021). Beliren Yetişkinlik Döneminde Romantik İlişki Doyumunun Yordayıcısı Olarak Benlik Ayrışması, Otantiklik ve Depresyon. *Mersin Üniversitesi*, (58).

BOSNALI SÂMÎ'Î DİVANI¹

(Haz. Mustafa Sefa ÇAKIR, 2021)

Özgür Arsu²

Bosnalı Sâmi'î Divanı adlı bu çalışma, Dün Bugün Yarın (DBY) Yayınları tarafından 15×21 cm ölçülerinde, ikinci hamur kâğıda basılmış, 202 sayfadan müteşekkil bir eserdir. Çalışma genel olarak iki bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölüm: *Osmanlıca Kaynaklarda Sâmi'î, Sâmi'î'nin Hayatı ve Sanatı, Sâmi'î'nin Divanı'ndaki Nazım Şekilleri, Divandaki Nazım Şekillerinin Genel Değerlendirilmesi*

İkinci Bölüm: *Nüsha Tavsifleri, Tenkitli Metin*

Osmanlıca Kaynaklarda Sâmi'î adlı bu kısımda *Vekâyiü'l-Fuzalâ, Tezkire-i Safâyi, Tezkiretü's-Şu'arâ, Teşrifâtü's-Şu'arâ, Tuhfe-i Nâilî, Osmanlı Müellifleri, Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr, Nuhbetü'l-Âsâr min Ferâidi'l-Eş'âr* gibi birbirinden farklı tezkirelerden istifade edilerek sanatçının hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

Sâmi'î'nin Hayatı ve Sanatı kısmında şairin sanatı hakkında detaylı bilgi verilmiş ve örnek şiirlerle desteklenmiştir. Klasik kaynaklardaki bilgiler ışığında Sâmi'î'nin hayatı şu şekildedir:

“Sâmi'î mahlaslı şair, Saraybosna doğumludur ve ismi Abdülkerîm'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babasının ismi Sûrbâ veya Zorba lakaplı Hasan Ağa olarak kaydedilmiştir. Sâmi'î, erken yaşlardan itibaren medresede eğitim görmüş ve ilerleyen zamanlarda büyük hocalardan olmuştur. Kâmetî-zâde Mehmed Efendi'den mülazım olmuştur. Sonraki yıllarda kadılık mesleğine intisap etmiştir” (Çakır, 2021: 29). Sâmi'î kadılık görevinden başka hiçbir işe girişmemiştir ve Şeyhî'nin tabiriyle “bir tarîka sülûk itmeyüp tekâ'üd ihtiyâr itmiş idi” (Ekinci, 2018: 1610). Çevresi tarafından sevilen bir şahıs olduğu anlaşılan Sâmi'î ile ilgili kaynaklarda övgü dolu ifadeler yer almaktadır. Onun ilim ve maarif ile meşhur, hoş sohbetli ve iyi hasletlerle dolu olduğu zikredilmiştir. “Sâmi'î'nin üç eseri vardır. *Divan, Münşeat* ve *Zeyl-i Siyer-i Veysi*'nin siyerine yazdığı bir miktar zeyl kaynaklarda ismi geçiyor olmasına rağmen henüz ortaya çıkmış değildir” (Çakır, 2021: 30).

Sâmi'î'nin sanatına baktığımızda kaynaklar onun hakkında övgüyle bahsetmiştir. Safâyi onun sanatını şu sözlerle betimler: “Gül-i ravza-i nazmı ra'nâ ve hadîka-i sühânı zîbâ ve nergis-i çemenzâr-ı eş'âr-ı belâgat-dişârı sürme-dâr-ı letâfet ve ebrû-yı şâhid-âşârı işve-nümâ-yı taḥayyülât-ı nezâket ve çemen-i deste-i şükûfehâ-yı Münşe'âtı hâşîye-dâr-ı rûḥ-ı Nergîsi ve şive-i ebkâr-ı ma'ânî-i menşûrâtı reşk-endâz-ı revân-ı Veysi'dir (Çapan, 2005: 276). Safâyi, onun nazım bahçesinin güllünü güzel, söz bahçesinin süslü, çok belîğ şiirlerinin çemenliğinin nergisini letafetle

¹ ÇAKIR, Mustafa Sefa (2021). *Bosnalı Sâmi'î Divanı*, DBY Yayınları, İstanbul. (202 sayfa, 15×21 cm. ISBN: 978-605-7471-17-6)

² Atf/Citation©: Arsu, Ö. *Bosnalı Sâmi'î Divanı* (Haz. Mustafa Sefa ÇAKIR, 2021), *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 2022/7 (1), 104-107.

Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Edebiyatı A.B.D., ozgurarsu58@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2820-6185

süslü olarak zikretmiş böylece şiirini övmüştür. Devamında ise Sâmî'î'nin Münşeât'ını Nergisî ile nesrini de Veysî ile anarak yüceltmıştır.

Sâmî'î, divanında kendi şiiri, sanatı, sözü, kabiliyeti ile ilgili bazı düşüncelerini de aralara sıkıştırmış ve kendini methetmiştir. Birçok farklı yerde kendisindeki bu yeteneğin Allah vergisi bir ihsan olduğunu söylemiştir:

Verziş ü taqlîd ile böyle söze yok mecâl

Hüsni-edâ Sâmî'î fazl-ı Hudâ'dır baña (G. 2/10)

Şair, Hakk'ın verdiği bir bereketle nazımın parlak inciye kışkıracak güzellikte olduğunu ve sözünün inciden değerli bir seviyede olduğunu vurgulamıştır:

Feyz-i mihr-i fazl-ı Rabbânî ile ey Sâmî'î

Teşk-i tab'-ı şu'le-pâş-ı enverî olmak nedir (G. 35/7)

Sâmî'î özgün bir söyleyişe sahip olduğunu, gönül çekici nazımını "tâze-zemîn"de yazdığını dile getirmiştir:

Seniñ güftâr-ı dil-cüyüñ yanında Sâmî'î şimdi

Dür-i deryâ-yı 'ummân lü'lü-i menşûr neylermiş (G. 74/6)

Sâmî'î, gazellerinde daha sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Şair, Sebk-i Hindî'nin etkisinde kalarak gazellerinde uzun tamlamalar ve derin hayal örneklerine rastlanılmaktadır. Sâmî'î, gazellerinde hasret, arzu, sevgili ve onun güzelliği, cefası gibi temel konuları işlediği söylenebilir. Birçok şairden etkilenen Sâmî'î, Nâilî-i Kadîm'in meşhur "gideriz" redifli gazeline şu şekilde nazire yapmıştır:

Hevâ-yı hâttûñ ile Sebzvâr'a dek gideriz

Hayâl-i hâlîñ ile Zengbâr'a dek gideriz (G. 65/1)

Sâmî'î Divan'ındaki Nazım Şekilleri kısmında *Divan*'da yer alan kasîde, tesdîs, tahmîs, tarih, terkîb-i bend, gazel, rubâî, kıt'a, matla' ve müfred gibi nazım şekilleri hakkında bilgi verilmiştir. *Sâmî'î Divanı*'nda yalnızca 1 adet kasîde bulunmaktadır. "Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" kalıbıyla yazılmış olup 58 beyittir. Kasîde, Gazi Seydi Ahmed Paşa övgüsünde yazılmış bir medhiyedir. Eserde 2 adet tesdîs, 1 adet tahmîs, 24 adet tarih manzumesi, 2 adet terkîb-i bend, 131 adet gazel, 8 adet rubâî, 14 adet kıt'a, 7 adet müfred ve 38 adet matla' bulunmaktadır.

Divandaki Nazım Şekillerinin Genel Değerlendirilmesi başlıklı kısma bakıldığında şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır:

Sâmî'î Divanı'nda kasîde, tesdîs, tahmîs, tarih, terkîb-i bend, gazel, rubâî, kıt'a, matla' ve müfred olmak üzere 10 farklı nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. *Divan*'da:

1 Kasîde (58 beyit)

2 Tesdîs (toplam 10 bend, 30 beyit)

1 Tahmîs (5 bend, 12 beyit)

24 Tarih (167 beyit)

2 Terkîb-i bend (toplam 9 bend, 64 beyit)

131 Gazel (869 beyit)

8 Rubâî (16 beyit)

14 Kıt'a (34 beyit)

45 Matla' ve Müfred (45 beyit)

olmak üzere 227 manzume bulunmaktadır. Divandaki toplam beyit sayısı ise 1295'tir. Divanın bütününde kullanılan 14 farklı aruz kalıbı ve kullanılma sayıları ise şu şekildedir:

“Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün” (44 şiirde)

“Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün” (44 şiirde)

“Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün” (25 şiirde)

“Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün” (24 şiirde)

“Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” (22 şiirde)

“Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün” (21 şiirde)

“Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün” (21 şiirde)

“Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün” (7 şiirde)

“Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün” (4 şiirde)

“Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün” (3 şiirde)

“Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün” (2 şiirde)

“Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün” (1 şiirde)

“Müfte'ilün Mefâ'ilün Müfte'ilün Mefâ'ilün” (1 şiirde)

“Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül” (1 şiirde)

İkinci bölüm iki alt başlığa ayrılmıştır. *Nüsha Tavsifleri* başlığı altında *Divan*'ın elde bulunan üç nüshanın tanıtımı yapılmıştır. Nüshalar hakkında verilen bilgiler şu şekildedir:

1. Nüsha: (B) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Kitaplığı, No: 160.

İlk beyit:

“Eyâ vezîr-i şalâbet-i penâh-ı pâk-nihâd
Hizebr-i şaff-şiken pîşe-i nizâl ü tîrâd”

Son beyit:

“Dilde bezm-i şohbet-i yârâna râğbet kalmadı
İşve-i bî-câ-yı dehr-i dûna tâkat kalmadı”

“Toplam 74 varak. 190×115 mm. Ebadında. Miklepli kırmızı deri ve ebru cilt. Yazı türü; talik. Kâğıt, aharlı. Her sayfada 11 satır mevcut. Başlıklar var ve kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Müstensihî İffetî'dir. Kitabın sonunda istinsah kaydı yoktur ancak 1a'da bazı bilgiler vardır. Sayfanın ortasında “Ez kütüb-i 'abd-i fakîr 'İffetî” notunun altına “Hâfîz 'İffetî” mührü basılmıştır. Onun altında ise “Fakîr müharrirü'l-ḥurûf 'İffetî'nin cedd-i büzürg-vârı fâzîl-ı münşî Sâmî'î 'Abdü'l-kerîm Efendi merḥûmuñ divân-ı fesâhat-beyânlarıdır.” yazmaktadır. Buradaki ifadelerden İffetî'nini dedesi Sâmî'î'nin divanını istinsah ettiği anlaşılmaktadır” (Çakır, 2021: 49).

2. Nüsha: (R) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Kitaplığı, No: 759.

İlk Beyit:

“Eyâ vezîr-i şalâbet-i penâh-ı pâk-nihâd
Hizebr-i şaff-şiken pîşe-i nizâl ü tîrâd”

Son Beyit:

“Dilde bezm-i şöhbet-i yârâna râğbet kalmadı
‘İşve-i bî-câ-yı dehr-i dûna tâkât kalmadı”

“Toplam 20 varak. 270×140 mm. ebadında. Serlevha ve cetveller yaldızlı. Nuhudi ve ebru cilt. Yazı türü; talik. Kâğıt; aharlı. Her sayfada 23 satır var ancak tüm sayfaların yanları da dolu. Bu nedenle varak sayısı az olmasına rağmen eksik bir nüsha değildir. Müstensih belli değil, istinsah kaydı yok ancak metnin sonunda bir istinsah tarihi kaydedilmiştir. 1119 (M. 1708) olarak belirtilen bu tarih Sâmî ‘î’nin ölümünden yaklaşık 23 sene sonraya denk gelmektedir. 1a’da ise “Dîvân-ı Sâmî ‘î bi-ḥaṭṭ-ı ta’lîk satır 23” yazmaktadır. Yine aynı sayfada iki tane de mühür bulunmaktadır” (Çakır, 2021: 50).

3. Nüsha: (M) Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, No: 69.

İlk Beyit:

“Eyâ vezîr-i şalâbet-i penâh-ı pâk-nihâd
Hizebr-i şaff-şiken pîşe-i nizâl ü tîrâd”

Son Beyit:

“Dilde bezm-i şöhbet-i yârâna râğbet kalmadı
‘İşve-i bî-câ-yı dehr-i dûna tâkât kalmadı”

“Toplam 45 varak. 200×110 mm. ebadında. Miklepli, köşebendli, şemseli kırmızı deri cilt. Satır sayısı değişmektedir. İstinsah kaydı yoktur ve müstensihi, istinsah tarihi belli değildir” (Çakır, 2021: 50).

Tenkitletli Metin kısmında yazar yaptığı her türlü müdahaleyi dipnotta belirtmiştir. Bu durum bilimsel çalışma etiği bakımından gerekli özenin gösterildiğini bize göstermektedir. Eser, *Kaynakça* kısmıyla nihayete erdirilmiştir.

Sonuç olarak *Bosnalı Sâmî ‘î Divanı*’nın üç nüshasından hareketle oluşturulan bu çalışmada şairin şiirleri dil, üslup ve biçim yönünden tespit edilip araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Bu çalışmanın dikkate değer bir tarafı da Balkan coğrafyasında yaşamış olan bir şairin tanıtılması ve divanının Klasik Türk edebiyatı alanına kazandırılmış olmasıdır. *Bosnalı Sâmî ‘î Divanı*’ı adlı bu çalışmayı hazırlayıp Türkoloji’ye katkıda bulunan ve konu ile ilgilenen araştırmacıların istifadesine sunan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Sefa ÇAKIR’ı kutluyor, akademik çalışmalarında başarılar diliyoruz.

KAYNAKÇA

Çakır, Mustafa Sefa (2021). *Bosnalı Sâmî ‘î Divanı*. İstanbul: DBY Yayınları.

Çapan, Pervin (2005). *Mustafa Safâyi Efendi Tezkire-i Safâyi* (Nuhbetü’l-Asâr min Fevâidi’l-Eş’âr). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.

Ekinci, Ramazan (2018). *Vekâyi ‘ü’l-Fuzalâ Şeyhi’nin Şakâ’ik Zeyli*, C. 2. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.